İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENT MORFOLOJİSİ VE KÜLTÜR: ANADOLU VE İTALYA KENTLERİ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kahraman Eskidemir

Kentsel Tasarım Anabilim Dalı

Kentsel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT

Aralık 2016

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENT MORFOLOJİSİ VE KÜLTÜR: ANADOLU VE İTALYA KENTLERİ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kahraman Eskidemir

519121025

Kentsel Tasarım Anabilim Dalı

Kentsel Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT

Aralık 2016

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün **519121025** numaralı Yüksek Lisans / Doktora Öğrencisi **Kahraman ESKİDEMİR**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "**Kent Morfolojisi ve Kültür: Anadolu ve İtalya Kentleri Karşılaştırmalı Analizleri**" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı :	**Prof. Dr. Ayşe Sema KUBAT** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
Jüri Üyeleri :	**Doç. Dr. Hatice AYATAÇ** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
	Yrd. Doç. Dr. Özlem ÖZER Okan Üniversitesi	.....

Teslim Tarihi : 25 Kasım 2016
Savunma Tarihi : 22 Aralık 2016

Anneme ve babama,

ÖNSÖZ

Lisans dönemimde kendisinden aldığım dersle, bende büyük heyecan uyandıran ve yüksek lisans hayatım boyunca bu heyecanımı destekleyen ve yönlendiren, bu çalışmamın gerçekleşmesinde en büyük payı olan, sayın danışman hocam Prof. Dr. Ayşe Sema Kubat'a her şey için çok teşekkür ederim.

Erasmus süresince İtalya'da bulunduğum dönemlerde, bana zaman ayırarak tez çalışmalarımda katkısı olan Doç. Dr. Valerio Cutini'ye teşekkürlerimi sunarım.

Sadece bu çalışmam süresince değil, tüm eğitim ve öğretim hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen, gösterdikleri sabır ve anlayışla hep yanımda olan ve beni cesaretlendiren aileme, sevgili anne ve babama sonsuz teşekkür ederim.

Aralık 2016 Kahraman Eskidemir

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xi**
TABLO LİSTESİ ..... **xiii**
ÖZET ..... **xv**
SUMMARY ..... **xvii**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Amaç 1
1.2 Kapsam 2
1.3 Yöntem 3
1.3.1 Teorik keşif 3
1.3.2 Karşılaştırmalı analizler 3
2. KENT MORFOLOJİSİ **5**
2.1 Kültür ve Kent İlişkisi 5
2.2 Kent Morfolojisi 6
2.3 Kent Morfolojisinin Çalışma Kapsamında Değerlendirilmesi 8
2.4. Kent Morfolojisinin Tarih İçinde Değerlendirilmesi 9
2.4.1 İlk kentler 9
2.4.2 Roma Öncesi ve Roma dönemi kentleri 9
2.4.3 Orta Çağ kentleri 13
2.4.4 Rönesans kent yapısı 16
2.4.5 Osmanlı Türk / İslam kentleri 18
2.4.6 Günümüz kent yapısı 26
2.5 Bölüm Değerlendirmesi 27
3. MEKAN DİZİMİ (SPACE SYNTAX) VE KENT MORFOLOJİSİ **29**
3.1 Mekan Dizimi 29
3.1.1 Mekan Dizimi yaklaşımı haritaları nelerdir? 31
3.1.1.1 Eksenel harita 31
3.1.1.2 Segment haritası 33

3.1.2 Mekan dizimi yönteminin bu çalışmadaki seçilme amacı nedir? 34
3.1.2.1 Çalışma kapsamında ele alınan parametreler 34
3.1.2.2 Seçilen parametrelerin çalışma içerisinde değerlendirilmesi 36
3.2 Mekan Dizimi Yönteminin Kent Morfolojisi Çalışmalarında Kullanımı 37
3.2.1 Literatür örnekleri 38
3.2.2 Literatür taramasının teze katkısı 44
3.3 Bölüm Değerlendirmesi 44
4. ANADOLU VE İTALYA KENTLERİ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ 47
4.1 Seçilen Örnek Kentlerin İlişkilendirilmesi ve Tarihsel Süreç 47
4.1.1 Anadolu ve İtalya Yarımadası tarihsel gelişimi ve sosyal yapısı 47
4.1.1.1 Anadolu 47
4.1.1.2 İtalya Yarımadası 50
4.1.2 Örnek kentlerin ilişkilendirilmesi 57
4.1.2.1 Antalya ve Cenova 58
4.1.2.2 Antakya ve Verona 64
4.1.2.3 İznik ve Lucca 72
4.1.2.4 Bursa ve Ravenna 79
4.1.3 Morfolojik değerlendirme 86
4.2 Örnek Kentlerin Mekan Dizimi Yöntemi ile Ele Alınması 90
4.2.1 Antalya ve Cenova 90
4.2.2 Antakya ve Verona 95
4.2.3 İznik ve Lucca 99
4.2.4 Bursa ve Ravenna 104
4.2.5 Karşılaştırmalı değerlendirme 109
4.3 Bölüm Değerlendirmesi 114
5. SONUÇ 117
6. KAYNAKLAR 123
ÖZGEÇMİŞ 129

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2. 1: Pompeii ve Cosa Roma dönemi antik kent yapısı (Andringa, 2012; URL-1). 12
Şekil 2. 2: Regensburg, Roma dönemi 350 ve Orta Çağ dönemi 1100 kent yapısı (Morris, 1994). 15
Şekil 2. 3: Torino, Roma dönemi ve 17. yüzyıl Rönesans sonu kent yapısı (URL-2; Fussel, 2008). 17
Şekil 2. 4: Şam, Roma dönemi ve 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu dönemi kent yapısı (Morris, 1994; URL-3). 22
Şekil 2. 5: Cleveland, Legacy Village ve Crocker Park planı, yeni şehircilik (Hirt, 2009). 27
Şekil 3. 1: Günümüz İstanbul Tarihi Yarımada eksenel haritası. 32
Şekil 3. 2: ‘’The morphological characteristics of Anatolian fortified towns’’ bütünleşme haritaları (Kubat, 1997). 39
Şekil 3. 3: ‘’The morphological characteristics of medieval temple towns of Tamilnadu’’ aks haritaları (Banerjee & Thilagam, 2015). 40
Şekil 3. 4: ‘’Spatial configurations of the urban cores in Central India’’ bütünleşme haritaları (Choudhardy & Adane, 2012). 41
Şekil 3. 5: ‘’Arab walled cities: investigating peripheral patterns in historic Cairo, Damascus, Alexandria and Tripoli’’ mekansal analizler (Mohareb & Kronenburg, 2012). 43
Şekil 4. 1: İtalya (McEvedy, 2004) & Anadolu (URL-4) MÖ 200. 53
Şekil 4. 2: İtalya (McEvedy, 2004) & Anadolu (URL-4) MS 50. 54
Şekil 4. 3: İtalya (McEvedy, 2004) & Anadolu (URL-5) 979 – 1200. 55
Şekil 4. 4: İtalya (Balchin, 2008) & Anadolu (URL-6) 1494. 56
Şekil 4. 5: Antalya Roma dönemi haritası (Süer, 2006). 60
Şekil 4. 6: Antalya Osmanlı dönemi 18. yüzyıl haritası (Gül, 2006). 60
Şekil 4. 7: Antalya günümüz blok yapısı. 60
Şekil 4. 8: Cenova Roma dönemi haritası (URL-7). 63
Şekil 4. 9: Cenova 18. yüzyıl haritası (URL-8). 63
Şekil 4. 10: Cenova günümüz blok yapısı. 63
Şekil 4. 12: Antakya Roma dönemi kent yapısı (Topçu, 2003). 67
Şekil 4. 13: Antakya Roma dönemi kent yapısı (Kaplan). 67
Şekil 4. 14: Antakya günümüz blok yapısı. 68
Şekil 4. 15: Verona Roma dönemi kent yapısı (Labunski, 2010). 70
Şekil 4. 16: Verona Orta Çağ dönemi kent yapısı (Labunski, 2010). 71
Şekil 4. 17: Verona günümüz blok yapısı. 71
Şekil 4. 18: Antakya (Topçu, 2003) & Verona (Labunski, 2010) zaman dilimi. 72
Şekil 4. 19: İznik 1830 haritası (Rabbel vd., 2015). 75
Şekil 4. 20: İznik günümüz blok yapısı. 76

Şekil 4. 21: Lucca Roma dönemi kent yapısı (URL-9). 78
Şekil 4. 22: Lucca Orta Çağ sur genişlemesi. 78
Şekil 4. 23: Lucca günümüz kent yapısı. 78
Şekil 4. 24: İznik (Usta, 2005; Eyice, 1960; Rabbel vd., 2015) ve Lucca (Cavaglier, 1949; Bratchel, 2008 zaman dilimi. 79
Şekil 4. 25: Bursa 1958 Kaleiçi haritası (Kuran, 1996). 81
Şekil 4. 26: Bursa Osmanlı dönemi kent gelişmesi (URL-10). 82
Şekil 4. 27: Bursa günümüz blok yapısı. 82
Şekil 4. 28: Ravenna Roma dönemi ilk yerleşim izleri. 84
Şekil 4. 29: Ravenna Roma dönemi kent yapısı (Deliyannis, 2014). 85
Şekil 4. 30: Ravenna günümüz blok yapısı. 85
Şekil 4. 31: Bursa (Baykal, 1950; Kaplanoğlu, 2008) ve Ravenna (Mazza, 2005; Cirelli, 2010) zaman dilimi. 86
Şekil 4. 32: Antalya ve Cenova mekansal yapı analizi. 91
Şekil 4. 33: Antalya ve Cenova R400 bütünleşme haritaları. 92
Şekil 4. 34: Antalya ve Cenova R400 tercih haritaları. 93
Şekil 4. 35: Antalya sinerji diyagramı. 94
Şekil 4. 36: Cenova sinerji diyagramı. 94
Şekil 4. 37: Antakya ve Verona mekansal yapı analizi. 95
Şekil 4. 38: Antakya ve Verona R400 bütünleşme haritaları. 96
Şekil 4. 39: Antakya ve Verona R400 tercih haritaları. 97
Şekil 4. 40: Antakya sinerji diyagramı. 98
Şekil 4. 41: Verona sinerji diyagramı. 98
Şekil 4. 42: İznik ve Lucca mekansal yapı analizi. 100
Şekil 4. 43: İznik ve Lucca R400 bütünleşme haritaları. 101
Şekil 4. 44: İznik ve Lucca R400 tercih haritaları. 102
Şekil 4. 45: İznik sinerji diyagramı. 103
Şekil 4. 46: Lucca sinerji diyagramı. 103
Şekil 4. 47: Bursa ve Ravenna mekansal yapı analizi. 105
Şekil 4. 48: Bursa ve Ravenna R400 bütünleşme haritaları. 106
Şekil 4. 49: Bursa ve Ravenna R400 tercih haritaları. 107
Şekil 4. 50: Bursa sinerji diyagramı. 108
Şekil 4. 51: Ravenna sinerji diyagramı. 108
Şekil 5. 1: İncelenen örnek kentlerde bütünleşme değeri yüksek tespit edilen doğru parçaları. 121

TABLO LİSTESİ

Tablo 4. 1: Örnek kentlere ait formların karakteristik yapısı. 87
Tablo 4. 2: Segment ve yapı adası sayısı. 110
Tablo 4. 3: Örnek kentlere ait değerler. 111
Tablo 4. 4: Ortalama segment uzunlukları. 112
Tablo 4. 5: Ortalama yapı adası büyüklüğü. 112

KENT MORFOLOJİSİ VE KÜLTÜR: ANADOLU VE İTALYA KENTLERİ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, medeniyetlerin kültürel kompozisyonunun mekansal yapı üzerindeki etkisini, kent morfolojisi ve mekan dizimi yöntemiyle açıklamaktır. Bu araştırmanın altında yatan nokta, Roma İmparatorluğu döneminde İtalya yarımadasında yer alan yerleşimlerle aynı dokuya sahip Anadolu kentlerinin, Anadolu Türklerinden Osmanlı'ya kadar farklı kültürlerin yerleşmesiyle İslam etkisi altında değişmesidir. Öte yandan, Roma ve Ortaçağ dönemleri, mekansal yapılarını İtalya'nın tarihi kentlerinde sürdürmeye devam etmiştir.

Seçilmiş kentlerin tarihsel haritalarına ve kent dokularını gösteren örneklemelere dayalı, morfolojik çalışma ile mekan dizimi yaklaşımıyla elde edilen matematiksel değerler arasındaki karşılıklı ilişki, bu çalışmanın metodolojisini oluşturmaktadır.

Antalya – Cenova, Antakya – Verona, İznik – Lucca ve Bursa – Ravenna, çalışma doğrultusunda seçilen örnek kentlerdir ve çalışma alanları Roma İmparatorluğu dönemi sur izlerine dayanmaktadır. Kentler arasındaki eşleştirme, kuruldukları zamana, konumlarına ve yer aldıkları bölge içindeki önem ve statü gibi özel unsurlara dayanmaktadır. İlk olarak, ArcGIS programı ile oluşturulan aks haritaları ve yapı adaları haritaları, toplumun kültürel yapısını yansıtan tarihi yapıların işlendiği haritalarla birlikte incelenmiştir. Bir sonraki aşamada ise bu elde edilen bilgiler, matematiksel bakış açısı getiren bir yöntem eşliğinde, UCL DepthMap programı aracılığı ile oluşturulan segment analizine dayalı bütünleşme, tercih, kavranabilirlik ve sinerji parametreleri ile ilişkilendirilmiştir.

Matematiksel bulgular sonucu, incelenen parametrelere ait değerler karşılaştırmalı örnekler içerisinde İtalya kentlerinde daha yüksek tespit edilmiştir. Ayrıca kültüre ve dine dayalı yapıların kentin bütünüyle olan bağlantısı matematiksel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu analiz sonucunda ise İtalya kentlerinde yer alan yapıların yüksek değere sahip konumlarda yer aldıkları tespit edilmiştir. Anadolu kentlerinde yer alan yapılar ise, ortalama değere sahip ya da ortalama değerin altında konumlanmıştır.

İtalya kent dokusu, köklerinin Roma İmparatorluğu'na dayandığı sürekli ve doğrusal bir yapının, merkezde yer alan açık alanlarla desteklendiği ve daha erişilebilir bir sistemden oluşmaktadır. Öte yandan Anadolu kentlerinde, antik döneme ait önemli aksların izleri kentin ana iskeletini oluştursa da, kentin geri kalan dokusunda süreklilik sağlanamamaktadır.

URBAN MORPHOLOGY & CULTURE: COMPARATIVE ANALYSES FROM ANATOLIAN AND ITALIAN TOWNS

SUMMARY

This study aims to explain effects of cultural composition of civilizations have, on spatial structure by urban morphology and space syntax method. The underlying point of this research is the urban fabric in Anatolian towns, built on similarities with settlements in Italian Peninsula during Roman Empire, has changed with the arrival of different cultures from Anatolian Turks to Ottomans under Islamic influence. On the other hand, Roman and Medieval periods continued to maintain their spatial structure on the historical towns of Italy.

Culture is a value that defines a society through its development process from its history to its future. The urban structure, factors and relations between the communities formed throughout the history by societies have been studied as starting process. Studying historical evaluation of urban tissues based on periods that affect Anatolia and Italy helped historical maps and mathematical values to be evaluated in later sections.

The era both common for Anatolia and Italian Peninsula starts with Roman Empire as classical period or classical settlement structure. After Roman period it continued as Byzantian Empire a bit then diversed into different civilizations for both of these two geography. During Medieval period Anatolia met a new civilization, Seljuk Turks, while in Italian Peninsula the geography seperated into city states, same as Anatolian beyliks in Anatolia. After that Ottoman Empire stood with strong in Turkish and Islamic influence in Anatolia till Republic of Turkey. On the other hand during that time in Italian Peninsula, Renaissance period shaped towns as antiquity manner.

Together the influence of the culture on the space and the influence of each space on the city formed city morphology. Therefore, structural changes must be examined from past to present in order to be able to examine the structures of urban spaces which are rapidly developing and which can not satisfy the societies in some way.

Interrelation between morphological study, based on historical maps of selected cities and illustrations that shows their structure, and quantitative values obtained through space syntax, forms the methodology of this study.

The reason space syntax chosen as one of the methods in this study is it provides numerical and consistent results for defining complex urban structure. The method concentrates on the space while defining the city structure and forms a spatial network based on the street texture. With this network, the interactions that spaces have with the immediate surroundings in the city is obtained and the structure is formed.

Antalya – Genoa, Antakya – Verona, İznik – Lucca, Bursa – Ravenna are the examples selected through this study and the study areas are based on walls during Roman Empire. The pairing between these cities is based on the time they established and specific elements like, their location and importance in their region and their status in

the state they were belong to. At first, urban block and axial maps created by ArcGIS were examined with the historical maps and historical buildings that reflects the identity of civilization in the terms of urban morphology. As continuing process in the context of a method that introduces a mathematical point of view, the axial maps were converted into segment lines with UCL DepthMap and quantitative values explaining integration, choice, intelligibility and synergy values were obtained.

In this study integration evaluated as it explains a relation between space and another so it presents and idea about urban tissue. Second parameter choice as it values the data about importance of space or street form in the whole spatial network. The rest two parameters are obtained through correlation which provides better understanding as comparison. In this study, intelligibility evaluated as whole city form while synergy is based on comparison of important historical building locations. If the value obtained from intelligibility is high, the city network becomes so clear for the user. Through the synergy parameter, the relation between the values of the important axes in the sample cities and diagrams obtained were examined.

Although the urban texture selected and analyzed as the study area is determined according to a common boundary, the urban texture surrounding the selected areas continues to exist. In this direction, in order to obtain better results in calculated parameters, determinations were made and interpreted in R400 metric distance.

The results obtained with the parameters considered comparatively within the thesis are used to make comments about the characteristic structure in the cities of the two countries. These comparisons did not lead to the perception of superiority among the samples. The space syntax parameters of the numerical values are also limited to the meaning of this method. In this sense, the value of intelligibility only explains how space is related to the urban system. On this basis, the whole structure of the urban system can be understood from its parts if it has high intelligibility value.

First of all, morphological results show that urban tissue in both Anatolia and Italian Peninsula are different from each other. It was determined that the average size of blocks is larger in Anatolia than in Italy. On the other hand, it has been determined that the average segment lenghts of the Italian cities are more than those in Anatolian cities. This finding shows that large blocks of Anatolian old cities are surrounded by axes with many turning and breaking points. In selected Anatolian towns, grid urban texture from Roman period changed into irregular and large blocks with the influence of Turkish and Islamic culture. Even Iznik has continuous and long axes through city, there are many turning and breaking points which turn city into irregular tissue. In Italian cities, axes belong to Roman period survived successfully till today while the organic texture shaped during Medieval period stands between these axes.

The mathematical findings through space syntax remark that, the values of the examined parameters were found to be higher in the Italian cities in the comparative analysis. In addition, the connection of cultural and religious buildings to the whole of the city has been examined from a mathematical point of view. As a result of this analysis, it was found that the buildings in the Italian cities are located in high-value locations. On the other hand, the buildings in Anatolian cities are located average or below average value locations.

Antakya and Verona most highlighted examples of intelligibility parameter in this study between selected towns. The intelligibility value of Antakya, the most prominent of the organic texture and complex structure, was lower than Verona where the Roman city structure was preserved with regular and linear street textures.

The traces of the ancient main axes, which are the segments with the highest value of the integration parameter in the eight samples examined, are the streets where commercial functions take place and lead the center of the cities. In Italy, these streets provide an accessible system in a structure that interacts with an open space at the center. These streets are also integrated with the rest of the town. In Anatolian examples, these streets, even forms the main network, are seperated from the residential areas and functions in the rest of the town. This form restricts accesibility in the whole town.

In the study samples;

- The squares in the Italian cities have an important role and influence, and these squares are integrated into the town center and the town as a whole.
- The locations of these squares in the antiquity have lost their influence in the selected Anatolian town and as a location they do not have an integrated structure in the town as a whole.

Italian urban fabric is shaped as maintained continuity and linear form supported by open spaces in the centre that their roots are belong Roman Empire. On the other hand in Anatolian towns, even there is an important axle belongs to antiquity, forms main frame of the town, continuity can not be provided at rest of the fabric.

With this thesis, it has been tried to explain as a contribution to the literature how the cultural structure of the society is reflected into the city and how it forms in cities.

1. GİRİŞ

Kentler geçmişten bugüne uygarlıkların yerleşme biçimi ürünüdür. Kentler bir nevi, bir çok eyleme, olaya, tarihi açıdan önemli hadiselere tanıklık etmiş yapı ve elemanların bir araya gelerek oluşturduğu formdur. Bu yüzden tarih süresince farklı uygarlıkların ve dönemlerin kentleri farklı özellikler gösterdiklerinden dolayı, geçirdikleri dönemlere ait kent formu başlığı altında incelenmektedirler.

Kentler kendiliğinden gelişmiş veya bilinçli olarak farklı dönemlerde farklı sosyo ekonomik, doğal, dini ve politik koşullar altında planlanan, farklı parçaların değişimi ve yeniden uyarlanması ile sürekli bir süreç içinde bulunmaktadır. Çalışmanın hipotezi, farklı kültürlere sahip toplumların, kendi kimliklerine yansıtmak adına kent morfolojilerinde değişime sebep olduklarıdır. Anadolu ve İtalya arasındaki yapılan örnek seçimlerin dayandığı asıl nokta, bir zamanlar Anadolu'nun Helenistik ve Roma uygarlıklarını kapsayan imparatorlukların kentlerine ev sahipliği yapmış olması ve daha sonra Türklerin gelmesi ile birlikte kentlerdeki, farklı kültüre dayalı olarak değişime uğrama sürecidir. Öte yandan İtalya'da seçilen kentlerde gerçekleşen değişimler, tarihten bugüne kadar olan süreç boyunca kendi kültürleri ve önemli olayları doğrultusunda şekillenmiştir.

1.1 Amaç

Bu çalışmada kültürel farklılıkların kentler üzerindeki etkilerinin tanımlanması, farklı uygarlıklar boyunca kentlere yansıması amaçlanmaktadır. Türkiye ve İtalya kentlerinin karşılaştırmalı analizi, kent morfolojisi değişimlerinin incelenmesi ve mekansal yapılarında yer alan farklı ve benzer yönlerinin ortaya konulması, şu sorularla amaçlanmaktadır:

- İtalya'nın tarihi çekirdek alanlarında yer alan sokak dokusunun, mekansal yapı içerisindeki etkisi ve bütünleştiği açık alanlar kentsel tasarım açısından etkili mi ve bu mekansal yapı, geçmişin kentlerinden izler taşımakta mı,

- Anadolu üzerinde Türk ve İslam kültürlerinin etkisiyle farklı formlara sahip olan ve geçmişi Roma dönemine dayanan kentler, İtalya kentlerinin sahip olduğu mekansal yapıyı hala yansıtıyor mu,
- Farklı kültür ve toplum yapısının, iki ülke kentleri arasında yarattığı morfolojik farklılıklar, matematiksel yorumla irdenelebilir mi, soruları tezi detaylandıran asıl amaçlardır.

Çalışmada, tarihi kent alanlarına kazandırdıkları kimliklerin anlaşılması için Anadolu ve İtalya'dan dörder adet olmak üzere, toplam 8 kent örneği çalışılmıştır. Farklı coğrafyalarda bulunan ve bir süre sonra farklı tarihsel süreçlerden geçen, bu iki ülkenin kentlerine ait tarihi çekirdek dokusunun matematiksel bir yöntem eşliğinde, objektif bir bakış açışı ile karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

1.2 Kapsam

Çalışmanın kapsamı, antik dönemde benzer özellikler gösteren Anadolu ve İtalya kentlerinin karşılaştırılabilmesi için, kent morfolojisi ve matematiksel yönden incelenmesidir. Teorik keşif ve karşılaştırmalı durum çalışmaları olarak ikiye ayrılan çalışma, yedi ana bölümden oluşmaktadır. Teorik keşif kısmında kültür ve kent morfolojisinin ilişkisi anlatılırken iki ülkenin tarihsel süreci ele alınmış, karşılaştırmalı durum çalışmalarında ise seçilen örneklerin sayısal verilerinin elde edildiği haritalar ve grafikler oluşturulmuştur.

İlk bölüm; giriş bölümü olup çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemine dair bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde; kültür ve kent morfolojisi arasındaki ilişki incelenmiş ve seçilen örneklerde günümüze kadar sahip oldukları farklı kent formları ve yapıları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; mekan dizimi yöntemi açıklanmış, bu çalışmada kullanılma nedeni, katkısı ve nasıl kullanıldığı açıklanmıştır. Çalışmaya katkı sağlaması açısından, kentlerin morfolojik yapılarını inceleyen ve mekan dizimi yönteminin kullanıldığı diğer çalışmalar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde; karşılaştırılması için seçilen örnek kentlerin tarihi evreleri ve seçilme nedenlerine odaklanılmıştır. Daha sonra bu kentlerin matematiksel yorumla karşılaştırmalı değerlendirmeleri yapılmıştır.

Beşinci ve sonuncu bölümde ise sonuç ve genel bir değerlendirme yer almıştır.

1.3 Yöntem

Çalışmanın yöntemi temelde, kültür ve kent arasındaki ilişkiyi incelemek ve mekan dizimini ilişkilendirmek adına yapılan literatür taraması ve seçilen örnekler arasında yapılan karşılaştırmla analizlerden oluşmaktadır.

1.3.1 Teorik keşif

Çalışmada kültür ve kent arasındaki ilişkiyi anlamak, kültürün kentlere nasıl yansıdığını, ilk kurulumundan bugüne kadar kentlerin sahip olduğu yapı formlarını ve ne boyutta değişime uğradığını incelemek için bir literatür çalışması yapılmıştır. İlk olarak kültür ve kent morfolojisi kavramları ayrı ayrı ve ilişkili olarak ele alınmıştır. Farklı kültür ve dinlere sahip, farklı ihtiyaçları olan dönemlerin kent formları, seçilen örneklerle de ilişkili olacak şekilde incelenmiştir. Daha sonra kullanılacak olan sayısallaştırma yöntemi mekan dizimine dair bir literatür çalışması yapılmış ve bu yöntemi kültür ve mekan ile ilişkilendiren örnekler incelenmiştir. Çalışmanın dayandığı noktanın daha iyi anlaşılabilmesi için de, temeli farklı toplum yapılarının kente nasıl kimlik kazandırdığını dile getiren, morfolojik olarak kentleri inceleyen ve bu ilişkileri mekan dizimi yöntemi ile kuran, örnek çalışmalar literatür kapsamında araştırılmıştır. Bu ilişki kurulduktan sonra ise, Anadolu ve İtalya'nın gelişiminde rol alan devletlerin tarihlerine değinilmiş ve zaman dilimleri oluşturulmuştur. Devam niteliğinde, karşılaştırılacak kentlerin tarihsel gelişimi yine aynı şekilde zaman dilimine yansıtılmış ve bu kentlere dair tarihi haritalar, planlar, ve çeşitli görseller elde edilmiştir. Elde edilen kaynaklar doğrultusunda, bugünkü kent yapısını yansıtan çalışmalar ile bu bilgiler arasında değerlendirmeler yapılmıştır

1.3.2 Karşılaştırmalı analizler

Bu kısımda ise mekan dizimi yöntemi yardımıyla, seçilen örneklerin kent dokuları, belirli konsept ve yöntemlerle sayısal değerler haline getirilmiştir. Bu çalışma için, elde edilen haritalar ve planlar AutoCad programıyla sayısallaştırılmış ve eksenel çizgiler halinde çizilmiştir. İlk aşamada, elde edilen eksenel haritalar ve yapı adaları haritaları ile kentlerde yer alan, doğru ve yapı adası sayısı, ortalama doğru uzunlukları ve ortalama yapı adası büyüklükleri tespit edilmiştir. Daha sonra bu eksenel haritalar,

mekan dizimi yöntemi için kullanılan UCL DepthMap programı yardımıyla, karşılaştırılacak değerleri inceleyen haritalara ve bu haritaların sayısal değerlerini yansıtan grafiklere dönüştürülmüştür. Kentlerin arasındaki ilişkiyi ve morfolojik sonuçları değerlendirmek, farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkarmak için bütünleşme, tercih, kavranabilirlik ve sinerji parametreleri tespit edilmiştir. Son olarak, analizlerden elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır.

2. KENT MORFOLOJİSİ

Lewis Mumford'a (1961) göre kent, toplumsal bir eylemin tiyatrosu, bir ekonomik organizasyon, kurumsal bir süreç, coğrafi bir pleksus ve yaratıcı bütünlüğün estetik bir sembolüdür. Lewis Mumford'un bu tanımı kentin yaşayan bir organizma olduğunu destekleyen bir şekildedir. Bu organizmalar dünyanın her bir köşesinde geçmişten günümüze kadar bir çok hadiseye, kültüre ve sosyal değerlere ev sahipliği yapmış, günümüze aktarmış ve gelecek nesillere de aktarmaya devam edecektir.

2.1 Kültür ve Kent İlişkisi

Kültür bir toplumun tarihinden yarınına, bir gelişme süreci olarak, sahip olduğu tüm değerleri ve kavramları tanımlayan bir değerdir. Bu kapsamda, insanların yaşadığı topraklar üzerinde ya da yaşayış şekillerine bağlı olarak kültür, geçmişten günümüze topluma ve çevresindeki her bir ögeye yansıyacak şekilde etki etmiştir. Kentlerin, Helenistik dönem kenti, Ortaçağ kenti, Rönesans kenti gibi kavramlara dayalı olarak değerlendirilmesinin sebebi de bu açıklamaya bağlı olarak, yaşayan toplumların sahip olduğu değerlerin kentlere yansıması sonucudur.

Kültür ve din arasındaki ilişki, dinin insanların yaşama şekli ve değerlerini belirleyici nitelikte olup kendini tanımlamasıdır. Dinin toplumlara yansıması, toplumların kültürleri ortaya çıkarmış ve bunun sonucunda da kültüre bağlı olarak toplumlara dayalı yaşayış, düşünce ve sanat kendisini ifade etmiştir. Örnek olarak tarihteki kentlerin yapılaşmasını incelediğimiz zaman, İslam kentlerinde farklı ekonomik yapıya sahip kesimler bir arada yaşarken, yapılaşmadaki farklılık binaların iç cephelerine yansımıştır., Batı kentlerinde ise bu durum bölgesel olarak farklılık göstermiştir. Bunun sonucunda ise toplumsal huzuru kaçırmaya yönelik oluşabilecek eylemlere yönelik birçok kez önlemler alınmış ve özellikle klasik döneme dönüş yapıldığı Rönesans döneminde, sivil yapılara ve kenti canlı tutmaya yönelik yapılaşmalara yer verilmiştir. Kentler kültür ve coğrafyanın en büyük yapay dokusudur (Vance Jr, 1977).

2.2 Kent Morfolojisi

Kentin fiziksel formu, yapısı ve bileşenlerinin incelenmesi ve bunlar arasında ilişki kurulması kent morfolojisi olarak adlandırılır (Wilkinson & Willoughby, 1962). Bu ilişki ve bileşenler de şehrin kökeninden günümüze kadar olan süreçte ele alınır. Kentler, zaman içerisinde kültürel gelenekler ve sosyo-ekonomik değerlerin bir çok bağımsız gruplara etki etmesi ve bu bileşenlerin bir araya gelmesi ile oluşur (Moudon, 1997). Bir nevi şehrin evrimi incelenir ve tarih-kent ilişkisi kurulur. Şehrin evrimi ise tarihten günümüze, sahip olduğu bileşenlerin yapısını yansıtması ve o bileşenlere dayalı değişmesiyle gerçekleşmiştir. Bu ana bileşenlerden bazıları sokaklar, binalar ve açık alanlardır. Bu elementlerin bir araya gelmesi kentin yapısını oluştururken, sokakların ve binaların yerleşimi de aslında ortaya açık alanları çıkarır. Kentlerin yaşayan bir organizma oluşu bileşenler arasındaki ilişkinin bir göstergesidir.

Kentlerin tarihi, çok eski dönemlere kadar dayansa da kent morfolojisine dair çalışmalar çok yenidir. Kent morfolojisi İngiltere, İtalya ve Fransa'da bir çok bilim adamı tarafından çalışılmış ve sadece bu ülkelerde sınırlı kalmayıp, diğer ülkelerde de bir çok bağımsız bilim adamı tarafından ele alınmıştır (Moudon, 1997). Bu üç ülke, kent morfolojisine dair kendi yaklaşımlarını dile getirmiş ve bu yaklaşımların gelişmesini sağlayacak morfoloji okulları kurmuşlardır. İngiltere'deki çalışma M.R.G. Conzen tarafından başlatılmış ve çalışmalar şehir ölçeğinde ele alınmıştır. İtalya'da yürütülen çalışma ise Muratori önderliğinde, daha çok bina ölçeğinde, tarihi ve mimariyi korumaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu iki okulda yapılan çalışmalar, ilerleyen yıllarda kent morfolojisine başka bir boyut kazandırmış ve Fransa'da mimar Panerani ve Castix ile sosyolog DePaule'nin bir araya gelmesiyle kent morfolojisinde sosyal boyut çalışılmıştır. Bu okul da diğer iki okul gibi modern mimarinin, tarihi görmezden gelmesi durumuna karşı kurulmuştur (Moudon, 1997). Diğer okullardan kendini ayıran özelliği ise kent morfolojisinin içine sosyal boyutu da katmasıdır.

Conzen'in İngiliz okuluna baktığımız zaman daha çok kentsel alanın fiziksel yapısıyla ilgilinen ve şehir ölçeğinde bir yaklaşımdır. Conzen'in yoğunlaştığı çalışmalar kentin gelişimindeki sürecin ne zaman, nasıl başladığı ve bu sürecin nasıl ilerlediğidir (Whitehand, 2001). Conzen bu çalışmaları daha çok kent içerisindeki yapı adaları ve yapı adalarının zaman içerisindeki değişimini ele alarak gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, yapı adaları katmanına inmeden önce de ele aldığı konseptler, kentin planı

ve bina yapısıdır. Parsellerin değişiminden bina yapısına, bina yapılarının değişiminde de kent formundaki değişiklikleri ele almıştır (Whitehand, 2001).

İtalyan okulu kent morfolojisini kentsel tasarımla ilişkilendirecek boyutta, İngiliz okulundan bir alt ölçekte ele alacak şekilde çalışmalar yapmıştır. Bu yaklaşımın sebebi ise geleneksel İtalyan mimarisini kent yapısıyla ilişkilendirmek ve buna bağlı şekilde incelemek içindir. İtalyan morfolojik yaklaşımı geleneksel mimarisini kent morfolojisi ile ilişkilendirirken gelenek ve yenilik arasında da bir ilişki kurmuş ve çalışmaları bu kapsamda sürdürmüştür (Marzot, 2002). Tarihsel süreç boyunca mimari ve kent planlamasının bir araya getirilmesinin sebebi, geçmişten günümüze kadar varlığını sürdüren tarihi çekirdek alanlarıyla, günümüzde modernleşmenin etkisiyle yaratılmış yeni kent dokuları arasında bir nevi geçiş sorunu olmasıdır. Ele alınan bu sistematik konseptle bu sorunun çözümlenmesi ve şehri tamamen entegre bir hale getirmek istenilmiştir.

İtalyan morfoloji okulunun kurucusu olan Muratori, bu ilişkiyi sağlamak için modern yapıların bulunduğu alanlara, mimari ve kentsel formun kökenini yeniden inşa ederek ilişki kurmaya çalışmıştır. Pisa'da uyguladığı Roma mimarisi, Bolonya'da gotik ve Roma'da rönesans ve barok mimarileriyle modernizmin teknik problemlerini stil ve çevre ilişkilerine oturtarak mekanin bina kültürünü süreklilik sağlamak adına yeni binaların inşasıyla öne sürmüştür (Marzot, 2002). Muratori'nin kentleri yaşayan organizma olarak ele aldığı yaklaşımı kentsel dokuyu ifade ederken tümevarım konseptiyle tek bir binadan bölgenin tamamına aşama aşama ilerleyen ve kent formunu tüm yönleriyle tanımlayan bir çalışma olmuştur.

Kent morfolojisine dair bütün okullar tek bir hipoteze yoğunlaşmıştır; parça ve bütün arasında bir ilişki vardır ve bu da kent dokusu ve kent bileşenleri arasındaki ilişkidir. Farklı türden çalışmaların yer verildiği bu okullara ek olarak, tez kapsamında bir sonraki bölümde incelenen, morfolojik çalışmalara bilimsel açıdan yaklaşan ve mekansal biçimlenmenin matematiksel analizi olarak değerlendirilen, mekan dizimi yaklaşımı da kent morfolojisine dayalı bir çalışmadır (Sima & Zhang, 2009). Kent morfolojisi üzerine yapılan çalışmaları birlikte değerlendirdiğimiz zaman; M. R. G. Conzen'in yaklaşımı şehir ölçeğinde, Muratori'nin yaklaşımı tarih ve bina ölçeğinde, Lefebvre'nin yaklaşımı sosyal açıdan, Bill Hillier'in mekan dizimi yaklaşımı ise bilimsel açıdan sonuçlar sunmaktadır. Ayrıca Coğrafi Bilgi Sistemi'nin (GIS) mekansal nitelikleri sayısal verilerle ilişkilendirmesi, fiziksel mekanı şekillendiren

sosyo ekonomik değerlerin ölçümüne ve analiz edilmesine olanak sağlamıştır (Moudon, 1977).

Form, ölçek ve zaman olarak ele alınan analizlerin, bu tez çalışmasına yansıması olarak incelenecek olan kent örnekleri, kent tarihi çekirdeklerinin kapsadığı ölçek boyutunda, Roma döneminden bugüne kadar olan süreçte geçirdikleri evrimle ele alınmıştır. Bu kapsamda günümüz planları üzerinde yapılan sayısallaştırma çalışmasında, tarih kısmı da ele alınmış ve sadece teorik kısmıyla değil, elde edilen tarihi haritlarla da karşılaştırmalı durum çalışması yapılmıştır.

2.3 Kent Morfolojisinin Çalışma Kapsamında Değerlendirilmesi

Kent morfolojisi, kentlerin tarihsel sürecinin ve morfoloji okullarının incelendiği, mekanı oluşturan binaları, binaların küme haline gelerek oluşturduğu yapı adalarını ve binaların sınırlayıcı rolüyle oluşturdukları sokakları, sosyal boyutu da katarak analiz eden bir yaklaşımdır. Böylece analiz edilen kentlerin, oluşum şekli ve dönüşüm süreçleri ve karakterleri ortaya çıkar.

İlk olarak ve bu bölüm devamında kentlerin tarihsel gelişim süreçlerini incelemek adına, ilk kentlerden günümüze kadar olan süreç ve çalışma kapsamında seçilen kentlerin yer aldığı dönemler incelenmiş ve örneklendirilmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda da seçilen kentlerin günümüz kent yapısı, uğradıkları dönüşümler, dönemlere ait bilgilerle değerlendirilip yorumlanmıştır.

Çalışma kapsamında seçilen kentlerin, kent formları, yapı adaları büyüklükleri ve sayısı, sokak uzunlukları ve çıkmaz sokak sayıları mekansal analizlerin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Diğer bir mekansal analiz olarak ele alınan yaklaşım mekan dizimi ile elde edilen sonuçlar, karşılaştırmalı analizin değerlendirme kısmı olarak, morfolojik analizlerle elde edilen sonuçlar ile beraber ilişkilendirilmiş ve değerlendirilmiştir.

Moudon'a (1997) göre kent formu, onu oluşturan kent elemanlarının sürekli olan dönüşümü ve yerini başka bir yapıya bırakmasından dolayı, sadece tarihsel olarak anlaşılabilir. Bu doğrultuda, tarih boyunca kent formlarını bilmek ve ilişkilendirmek en doğrusu olacaktır.

2.4. Kent Morfolojisinin Tarih İçinde Değerlendirilmesi

İnsanlık ve medeniyet tarihi belki de milyon yıl öncesine dayanan dünya günümüze kadar olan süreçte, yaşayanların ve onların ihtiyaçları doğrultusunda, kentleriyle birlikte değişime ve gelişime uğramıştır. Tarihte bilinen 7 uygarlık, dünyanın her bir köşesinde, uygarlığın beşiği olarak adlandırılan alanlarda bir kısmı yok olarak, bir kısmı tarihte dönüşüme uğrayarak insanlığın temelini oluşturmuşlardır. Öyle ki bu uygarlıklardan biri olan Mezopotamya, 7. yüzyılda İslam kültürünün ortaya çıktığı Arap Yarımadası'nda kentsel yerleşimlerin gelişmesinde etkili olmuştur (Morris, 1972).

2.4.1 İlk kentler

Kentlerin oluşumundaki temel ihtiyaçlar, kurulan yerleşimin sürekliliğini sağlayacak, içerisinde yaşayan toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak, güvenliğini sağlayacak ve en önemlisi de hayatta kalmasını sağlayacak etkenler olmuştur. Bunlar genellikle kentin kuruluş yerinin coğrafik özelliklere bağlı olmasından dolayı aranan etkenlerdir. Savunmaya dayalı bir konum gereği ve bununlar beraber suya yakın olması ve verimli topraklara sahip olması, uygun iklim ihtiyacı ile aranan özelliklerdir. İlkçağ kentlerine baktığımız zaman, Yunan uygarlığının tepelerde konumladığı kentler ve gölge ihtiyacına karşılık yaptığı düzenlemeler, Etrüskler'in su sisteminde ustalaşmış olmaları, Roma kentlerinin bu iki uygarlığın da özelliklerini barındırmaları ve ayrıca askeri düzene dayalı yapıya sahip olmaları ve İslam kentlerinde de iklimin büyük rol oynamasıyla oluşan sokak yapıları ve market alanındaki gölgelikler, öne çıkan özelliklerdir.

Tarihten günümüze her kentte ve uygarlıkta, kentlerin şekillenmesinde ve gelişmesinde bir çok etken rol oynamıştır. Kent morfolojilerinin şekillenmesi sağlayan bu faktörlerden en önemlileri, toplumların sahip oldukları gücü gösterme isteği, bir çağın şekillenmesinde en büyük role sahip olan ticaret ve toplumların yaşama şeklini tanımlayan din, kentin yapısındaki değişimden ve gelişiminden de sorumlu olacak şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

2.4.2 Roma Öncesi ve Roma dönemi kentleri

Akdeniz havzasının tümü, Orta Avrupa ve Britanya dahil olmak üzere Kuzey Avrupa'nın büyük bir kısmı ve Ortadoğu'da da Fırat nehrine kadar olan bölüm, Roma

İmparatorluğu'nun en parlak döneminde sahip olduğu en geniş sınırlardır. İmparatorluğun varoluşundan önce kolonileşme anlayışına sahip olan bu uygarlık, bu denli gelişip büyümesini kolonileşmeye ve onun getirdiği zorlukların kentleşmeye yansımasına borçludur. Kentlerin barışı koruyan yapısı ve imparatorluk tarafından kentlere uygarlığı yayan bir politika yüklenmesi, Roma İmparatorluğu yönetiminin ilk basamağını oluşturmuştur (E. J. Owens, 1994a).

İmparatorluk için çok büyük anlam ifade eden kent ve kent planlamasının temeli, İtalya yarımadası üzerinde Roma İmparatorluğu'ndan önce yer alan, Yunan ve Etrüsk uygarlıklarına dayalıdır. Roma dünyasında kent, temelde bu iki uygarlığın iyi yönlerini alıp, üzerine kendi kültür ve anlayışlarını eklediği yapıda oluşmuştur. Bu iki uygarlık İtalya yarımadası üzerinde, güneyde Yunan, orta ve kuzey İtalya'da Etrüsk uygarlıkları olmak üzere dağılmışlardır (E. J. Owens, 1994a). İmparatorluğun doğu bölgelerinde ise Roma İmparatorluğu himayesine girmeden tarihleri yüzyıllar öncesine dayanan kentler mevcuttur.

Tarihi birçok uygarlığa dayalı olan bu topraklarda Roma kastra düzeni, İtalya'nın fethiyle başlamıştır. Romalılar yarımada üzerinde düzenli kentleşmeye geçmeden önce korunma amaçlı koloniler yaratmışlardır. Korunma amaçlı bu koloniler önceleri Orta İtalya'da yer alırken daha sonra yayılma politikasıyla önce tüm İtalya'ya, daha sonra ise Avrupa ve Ortadoğu'ya doğru yönelmiştir. Kolonilerde izlenen korunma ve yayılma politikaları aslında bu yerleşmelerin birer garnizon olduğunun göstergesidir. İmparator Augustus bu politikayı projeye çevirip fethedilen kentlerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi yönünde kullanmıştır (E. J. Owens, 1994a). Bu askeri kentlerin en önemli örneklerinden biri Aosta'dır. Aosta ızgara plana sahip, kesintisiz caddelerle kent sisteminin kurulduğu ve kentin sınırlarının, dikdörtgen bir yapıyla çevrelenmiş surlarla sağlandığı sefer kenti örneğidir. Izgara plan, Romalıların Yunan Uygarlığından kendi kentlerine uyarladığı, birbirini dik kesen caddelerin oluşturduğu bir sokak sistemidir.

Romalıların İtalya'ya yerleşimi iki şekilde olmuştur; kendi kültürlerini ve yaklaşımlarını yansıtan kentler oluşturup yerleşmek ve mevcut kentlere Roma tarzı yaklaşımlarla yeniden düzenlemek. Mevcut kentlere koloni yerleşmelerinden gelen nüfusa en iyi örnek, Yunan kenti olan Poseidon'a İ.Ö. 273 yılında Romalıların yerleşmeye başlayıp, surlar ve Roma tarzı kamu yapıları eklemeleridir. Mevcut kentlerde yerleşmenin yetersiz gelmesi sonucu, Romalılar duydukları kentleşme ve

yerel hayat ihtiyacını, Yunan ve Etrüsk yaklaşımlarından yararlanıp kendi kent sistemlerini uyguladıkları yeni kentlere ve yerleşik hayata yansıtmışlardır. Yeni kentler de kolonilerin özelliklerini sergileyen, konumdan yararlanmak ve stratejik ve kamusal rolü de üstlenmek gibi özelliklere sahip olmuştur.

Etrüsk kentlerinin en büyük özelliği topoğrafyanın ulaşılması zor, kayalık ve nehir kenarları gibi bölgelere kurulmuş olmalarıdır. Bu kentlerin tümü plansız ve düzensizdir. Verilebilecek en iyi Etrüsk kenti olan Veii, bu özellikleri yansıtacak şekilde nehirlerle korunmuş ve erişilmesi zor bir tepe şehridir. Kentin yapısına bakıldığı zaman ise içerisinde birbirinden bağımsız ve parça parça bulunan köylere sahip, buna bağlı olarak da sokak sistemi kentin merkezinden çıkan ve bu köylere doğru süren ışınsal bir yapıya sahiptir (E. J. Owens, 1994b). Kentin gelişimi de bu yollara bağlı olarak, yol kenarlarında yapılaşmayla gerçekleşmiştir. Ayrıca bu denli zor topografya üzerine kurulan kentler Etrüskleri kanalizasyon ve su kanalları sistemi üzerinde uzmanlaştırmıştır.

Pompeii, Yunan, Etrüsk ve Roma uygarlıklarının kalıntılarının görüldüğü en önemli kentlerden biridir. Günümüzdeki kalıntılar Roma kentlerine ait olsa da, kentin gelişimi bu üç uygarlık içerisinde katman şeklinde kamu yapıları eklenerek gerçekleşmiştir. Yunan mimarisinin yansımaları sokak sisteminde ve sur yapısında görülürken, kentin yapılandırması ve bir araya geliş şekli Roma dönemini yansıtmaktadır. Aynı şekilde Etrüsklerin yansıması da yolların taş döşeli olmasında ve su kanal sisteminin karmaşıklığında görülmektedir. Roma kentlerinin geneline bakıldığı zaman Yunan yansıması olarak genel ızgara plan sokaklar ve yapılardaki detaylar görülmektedir. Roma kentleri bunun üzerine sokak sistemini kademelendirmeler yaratarak iki ana aksın kesişimini ve bu kesişimlerin merkezinde ise kent merkezi yani forumları yerleştirmişlerdir (E. J. Owens, 1994c). Bunun yanında Roma planlaması Etrüsklerden ve koloni anlayışlarından gelen stratejik kent planlama anlayışını da sürdürmüşlerdir.

Topoğrafya gibi bazı etmenler, Roma planlamasının ele aldığı kurumsal modeli, kare olarak planlanan Lucca örneğinde ızgara yapının bir kenarını düzensiz bir formda olacak şekilde değiştirmişlerdir. Bunun yanında ızgara sistem Roma sisteminin kentlere uyguladığı tek tasarım şekli olmamıştır. Yunan uygarlığının Roma kentlerine getirdiği bir başka özellik ise anıtsal ve ihtişamlı tasarım anlayışı olmuştur (E. J. Owens, 1994c). Bu anlayış yapılaşmış çevreye merdiven, rampa ve teras sistemleri olarak yansımıştır.

Hristiyanlığın ortaya çıkması, her ne kadar çıkış yeri Roma İmparatorluğu olsa da, imparatorluğun sahip olduğu kentlerde köklü değişimler yaratmıştır. Bu değişimin en büyük sebebi ise imparatorluğun sahip olduğu pagan anlayışı ile ortaya çıkan Hristiyan dininin farklı anlayışlara sahip olmasıdır. Pagan dini eğlence ve dinsel aktivitelerde toplumu bir kitle halinde ele alırken, Hristiyanlık ise daha küçük, daha mahrem bir düzen anlayışına sahip olmuştur. Bu yüzden kudretli ve geniş yapıda olan tapınaklar yerlerini kiliselere bırakmıştır. Başlarda pagan dininin etkisi sürdüğünden dolayı tapınaklara dokunulmamış ve Roma mimarisine ait başka yapılar kiliselere çevrilmiştir (Dark, 2004).

Roma kentlerinin mekansal yapısını oluşturan bir diğer önemli eleman ise, yunan uygarlığı kentlerinde yer alan ve açık alan olarak hizmet veren agoraların, başka bir yapıya dönüştüğü forumlardır. Yunan uygarlığı döneminde agoralar toplumun siyasal, dinsel ve ekonomik faaliyetlerinin yer aldığı açık mekanlar olmuşken, ızgara dokunun bir parçası olan açık alan yapısı da Roma İmparatorluğuna yansımış, agora foruma dönüşmüştür. Forumlar kimlik olarak kentlerin merkezini oluşturmaya devam etmiş ve çok işlevli fonksiyonları barındırarak kentlere hizmet etmiştir (E. J. Owens, 1994d).

Hristiyanlık ile birlikte, kentin mekansal yapısı dine odaklı gelişirken, dinin kent içerisinde aldığı fiziksel form da kendini ifade edebilmek için, toplumlara dayalı farklı yapılara ve şekillere bürünmüştür. Mekansal yapının dine odaklı geliştiğini gösteren en belirgin örnek, Constantine'in Konstantinopel'in sokak sistemini, kentte yer alan önemli kiliselere ulaşımı kolaylaştıracak şekilde düzenlemesi olmuştur (Dark, 2004). Şekil 2.1'de Roma dönemine ait iki kentin, kent yapısı gösterilmiştir.

Şekil 2. 1: Pompeii ve Cosa Roma dönemi antik kent yapısı (Andringa, 2012; URL-1).

Pompeii, M.Ö. 6 yüzyılda Yunan uygarlığına bağlı olarak kurulmuş ve daha sonra oluşan Roma baskısıyla hem idari hem de Roma planlamasından etkilenerek kent yapısı açısından, M.S. 79 yılındaki Vezuv Yanardağı patlaması sonucu yok olmasına kadar varlığını Roma kenti olarak sürdürmüştür. Kentin yapısını incelediğimiz zaman Roma dönemi kent yapısını yansıtacak şekilde surlarlar çevrili ve bu surların birbirleriyle bağlantı sağladığı ana yol sisteminin oluşturulduğu bir yapı görülmektedir. Aynı şekilde bu sistemin kesiştiği noktada Roma forumu ve kentin çeperinde kalan bir arena yer almaktadır. Ayrıca kentin Yunan tarihine dayalı forum ve bununla ilişkili iki tiyatro da antik dönemin kent yapısını yansıtan diğer kent elemanlarıdır.

Cosa ise Etrüskler'den ele geçirilen bir kent olup, eğimli arazi üzerine yerleştirilen kent yapısıyla bir antik çağ kentidir. M.Ö. 280 yılında Roma İmparatorluğu'na geçen kent, aynı şekilde Roma kent yapısını yansıtacak şekilde surlara ve bu surlara bağlı olan ızgara yapıda sokak dokusuna sahip olmuştur. Sahip olduğu eğimli arazi sonucu diğer Roma kentlerine göre kente hakim olan decumanus ve cardo tam olarak uygulanamamış, tek decumanus kuzeyden gelecek şekilde yapılanmıştır. Forum ise aynı şekilde kapılardan kent merkezine doğru gelen ana yolların kesiştiği bölgede yerleştirilmiştir.

Bu başlık kapsamında incelenen iki kent de Roma İmparatorluğu kenti olup, günümüzde yapılan arkeoloji kazıları sonucu o döneme ait kent yapısına dair bulgular sunmuşlardır. Bu iki örneğin en önemli özelliği ise Pompeii'nin Yuna uygarlığı temeline, Cosa'nın ise Etrüskler'in temeline dayanması ve o toplumların kent yapılarını da yansıtmalarıdır.

Roma İmparatorluğu'nun sonu 1453 yılında Constantinople'un Osmanlı Devleti tarafından işgal edilmesiyle gelse de, imparatorluğun batıdaki hakimiyeti çok önceden, 410 yılında Vizigat'ın Roma'yı ele geçirmesiyle son bulmuştur. Öte yandan imparatorluk döneminde kurulan kentler varlıklarını surlar ve kentlerin otoriter yönetimiyle beraber Ortaçağ'da bile sürdürmüşlerdir.

2.4.3 Orta Çağ kentleri

Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayan bu dönem, siyasi ve dini yapının da değişime uğramasıyla, kentleşmeyi kısıtlayan ve biçimlendiren bir çağı ortaya çıkarmıştır. Başlarda savunma amaçlı karaktere sahip olan bu kentler, daha sonra

ticaretin de ön plana çıkmasıyla daha çok organik şekilde gelişen bir forma bürünmüşlerdir. Morris'e (1972) göre bu çağda beş adet farklı kent tipi varlığını sürdürmüştür. Bunlar, temeli Roma İmparatorluğu'na dayanan fakat imparatorluğun çökmesi sonucu terkedilen ya da kısmen küçülen kentlerin üzerinde gelişen kentler, askeri amaçla kurulan ve daha sonra ticaret fonksiyonuna bürünen Burg'lar ve köy yerleşimlerinden kasabaya dönüşen üç farklı formda organik gelişen kentler olurken kentsel statüyle gelişen İngiltere, Fransa ve ayrıca Avrupa'nın genelinde planlanan iki farklı kent modeli olmuştur.

Ortaçağ kent elemanlarına baktığımız zaman dıştan içe doğru ilk eleman, kentin savunmasıda büyük rol oynayan surlar olmuştur. Daha sonraları kentlerin asıl işlevleri ticaret olmuş ve kentler birer market alanına dönüşmüştür. Savunma amaçlı ve kenti sınırlarayan surlar, gümrük görevi görmüş ve ticareti etkileyen önemli bir faktör olmuştur (Morris, 1972).

Şüphesiz çağın ön planda olan fonksiyonu ticaret, kentlerde mekan oluşumunda en önemli rol sahibidir. Önceleri yaratılan açık alanlar markete dönüşmüş daha sonra bu kavram tüm sokaklara ve hatta özel alanlara kadar genişleyip kenti market formuna bürümüştür. Sokakların bu denli dönüşümü kentin kullanıcılarının belirlemesiyle, yani organik bir formda gelişmiştir. Kente giriş noktalarından merkezdeki market alanına kadar lineer bir sokak yapısına sahip olan kentler içlere doğru daha dar ve düzensiz şekilde yapılaşmıştır (Saalman, 1968). Bu form da, günümüzde hala etkisi yaratılmaya çalışılan ve mekanı ön planda tutmayı başarabilen görsel sürpriz etkisinin ortaya çıkış noktası olmuştur.

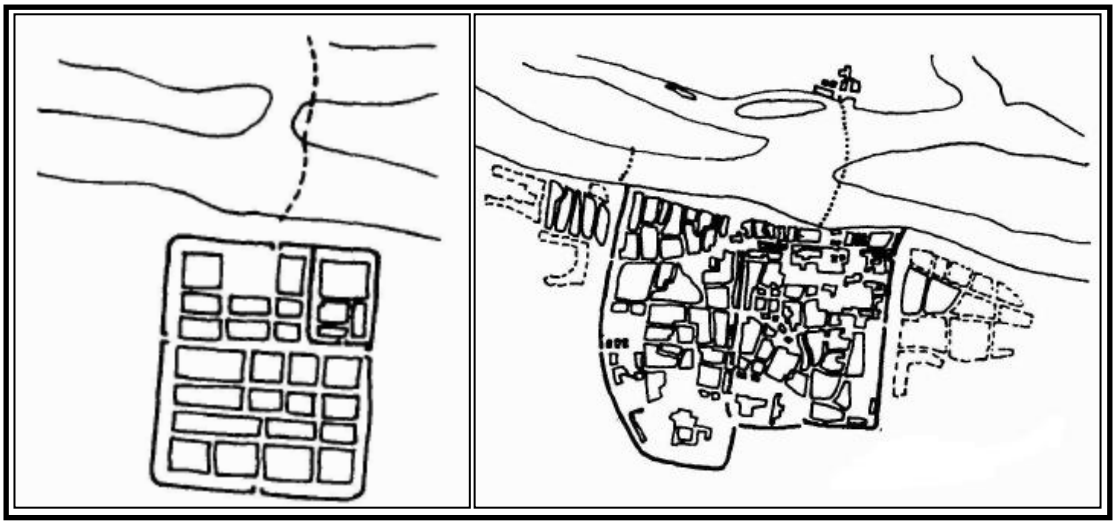
Sürpriz etkisinin oluşturulduğu market alanları ve kilise meydanları ise Rönesans döneminin habercisi olacak şekilde kent içine yerleştirilmiş ve çevre fonksiyonlarla ilişkilendirilmiştir. Sembolik anlamda tasarlanan bu alanlar estetik olarak memnun edici ve ayrıca rasyonel yapıda oluşturulmuşlardır.

Halk ve soylular arasında çıkan savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan ticaret fonksiyonunun korunması ve sadakatin sağlanması açısından bu çağın bir başka kente dair kimlikleştirdiği şey ise çok sayıda kamusal binanın inşa edilmesi olmuştur. Bu kapsamda Ortaçağ sonlarına, Rönesans'ın başlarına doğru, varlığını koruyan devletler maddi kaynaklarının birçoğunu kamusal ve dini binaların yapımına ayırmıştır (Balchin, 2008).

İlk kentlerin kurulumunda önemli bir etken olan sağlığa uygun yapılaşma, bu dönemde kendini, tarihin en kötü dönemlerinden biri olan Kara Veba salgını ile tekrar göstermiştir. Bu salgın ile nüfus yoğunlukları olumsuz anlamda etkilenen kentler, güvenliğe ve sirkülasyona önem verecek şekilde tekrar yapılanmıştır. Işığı engelleyecek ve kaldırımları kesen yapıların yıkıldığı ve minimum genişliğe sahip olan sokaklar ile birlikte sirkülasyonu sağlamak adına ise kentin merkezine, çeşmelere ve önemli binalara ulaşan yolları genişletecek şekilde bir kentleşme hakim olmuştur.

Bu değişiklikler beraberinde Rönesansa geçiş dönemini de getirmiştir. Öyle ki klasik döneme ait kent formları, Ortaçağ'ın organik, ticarete ve kullanıcılara dayalı kentlerinde, kendini ızgara yapı ve kullanıcıya yönelik amfitiyatrolar olarak göstermeye başlamıştır. Çağın başında hakim olan kullanıcıya dayalı, bina bina kent gelişimi de yerini, düzensiz gelişmeye karşı, kentin bir bütün olarak ele alınmasıyla sağlanmıştır.

Sonuç olarak Ortaçağ'daki nüfus artışı beraberinde kentlerdeki üretimi ve yöreselleşmeyi getirmiştir. Böylece yerel olarak üretilen malların bulunduğu kentler ticari noktalara dönüşmüş ve askeri kent yapısı, köy yerleşmesi olmak üzere bir çok yerleşim yeri kasabaya veya ticari forma dönüşmüştür. Roma döneminde ızgara forma sahip Regensburg'un kentinin Orta Çağ'da kent yapısındaki dönüşüm Şekil 2.2'deki gibidir.

Şekil 2. 2: Regensburg, Roma dönemi 350 ve Orta Çağ dönemi 1100 kent yapısı (Morris, 1994).

Regensburg 179 yılında Roma kenti olarak kurulmuş ve Ortaçağ döneminde değişikliğe uğrayarak, kentin bugünkü tarihi merkezine sahip olmuştur. Roma kenti olduğu dönemlerde, bir önceki bölümde anlatılan Roma kenti karakteristikleri yansıtan

kent, Ortaçağ döneminde yaşadığı organik gelişim esnasında bu ızgara yapıdan etkilenmiştir. Bu değişimle beraber, Ortaçağ dönemi kent yapısını yansıtacak şekilde büyük kilise ve kilise meydanına ve market alanına sahip olmuştur (Morris, 1979).

2.4.4 Rönesans kent yapısı

Rönesans 14. yüzyıl İtalya'sında ortaya çıkmış ve daha sonra Avrupa'nın geri kalanına yayılmak üzere, etki ettiği tüm toplumlarda köklü değişikliklere sebep vererek 18. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Rönesans, genel olarak kültürel bir etki olarak varlığını sürdürmüş ve klasik dönem yapısını etkili olduğu döneme yansıtmıştır. Sanat, bilim, din ve toplum yapısına etki eden anlayışıyla bu akım, 1400'lü yıllarla beraber kent yapılaşmasında da etkili olmaya başlamıştır.

Gotik mimariyi momentum olarak alan akım, Sanayi Devrimi'nin beraberinde getirdiği kentiçi gereksinimler ve yapılaşmaların baskıları sonucu etkisini kaybetmiştir. Roma ve Yunan kent yapısını tekrar canlandırmaya çalışan Rönesans kentleşmesi, Ortaçağ'ın sonlarına doğru, kentlerin toplu değerlendirilme anlayışını da bilinçli bir şekilde kente yansıtmıştır.

Ortaçağ'ın kentlerde yarattığı köklü değişim ve yeni oluşumların aksine, Rönesans kentleşmesi mevcut sisteme takviyelere dayalı olmuştur. Kentler üzerindeki temel yaklaşımlar sokak sistemlerinde bir yapılandırmaya giderek, yeni kamusal alanlar yaratmak ve böylece kentlerin bölgelerinin yenilenmesini sağlamak olmuştur (Morris, 1972). Bu tasarım modeline bağlı olarak kentin temelini oluşturan doğrusal birincil bir sokak, ızgara yapıda sokak dokusu ve kent meydanı, Rönesans döneminin üç temel ögesi olmuştur.

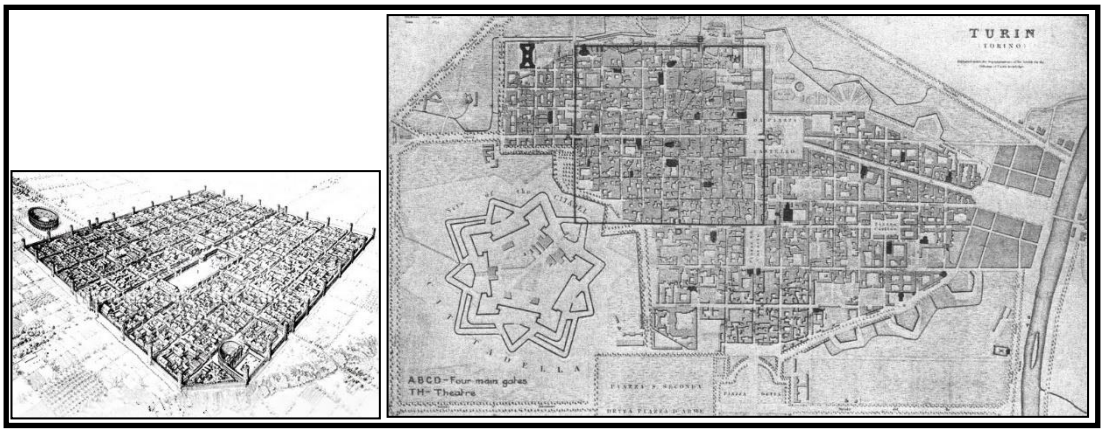
Bu ögeler belirlenen yaklaşımlara göre kente uyarlanırken dikkat edilen bir başka anlayış, kentsel mekanı bütünleştirmek adına denge odaklı ve simetrik düzen kavramlarıdır. Bu anlamda kent içerisinde yer alan binalar birbirleriyle ilişkilendirilmiş, ayrıca anıtsal yapılar yerleştirilerek bu ilişki, bina ve sokaklar arasında da kurulmaya çalışılmıştır (Morris, 1972). Kentsel mekanda entegre anlayışı, antik çağdan bu yana ilk kez kentlerde ele alınmış ve buna yönelik çalışmalar desteklenmiştir.

Ortaçağ'da hakim olan sivillerin ayaklanması sonucu oluşabilecek yıkımların korkusu, Rönesans'ın humanist yaklaşımıyla beraber, kentlerin yapısı dini ve sivil gücü

göstermeye yönelik arzuları daha da arttırmış ve bu yüzden sivil mimariyi ön planda tutacak bir yaklaşımla, klasik mimariye dönüşmüştür (Balchin, 2008).

Rönesans'ın son dönemleri, humanizmin etkisinin azalması ve bu yüzden dinin yönlendirici etkisinin yeniden ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu değişimin sonucu, kentin yapısını etkileyen klasik yapıdaki anlayış da etkisini kaybetmeye başlamıştır. Mimari açıdan Barok, ön plana çıkarken ayrıca düzenlenen yeni piazzalarla kentsel tasarıma da önem verilmiştir (Balchin, 2008).

Sonuç olarak Rönesans dönemine baktığımız zaman, salgından dolayı etkilenen kentler ve toplum tekrar toparlanabilmek için, kent bir bütün olarak ve kenti kendi içinde ilişkilendiren bir formda ve ayrıca sivil yapılara önem verecek şekilde ele alınmıştır. Bir bütün olarak planlanan kentlerde asıl amaç, sirkülasyonu sağlamak olmuş ve bunu destekleme amaçlı, klasik dönemin izlerini taşıyan ızgara plan ve sokak hiyerarşisi ön plana çıkmıştır. Oluşturulan sokak dokusunu desteklemek adına ve kentsel mekanda bir organizasyon sağlamak adına, estetik amaçlı meydan ve piazza gibi mekanlar oluşturulmuştur. Simetri ve mekanların ilişkilendirilme kaygısı tasarıma etki ederken, din, ticaret ve kamusal anlayış mekanların oluşumuna asıl etki eden kavramlar olmuşlardır. Roma döneminde ızgara forma sahip Torino kentinin Rönesans döneminde kent yapısındaki dönüşüm Şekil 2.3'deki gibidir.

Şekil 2. 3: Torino, Roma dönemi ve 17. yüzyıl Rönesans sonu kent yapısı (URL-2; Fussel, 2008).

Torino antik dönemde her Roma kentinin sahip olduğu düzende, kare şeklinde surlarla çevrili ve ızgara sisteme sahip sokak dokusuyla kurulmuştur. Şehrin sokak dokusu Ortaçağ'ın sonlarına doğru değişmiş ve Rönesans dönemiyle kent büyümeye başlamıştır. İlk olarak şehrin sahip olduğu surlar genişletilmiş ve yeni yerleşim alanları ızgara doku düzenini koruyacak şekilde surların dışında devam etmiştir. Rönesansın sonlarına doğru kent daha da genişlemiş ve genişlemiş olduğu kısıma

kadar olan bölge yeni surlarla çevrilmiştir. Yeni yerleşimin en önemli özelliği ise Rönesans dönemini yansıtan simetri sahibi sokak sisteminin ve açık alanların antik kent bölgesine entegre edilmiş olmasıdır.

2.4.5 Osmanlı Türk / İslam kentleri

Tarihi M.Ö. 7000'li yıllara dayanan Anadolu toprakları, bir önceki bölümde anlatılan Yunan ve Roma uygarlıklarına da ev sahipliği yapmış ve daha sonra yerini Türk devletlerine bırakmıştır. Günümüze kadar bu topraklarda yer etmiş bu uygarlıklar, bazıları kent olarak artık işlev göremeyen bazıları ise ihtişamını hala korumakta devam eden yerleşimlerle tarihe damgalarını vurmuşlardır. İyonya uygarlığı tarihte izlerini Efes, Priene ve Bergama gibi önemli kentlerle bırakmışken yapı ve düzen olarak Antik kentleri yansıtan Karya ve Lydia gibi kentler de Helenistik döneme ait kentler olmuştur. Büyük İskender'in zaferleriyle birlikte Helenistik döneme ait kentleşme hızlanmış ve Roma devri başlayana denk Anadolu'nun belirli bölgelerinde Helenistik yerleşmeler devam etmiştir.

Roma dönemi ise Roma İmparatorluğu'nun batı bölgesinde yıkılma eşiğine gelmesi süresince devam etmiş ve imparatorluğun 395 yılında ikiye bölünmesi sonucu, başkent İstanbul olmak üzere Anadolu topraklarında Bizans İmparatorluğu'nun kurulmasıyla devam etmiştir. Batıdaki imparatorluğun aksine, doğu imparatorluğunun kentleri İstanbul şehrinin gölgesi altında kalmış ve İstanbul gibi önemli gelişmeler gösterememişlerdir. Bunun yanı sıra bu kentlerin içerisinde yer alan nüfusun farklı toplum ve kültürlerle tanışmaya başlaması, 7. yüzyılda ortaya çıkan İslam dininin yayılması adına düzenlenen seferler ve göçlerle gerçeklemiştir. Bu süreç ile birlikte ilk başlarda gelen nüfus, kenti ele geçirmek yerine bir kısmına yerleşmeyle başlamış ve kentlerde farklı dokular ortaya çıkmaya başlamıştır (Tanyeli, 1986). Bunun sonucunda da Anadolu – Türk kentlerinde hem göçebe Türkmenlerin etkisi hem de İran ya da Türk kökenli kentlilerin etkisi görülmüştür. Göç ile gerçekleşen süreci özetlemek gerekirse; tezin temel alındığı sürecin başlangıcı olarak değerlendirilebilecek, klasik dönem kentlerinin farklı bir toplum ile etkileşime girmesi sonucu, yeni bir kültürel yapıyla etkileşime girme dönemi bu süreci kapsamaktadır.

Hristiyanlığın ortaya çıktığı dönemden sonra, Bizans İmparatorluğu'nun Anadoluda yer alması sonucu yerleşmelerde pagan dini yerine Hristiyanlık ve kiliseler hakim olmuştur. Bu yaklaşım kentlerde çok büyük değişiklikler sunmasa da, yeni oluşacak

olan kentlerde, yapısı gereği dinsel kentler ortaya çıkmış ve bu dini kentler de diğer kentler aksine dini yapılar ve kent arasında etkileşim sonucu yapılaşmalar meydana gelmiştir (Topçu, 2003). Bunun en önemli örneği ise Konstantinopolis'in sokak sistemi oluşturulurken, kentin her yanına yayılmış olan dini yapılara ulaşımın erişilebilirliği ve süreklilik açısından, yollar birbirine dik, ızgara sisteme sahip ve kiliselerden geçecek şekilde tasarlanmıştır (Dark, 2004). Genellikle sur içinde yer alan ve kale kent olarak nitelendirilen yerleşmelerde ise büyüme ihtiyacı duyulduğu zaman sur dışına kentleşmeyi büyütmek yerine surların genişletilmesi çözüm olarak sunulmuştur. Bunun örneği de yine Konstantinopolis'te görülmüş ve Tarihi Yarımada üzerinde farklı dönemlerdeki Konstantinopolis ve Thedosian Duvarları ile büyüme surların genişletilmesiyle sağlanmıştır.

Kale kentler dışında Bizans döneminin sahip olduğu bir başka yerleşim şekli ise Anadolu'nun sahip olduğu coğrafya gereği, bir önceki bölümde anlatılan Romalıların Etrüsklerden kendi kent yapılarına yansıttığı, zorlu araziye kurulma şekli ile yamaçlara kurulan korunma amaçlı kentler olmuştur. Fakat batıda yer alan kentlerin aksine buradaki yerleşmeler Roma'nın ızgara planını yansıtamamış ve çok sıkışık kentler oluşturulmuştur. Bu modellerden anlaşılan, İlkçağ'da yer alan Anadolu kentleri Anadolu'nun coğrafi koşullarından ve kendi kültürlerinin etkisiyle bir araya gelmiş kentlerdir. Bu kültür kavramı üzerine ise 1040 yılıyla başlayan ve Doğu Anadolu'nun başlangıç noktası olduğu, Türk beyleri akınları her sene Anadolu'ya geçiş yapmış ve bu kentlerdeki nüfusa Türk nüfusu ekleyerek yerleşimleri yeni bir kültürle tanıştırmış ve etkisi altında bırakmştır. Bu süreç 1071'de Anadolu'da Bizans Devleti yerine Selçuklu Devleti'nin yer almasıyla sonuçlanmıştır. Göç ile gelen nüfus ise Orta Asya'dan gelen Türkmenler ve İran ve Türk kökenli Müslüman nüfusu olmuştur. Bu kapsamda Anadolu – Türk kentlerinden önce İslam kentlerinin yapısını incelemek daha doğru olacaktır.

İslam dini 7. yüzyılda peygamber Muhammed aracılığıyla, günümüzde Suudi Arabistan topraklarında yer alan, Mekke'de kabul görmüştür. Daha sonraları İslam Devleti adı altında, dinin yayılmasını da amaçlayarak, önce Arap Yarımadası'nda daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nu da içine alacak şekilde ve doğuda ve batıda da geniş topraklara sahip olarak sınırlar genişletilmiştir. Türklere geçişi ise 10. yüzyılda kitleler halinde bulunan ve göç eden kesime ve ticaretin etkisiyle olmuştur. Daha

sonraları bu göç eden kesimin de Anadolu'da yer alan Bizans kentlerine yavaş yavaş yerleşmesiyle İslam dini Anadolu'da da yayılmaya başlamıştır.

Din, işgal edilen ya da benimsenen kentlere beraberinde yapısal değişikliği de getirmiştir. Öyle ki dinin kendi içerisinde yer alan mahremiyet ve içe dönük oluşu kent sistemine ve kent içerisindeki yapılara da yansımıştır. Bunun kültüreden açıdan ilk yansıması ise, toplumda yer alan sınıfların sosyo-ekonomik düzeyleri, Roma İmparatorluğu döneminde binaların dış cephesinden anlaşılırken, İslam kentlerinde ise bu yaklaşım dış cephelerine tek düzelik ve sadelik olarak yansımıştır. Dış cephenin aksine kentlerde yer alan konuttan pazara kadar tüm yapıların içe dönük avlulara sahip olması ise İslam kentlerinin en önemli özelliği olmuştur. Avrupa'da her vatandaşın bir birey olarak ele alınıp kent ile olan bağlantısını temsil amaçlı, evlerin alanı, tipi ve stili önemli hale gelmiştir. Roma döneminde bir bireyin, vatandaş olarak nitelendirilmesi için bir ev sahip olması gerekmiştir. Bu görüşleri yıkan ve tamamen kendi anlayışını yansıtan İslam kentlerinde ise önemli olan var olan mekanların gizliliğini, yani bir nevi mahremiyeti, ve bağımsızlığını vurgulayan, geometrik şekilde tasarlanan avlu yapısı hakim olmuştur.

Roma kentinin en önemli bileşenlerinden biri olan ve kentin ortak mekanı olarak nitelendirilen forumların bir alt kademesi olarak nitelendirilebilecek avlular, geniş bir kitlenin aksine içerisinde yer aldığı yapının kullanıcılarına hizmet veren bir bileşen olmuştur. Böyle nitelendirilmesinin sebebi, bu özel mekan yapılara yerleştirilirken elbette mimari açıdan düzensiz topografya ve mekan ilişkisini çözümlemede rol almıştır fakat bir başka açıdan yapıların içerisinde yer alan diğer mekanları birbirleriyle ilişkilendirmek gibi bir role de sahip olmuştur. Kentin her yapısına yansıyan bu içe dönük yapılaşma anlayışı İslam kentlerinin en önemli üç kurucu bileşeni Cuma camisi, komşuluk ünitesi ve bazaar yapılarında çok etkin bir şekilde görülmüştür.

Batıda ilk başlarda antik öncesi çağ ile başlayan, dini anlayışın yansıtıldığı tapınaklar, İlkçağ'da Roma İmparatorluğu ile de devam etmiş ve imparatorluğun sahip olduğu topraklarda varlığını korumuştur. Hristiyanlığın ortaya çıkmasıyla pagan dinine ait bu yapılar önemini kaybetmiş ve yerini kiliselere bırakmıştır. Kiliselerin Avrupa'da sahip olduğu öneme, doğuda İslam diniyle beraber ortaya çıkan camiler sahip olmuştur. Camiler kentte sosyal ilişkileri kurmak adına bir düğüm noktasıyken, sahip olduğu din rolünden önce kentlerin önemli kararlarının alındığı bir yapı görevi de görmüştür

(Falamaki, 2008). Konut yapılarının aksine dış cephelerde sadece giriş noktalarının geniş ve dekoratif bir dille vurgulandığı, içerisinde dekoratif elemanların ve sembollerin yer aldığı ve kapalı, yarı kapalı ve açık mekanları barındıran bir yapılaşma şekli göstermiştir. Camiler de konut yapıları gibi kimliklerini içe dönük bir şekilde avlularda saklamıştır, fakat konut yapılarının aksine kent ile ilişkisini mimari ve kent ilişkisiyle, dış cephelere dikey elemanların yerleştirilmesiyle sergilemiştir.

İslam kentinin sokak yapısı, avlulu binaların iç cepheye önem vermesinden dolayı kaldırımların ve kent mobilyalarının önemsiz olduğu bir şekilde gelişmiştir. Bununla beraber açık ve yeşil alanlar da binaların avlularında ve tarihi bahçelerde sınırlı kalmıştır. Romano'ya (1993) göre eğer sokaklar yeterince tasarlanmış ve kente uyarlanabilmişse o kent güzeldir. 13. yüzyılın ortasında Avrupa'daki anlayış kentlerin güzelliğini kilise, görkemli binalar ve meydanların oranlarına bağlamıştır (Romano, 1993). Bu anlayış İslam kentleriyle ilişkilendirildiği zaman, daha önce bahsedilen kurucu bileşenlerden pazar yerinin muhteşemliği ve genişliği ile camilerin yapısı gibi değerler, kentlerin güzel kavramında etkili olmuştur. İslam kentlerinde caminin görkemi ve pazar yerinin uzunluğu ile kentlerin refahı hep ilişkili olmuştur.

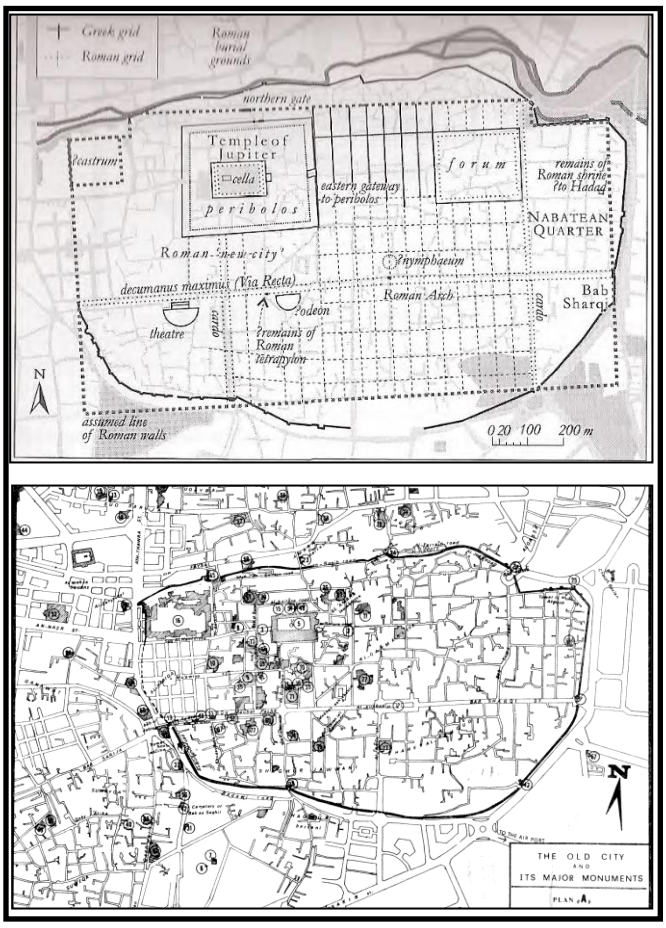
Pazar yerleri, görüşmeler ve buluşmalar için kullanılan bir mekan oluşturmuştur. Ziyaretçilerin kendi özel hayatlarına dair yaptıkları sohbetler dışında sosyal ve siyasi düşüncelerinin paylaşıldığı pazar yeri, Roma kenti forumu gibi haberlerin ve düşüncelerin paylaşıldığı ve sadece ticari amaca dayanmayan bir platform halinde kullanılmıştır (Nazemi, 2013). Batı'da kenti okumak için kale ve meydanlardan sonra Hristiyanlıkla beraber gelen kiliselerin yapısı ele alınmışşa, İslam kentlerinde de pazar yeri baştan sona yürümek ve camiyi ziyaret etmek o kente dair fikir sunmada etkili olmuştur. Sonuç olarak kentlerin ve yapıların tasarlanışı açısından Avrupa'daki kentler yarı açık ve açık mekanlara sahipken, İslam kentlerindeki mekanlar açık ve kapalı olacak şekilde tasarlanmıştır.

İslam dinini benimsemiş ve göçle hayatını sürdüren Türkler, yerleştikleri Anadolu Bizans kentlerini sahip oldukları bu kültür ve anlayışla yeni kimliklerine büründürmüşlerdir. Roma İmparatorluğu'nun kent yapılaşması üzerinde etkisi varken, İslam devletlerinde bu özellik ortadan kalkmış ve kullanıcı tarafından kent yapılaşmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise kitle halinde hareket eden yapılar, organik bir doku ve mahremiyet algısından dolayı yapıları doğrudan sokakla

ilişkilendirmeyen cul de sac(çıkmaz sokaklar) oluşmuş ve dar yollara sahip ve ana sokak olgusundan uzak bir sokak sistemi oluşmuştur (Kubat vd., 2001);

- *Bol çıkmaz sokaklar*
- *Büyük yapı adaları*
- *Az sokak bağlantısı*
- *İnsan ölçeğinde, dar sokaklar*
- *Dolambaçlı sokaklar*
- *Kentin genel dokusunu anlamakta zorluk yaşanması*

Şam, tarihte Yunan – Roma kent yapısının değişerek İslam karakterinin kente yansıtıldığı en önemli örneklerden biridir. Antik dönemin önemli iki uygarlığının kent yapısını düzenli bir ızgara sistem ve bileşenleriyle yansıtan kent, 635 yılında İslam etkisi altına girmesiyle yapısal değişikliğe uğramıştır.

Şekil 2. 4: Şam, Roma dönemi ve 18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu dönemi kent yapısı (Morris, 1994; URL-3).

Kentin morfolojik yapısı İslam'ın hakim olmasıyla mevcut ızgara yapının üzerinde organik gelişen sokaklar ve kuldesakların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yerleşim

içerisinde yer alan doku, tamamen organik yapıda şekillenirken, antik çağdan kalma ve yerleşimin doğu – batı bağlantısını sağlayan ana aks varlığını korumuştur. Kentin mekansal ağının değişimi dışında yaşadığı diğer bir önemli değişim ise, antik kentin kent elemanlarının İslam yapılarına dönüştürmeleri olmuştur. Bunun en önemli örnekleri ise, Bizan Hristiyan bazilikası ve Roma tapınağının büyük camilere dönüştürülmesidir.

9. ve 11. yüzyıllar arasında Türklerin Orta Asya'dan belirli sebeplerle Anadolu'ya yapmış olduğu göçlerle hem Anadolu kentlerinde yavaşça Türk nufüsu yerleşik hayata geçmeye başlamış hem de İslam dinini Anadolu'ya getirmiştir. Ticarette önemli rol almaları sonucu kurulan Türk mahallelerinin içerisinde barındırdığı nüfus 1100'lü yıllara doğru, ilgilendikleri ticari alana göre köyler ve kentler olmak üzere iki farklı yerleşme modeline yönelmiştir (Topçu, 2003). Hayvancılık yapan kesim kırlarda köylere, zanaat ve ticaretle uğraşan kesim ise kentlere yerleşmiştir. Göçle beraber giderek artan Türk nüfusu mevcut yerleşmelerdeki Hristiyan nüfusunu 13. yüzyılda azınlık haline getirmiş, Hristiyan nüfusunun Anadolu'nun batı kesmine ve İstanbula göçünü zorunlu hale getirmiştir. 1077 yılında İznik'in başkent olmasıyla kurulan Selçuklu Devleti'nin Anadolu üzerindeki hakimiyeti bu süreçle başlamış, daha sonra doğudan gelen Moğol baskısıyla 1308 yılında sonra ermiştir (Kuban, 1975). 1077 yılında devletin kurulmasından önce başlayan süreçten yıkıldığı tarihe kadar Selçuk Devleti'nin Anadolu üzerindeki kentsel yapılaşması ve ilgili olduğu alanlar, Anadolu üzerindeki Türk kentinin temellerini oluşturmuştur.

Selçuklular'ın ticarete önem vermesi kentlerdeki yapılaşmayı etkileme şekli yeni yapıların oluşmasıyla olmuştur. Ticari amaçlı oluşturulan kervansaraylar ve hanlar Türklerin yerleştiği ve sahip olduğu kentlerin gelişimine yol açmış ve bu yapılar sayesinde de devlet sınırları içerisinde kentler arası bir sistemin oluşmasını da sağlamıştır. Konya – Kayseri – Sivas kentlerinin bulunduğu bölgeler üzerinde yer alan kervan yolları Anadolu üzerinde ulaşımın omurgasını oluştururken, bu ağ üzerinde yer alan kentlerin de sahip oldukları kent yapısı diğer kentlere göre gelişmiş bir yapı göstermiştir (Özcan, 2015).

Bizans Devleti'nden kalma açık ve kapalı kent kavramlarının yanısıra, batıda yer alan Bizans Devleti sınırı ile Selçuklu Devleti arasında kalan bölgede Uç kent modelleri de yer almıştır (Tanyeli, 1987). Devletler sınırları içerisinde yer alan kentlerin aksine, siyasi ve askeri ilişkilerin kurulduğu bölge olmasından da dolayı, bu alanda

kervansarayların daha az ve gelişmiş halde olduğu, bunun sonucu olarak yol sistemi de zayıf, ticarette etkisi az olan ve çoğunlukla göç eden kesimin yer aldığı kentler oluşmuştur.

1071 yılındaki Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yerleşen Türkler Anadolu'da çeşitli devletler kurmuş ve buna daha sonra Anadolu Beylikleri adı verilmiştir. Moğol istilasıyla ilkel kasabalara dönüşen Selçuklu kentleri (Doğan Kuban, 1975) zamanla güç kaybetmiş ve 1308 yılında yıkılmıştır. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla beraber tekrar ön plana çıkan Anadolu Beylikleri, doğudan giriş yaptıkları Anadolu'da göçün batıya doğru devam etmesiyle, kentlerdeki Türk nüfusunu arttırmaya devam etmiş ve batıda yer alan Bizans kentlerine göçün devam etmesiyle o bölgedeki yerleşimlerin dokusunda da değişikliğe uğramalarına neden olmuşlardır. Batıda yer alan yerleşimlerin de yeni gelen topluluğa ve kültüre ev sahipliği yapmaya başlamasıyla, Anadolu'da Türk nüfusu ve İslam dini neredeyse hakimiyeti kurmuştur. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra yer alan ikinci beylikleden biri olan Osmanoğulları Beyliği, zamanla Anadolu toprakları üzerinde yer alan beylikleri egemenliği altına almış ve 1922 yılına kadar varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'na dönüşmüştür.

Osmanlılar ilk olarak Moğol yığınlarıyla uğraşmak yerine, Moğol baskısı ve mevcut koşullara dayanamayan yerel halkın Marmara ve Ege bölgelerine göç etme politikasına yoğunlaşıp göçün ilerlediği yönde gelişmişlerdir (Kuban, 1975). Osmanlı Devleti öncelikle çevresindeki beylikleri himayesi altına alarak ve Bizans Devleti'ne son verip topraklarını kendine katarak Anadolu'nun hakimi konumuna gelmiş ve daha sonra izlediği dış politikayla sınırlarını Anadolu'nun ötesine taşımış ve bu kapsamda kent yönetimi ve mimari anlamda da gelişmede yol katetmiştir. Göçmen bir kabile anlayışıyla, süreç boyunca kazandığı İslam kültürü ve Türk kimliği ile beraber, imparatorluğa dönüşen bu topluluk kazandığı gelişmeyle beraber doğan ihtiyaçları sonucu birçok kamusal binanın inşa edilmesinde rol oynamıştır (Mustafa & Hassan, 2013).

Daha önce bahsedildiği gibi Türklerin Anadolu'ya yerleşimi, Orta Asya'dan gelen göç sonucu, Hristiyan Bizans kentlerinin içerisine yerleşmesi ve yavaş yavaş bu kentlerin yapısında değişikliğe neden olmasıyla gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise bu anlayış aynı şekilde devam etmiş fakat bu sefer devletin de müdahalesi yer almıştır. Öyle ki Osmanlı Devleti işgal ettikleri yerleştirmek adına, kendi halkının bir kısmını işgal ettiği yere gönderip orada yaşamalarını sağlamıştır. Böylece kent İslam ve Türk

kültür anlayışını yansıtan figürlerle yeniden inşa edilirken yapısında da değişimler meydana gelmiştir. Bu yönetim de beraberinde İslam dinin en büyük sembolü cami yapımlarını da getirmiştir (Vimercati, 2013). Osmanlı Devleti'ni zamanın İslam Devleti'nden ayıran en büyük özelliği ise İslam Devleti kentin yapılanmasına karışmamış ve halkın sahip olduğu gelenek ve kültüre dayalı kentler yapılaşma göstermiş, Osmanlı Devleti'nde ise bu anlayış devletin mimari boyuta müdahalesi ile değişikliğe uğramıştır. Bunun en büyük sebeplerinden biri ise Osmanlı Devleti, batı uygarlıklarının benimsediği mimarlığın gücü ve serveti ölümsüz hale getirdiği gerçeğinin farkına varmış olmasıdır (Mustafa & Hassan, 2013).

Osmanlı Devleti Türk beylik kentlerinin yanı sıra, yapısını Roma döneminden beri koruyan Bizans kentlerinin de hakimi olmuştur. Bizansa ait bu kentler Antik Çağ'a dayanan anlayışı sürdürmüş ve kentler yatay şekilde, yollar ve meydanlarla ilişkili yapıda olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin benimsediği Türk mimarisi ise bu anlayışın aksine kentler yatay şekilde değil, yapıların dikey hakimiyet kurmasıyla ve özellikle camilerin yüksekliğiyle ön plana çıkmıştır (Vimercati, 2013). İslam kentlerinin benimsemiş olduğu gösterişe önem vermeyen anlayış Osmanlı kentlerinde de devam etmiş ve görkemli ve anıtsal boyutlardaki mimari yalnızca kutsal yapılara, camilere uygulanmıştır.

İslam etkisinin yanısıra Türklerin yaşayış şekli de kentlerin yapıları üzerinde etkiler yaratmıştır. Asırlar öncesine dayanan ve birçok uygarlığın benimseyip, kentin kalbi olarak işledikleri meydan kavramı, İslam ve Türk kentlerinde tamamen yok olmamış ve çok nadir sayıda kentlerde yer almıştır. Meydanlar bu denli önemini kaybetmekle beraber bu anlayış açık alanlara da yansımış ve açık alan kavramı sadece kamusal yapılarda görülmüştür. Ele geçirilen kentlerde yer alan meydanlar ise marketlere ayrılmış ve Bazaarlar oluşturulmuş ya da üzerlerine cami gibi önemli Türk bina tipolojisini yansıtan yapılar inşa edilmiştir. Türk kentlerinde meydanların yerini ise külliyer almış ve Osmanlı kentlerinin en önemli parçası olmuşlardır. İslam yapılarını yansıtacak şekilde dört tarafı kapalı ve avluya sahip olan bu yapılar ise içerlerinde cami, medrese, hastane ve kütüphane gibi sosyal fonksiyonları barındırmışlardır.

Türk kentlerinde yer alan bina tipolojileri incelendiği zaman en önemli yapı cami olarak ele alınabilir. Caminin önemli bir kent yapısı olmasındaki sebep, ilk başlarda mevcut kentleri kimlikleştirmek adına camiler inşa edilirken, daha sonra bu kimlik kazandırma eylemi kentin gelişmesi istenilen yöne doğru camilerin inşa edilmesiyle

devam etmiştir. Böylece kentin kurulması istenilen yere ilk olarak camiler inşa edilmiş ve daha sonra kentin sistemi merkezde cami yer alacak şekilde gelişmiş ve kentler camiler etrafında kurulmuştur (Tanyeli, 1987). Bir diğer önemli yapılar ise kentin ticaretinin yer aldığı ve fonksiyonların barındığı külliyeler olmuştur. Bu üç yapı beraber ele alındığı zaman ise en önemli ortak noktaları, meydan anlayışının olmadığı Türk kentlerinde, bu yapıların aslında birer buluşma noktası da yaratmış olmalarıdır. Barınma için kullanılan evler ise camilere göre basit, sade bir biçimde şekillenmiş yapılar olmuşlardır.

2.4.6 Günümüz kent yapısı

Kentler bugünkü formlarını, bu bölümün önceki başlıklarında anlatılan, geçmişten günümüze kadar olan süreçte toplumların içerisinde olduğu din, kültür, ekonomik veya politik etkileşimler sonucunda elde etmiştir. Sanayi devriminin etkisiyle de yeni fonksiyonlar yüklenen kent, karmaşık bir yapıya ve en önemlisi de kırsal alanı üzerine çeken bir kimliğe bürünmüştür. Şüphesiz Sanayi Devrimi'nin beraberinde I. ve II. Dünya Savaşlarını getirmesi kentleri tarihlerinden ve dokularından biraz daha uzaklaştırmıştır. Son otuz seneye bakıldığı zaman, kentlerin ve toplumların gelişimi için, uzmanların aynı fikir etrafında toplandıkları ve savaş sonrası mimarinin ve kent planlamanın uygulanış açısından, tarihi dokulardan uzak yapısını, insanlık dışı kentsel çevreleri ve sanayi kentinin ekonomik ve sosyal çöküşünü yansıtan kötü bir modele sahip olduğu dile getirilmiştir (While, 2006).

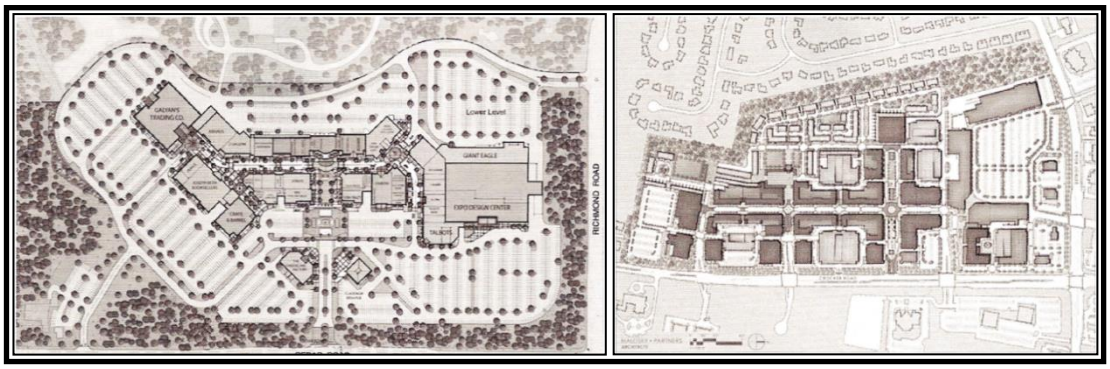
Yeni şehircilik bir nevi, rönesans vari geleneksel ve yürünebilir mahalle birimleri oluşturup yaşanabilir topluluklar yaratarak, aynı zamanda makro ve mikro ölçek arasında bağ kurup, kopuk bir yapılaşmaya karşı bütün olarak ele almaktır (Alias, 2011). Bu tez kapsamında uygulama yöntemi olarak ele alınan mekan dizimi metodu ise cevap aradığı bütünleşme, anlaşılabilirlik ve bağlantı değerleriyle yeni şehircilik kavramını destekleyebilecek bir uygulamadır.

Bohl'a göre (2000), yeni şehircilik anlayışıyla oluşturulacak olan çevresel koruma, günümüzün sahip olduğu teknoloji ve şartlara dayalı sürdürülebilirlik, tarihsel yapıyı koruma, akıllı büyümeye sahip, yaya kullanımına yönelik gibi kavramlarla ele alınarak yerleşimlerlere yansıtılmalıdır. Yeni Şehircilik Kongresi'nin güncel tüzüğüne göre mevcut ve yeni oluşturulacak kentlere uygulanması gerekenler;

- *Mahalleler kullanıma ve nüfusa göre ayrılmalı,*

- *Yaya odaklı tasarımların yanısıra motorlu taşıtlara yönelik de uygulamalar yer almalı,*
- *Kentler fiziksel olarak tanımlanmalı ve erişilebilir açık alanlara sahip olmalı,*
- *Kentsel mekanlar yerel tarihi yansıtan mimari ve peyzaj uygulamalarına sahip olmalıdır* (Alias, 2011).

1976 yılında ızgara yapıda kent formuna sahip olan ve merkezinde kamusal alan işlevi gören bir meydana sahip olan Cleveland kenti, 19. yüzyılda etkisi altında kaldığı endüstriyel gelişme ile hızla gelişmeye başlamış fakat mevcut dokuyu kaybetmiş ve gelişigüzel gelişerek yoğunluğu çok fazla olan bir şehre dönüşmüştür (Hirt, 2009). Kentin içerisinde bulunduğu bu düzensiz ve sağlıksız gelişme, yeni şehircilik kavramı ile bir takım projeler yürütülerek kentsel tasarım ilkeleri içerisinde ve istenilene uygun bir yaklaşımla ele alınmıştır (Şekil 2. 5). Bu kapsamda kentin farklı bölgelerinde yeni şehircilik kavramını yansıtan, dar sokaklardan açık alanlara doğru yönlendiren tarihsel estetiğe dayalı doku çeşitliliği olan yerleşimler tasarlanmıştır.

Şekil 2. 5: Cleveland, Legacy Village ve Crocker Park planı, yeni şehircilik (Hirt, 2009).

2.5 Bölüm Değerlendirmesi

Kültür bir toplumun, tarihinden yarınına bir gelişme süreci olarak, sahip olduğu tüm değerleri ve kavramları tanımlayan bir değerdir. Toplumların tarih boyunca şekillendirdikleri kent yapısı, etkenler ve birbirleri arasındaki ilişkiler bölüm boyunca incelenmiştir. Kent yapısını tanımlamak ve ilişki kurmak adına, incelenen her döneme ait birer adet kent örneği, sokak dokusu ve bileşenlerine dayalı olarak değerlendirilmiştir.

Morfoloji okullarının bölüm kapsamında incelenmesi iki ayrı sebebe dayanmaktadır. İlki, kent morfolojisini tanımlamada gerçekleştirilen ve farklı alanlara yoğunlaşan çalışmaların ele alış şeklinin incelenmesidir. Diğer sebep ise bu okulların, tez

çalışmasında kullanılan matematiksel yöntem 1984 yılında Bill Hillier tarafından geliştirilmeden önce, kent morfolojisinin temelini oluşturmalarıdır.

Kent dokularının tarih içinde değerlendirilmesi, Anadolu ve İtalya'yı etkileyen dönemlere dayalı olarak incelenmiştir. Böylece, tezin sonraki bölümlerinde değerlendirilecek olan tarihi haritaları ve matematiksel değerleri yorumlamada ışık tutmuştur.

Sonuç olarak, tarih süresince incelenen önemli evrelerden olan klasik, ortaçağ ve modern zaman dilimleri arasında kültürel değişimler ve buna bağlı olarak kentlerin morfolojik yapılarında geçişler meydana gelmiştir. Kültürün mekan üzerindeki etkisi ve her bir mekanın kente etkisi de beraberinde kent morfolojisini oluşturmuştur. Bu yüzden hızla gelişen ve bir türlü toplumları doyuramayan kentsel mekanların yapılarını inceleyebilmek için geçmişten bugüne yapısal değişikliklerin incelenmesi gerekmektedir.

3. MEKAN DİZİMİ (SPACE SYNTAX) VE KENT MORFOLOJİSİ

Tez çalışmasının metodolojisi iki yönteme dayanmaktadır: sayısal değerlerin elde edildiği ve bu sayısal değerlerin karşılaştırmalı olarak ele alındığı Mekan Dizimi yöntemi ve bu değerlerin ilişkilendirildiği, kent morfolojisine dayalı tespit edilen değerler. Bu doğrultuda, ilk olarak Mekan Dizimi yöntemi ele alınmış ve daha sonra, literatürde yer alan, bu yöntem ile kent morfolojisini ilişkilendiren çalışmalar incelenmiştir.

3.1 Mekan Dizimi

Mekan Dizimi yöntemi 1970'li yıllarda Londra Üniversitesi, Barlett Mimarlık Okulu, Bill Hillier, Julienne Hanson ve iş arkadaşları tarafından ortaya koyulmuştur. Günümüzde bilgisayar teknolojisi ve matematiksel veriler kullanması sayesinde ölçek farketmeksizin mekanların yapılandırmaları üzerinde analiz yapabilmektedir. Bu sayede dünya genelinde bir çok üniversite ve profesyonel kuruluşlarda, mekan dizimi yönteminin araştırma ve tasarım süreçlerinde etkili olduğunu ve kullanılmakta olduğunu görebilmekteyiz.

Her dizaynın kendine özgü bir yapısı vardır ve bu yapı oluşturulurken önce parçalar bir araya gelir ve daha sonra da karakteristik ya da stil olaya dahil olur (Hillier & Hanson, 1984). Mekanlar da bu parçaların bir araya gelmesiyle orta çıkan alanlardır. Örnek olarak kent ölçeğinde mekanı, parça diye adlandırdığımız binalar, yollar, sınırlar ve kentin diğer bileşenleri dokusal olarak ifade eder. Bu ifade şekli mekanın sosyal düzenler arasındaki kültürel farkların kendini yansıtması ya da bir nevi sosyal ve kültürel açıdan toplumun bir parçası olduğunu ifade etmesidir.

Yöntem, mekan kullanımı ve sosyal anlam adına değişkenler arasında özel bağ kurar. Yöntemin en önemli özelliklerinden biri de çevreyi bağımsız bir değişken olarak ele almasıdır. Mimari açıdan bir bina içerisinde mekan oluşturup bina ve insan ilişkisi kurarken aynı şekilde kentsel tasarım açısından da kent içerisinde mekanlar oluşturup kent ve insan ilişkisi sağlayabilmektedir. Binaların bir araya geliş şekli açık mekanları

oluşturur ve bu açık mekanların yapısı da yerleşimleri oluşturur. Bu durumda açık alan kentin formunu oluşturmada sınırsız bir kaynak gibidir (Kubat & Topçu, 2009).

Fiziksel olarak kentler, mekanların ve altyapının bir araya gelmesiyle oluşan bina topluluklarıdır. Kentsel yaşam ise bu bileşenlerin sosyal boyutudur. Mekan dizimi bu kavramlar arasındaki ilişkiyi inceler ve ortaya kentin kullanıcıları olarak yerel kullanıcılar ve dışarıdan gelen kullanıcılar olmak üzere iki profil sunar. Mekan dizimine göre yabancılar da yerel kullanıcılar kadar kentin gelişmesinde ve tanımlanabilir mekanlar oluşmasında etkilidir. Öyle ki ne kadar yerel kullanıcıya ve dokuya bağlı bir gelişim olursa o kadar ayrık ve ruhsuz mekanlar ortaya çıkar (Hillier & Hanson, 1984).

Mekan dizimi yöntemi, mekansal ağları oluşturan parçalar arasında, parçadan bütüne olan bir ilişkiyi amaçlamaktadır. Yöntem, bu mekansal ağları sosyal ve ekonomik dokuyu oluşturmaya odaklı, matematiksel ve kanıt gösteren yaklaşımlarla açıklamayı amaçlar (Charalambous & Mavridou, 2012). Daha sonraları yöntem kendini geliştirerek mekansal yapıyı başka değişkenlerle ilişkilendirmiş ve yeni açıklamalar ortaya koymuştur.

Dokunun oluşumundaki süreci ve rol alan sosyal etkileri kavramaya çalışırken, kendine ait bir takım konseptler uygulamaktadır. Farklı konseptlerin çeşitliliği ve zaman içerisindeki mekansal oluşumlar, biçimsel bilginin ve temsili yapıların zaman içerisinde değişime uğradığını, kaybolduğunu ya da yeniden keşfedildiğini anlamamızı sağlar (Psarra, 2012).

Sosyal yapı ve mekansal yapı arasındaki ilişkiyi kurmak aslında mekana dair bir problemi çözümlemektir. İçsel mekana dayalı bir şekilde toplum ve sosyal değerler açıklanırken kurulan ilişki sayesinde bütünden de kopulmamış olunur. Bu sayede mekansal özellikler elde edilir ve farklı fikirlerin tüm sistem üzerindeki etkisi sınanır. Böylece mekan, kullanıcıları tarafından nasıl kavranacaktır, tespit edilir (Dursun, 2007).

Mimar ve Şehir Plancısı, Tim Stonor (2014) yayınladığı bir makalede mekan diziminin kent planlama, kentsel tasarım ve yönetim yaklaşımına dair uyguladıkları bir modeli kaleme almıştır. ‘’SMART’’ adı verilen bu model, seçilen anahtar kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur; S(ense; duyu), M(ap; harita), A(nalyse; analiz), R(eact; tepki), T(est; test). Mekan dizimi 25 yıldır SMART kent modellerinin

oluşturulmasında öncülük etmiştir. Bu yaklaşımın ilk amacı karşılıklı yarar için akademik araştırmacılar ve profesyonel uygulayıcılar arasında sürekli bir bağ oluşturmaktır. Mekan dizimi yönteminin ikinci önemli özelliği ise sosyal girdilere önem vermesidir. Üçüncü bir özellik ise mekana yoğunlaşmasıdır; mekan diziminin mekansal ağı incelerken sokak dokusunu diğer girdilerin temel olarak ele aldığı bir veri tabanı olarak değerlendirdiği bir yöntem oluşturmasıdır. Enerji kaynakları ve su, telekomünikasyon gibi kamu hizmeti olan kaynak akımlarının etkilerinin modellenmesi de dördüncü önemli özelliktir. Kent insanlığın yarattığı en büyük tasarlanmış nesnedir ve doğal çevre ile olan etkileşimleri analiz ve modelleme ile anlaşılması gerekir. Beşinci özellik ise mekansal dizilim SMART modellerinin temel ve sonuncu özelliği olan mekansal ağ analizlerini çevre özelliklerle bağlamasıdır.

3.1.1 Mekan Dizimi yaklaşımı haritaları nelerdir?

Mekan dizimi bugünkü haliyle kent planlaması ve tasarımında bir teori olarak yer alırken, programlara dayalı geliştirdiği ve uyguladığı metodlarla da gelişmiş bir teknolojidir. Mekan dizimi bu özellikleriyle incelediği yapı içerisindeki mekansal ulaşılabilirliği elde ettiği matematiksel verilere dayandırarak yorumlar. Hillier'e (2007) göre, en ulaşılabilir alanlar diğer alanlara metrik olarak yakın mesafe olan alanlar değil, topolojik dönüşlerle en yakın olan alanlardır.

Mekan dizimi yöntemi analiz ettiği sistemi ele alırken kendisinin geliştirip ele aldığı değerlerle analiz eder; tercih, bağlanabilirlik, bütünleşme ve anlaşılabilirlik. Bu yöntemleri de yine kendisinin geliştirdiği ve mekanı tanımlamada kullandığı konseptlerle ele alır; eşgörüş, aksiyal, ve konveks. Mekan diziminin temel prensibi derinlik, bütünleşme, sinerji ve diğer parametleri kullanarak sokak ağı yapılandırmasının ulaşılabilirlik analizi için mekanı eksenel, konveks ve ızgara parçalara bölmesidir, böylece kentsel topolojik yapılandırmanın da içsel değişimleri analiz edilebilir (Li vd., 2015)

3.1.1.1 Eksenel harita

Eksen en temel anlamda matematikte yer alan koordinat çizgilerine verilen isimdir. Kentin bileşeni olan sokaklar ve oluşturdukları doku bir nevi matematikteki X ve Y eksenlerinin karşılığıdır. Eksen çizgiler insanların şehri gezinmek ve yön bulmak için kullanacakları kadar etkili bir gösterim tekniği haline gelmiştir (Hillier, 2003). Eksen

modellerinin en önemli avantajı yapılaşmış çevrenin ortaya çıkardığı görünebilirliği ve ulaşılabilirliği ifade edebiliyor olmasıdır.

Eksenel çizgiler yön bulma ile birlikte suç-mekan ilişkisi kurmada, mekansal bilimde ve daha bir çok alanda etkili olan bir konsepttir. İzovistin aksine eksenel çizgiler kendilerini global ölçekte ifade edip kentsel alanı tüm gerçekçiliği ve görünüşüyle sunsa bile yine de ölçek sıkıntısından doğan bir takım zorlukları vardır. Bu zorluklardan en önemlisi, geniş ve büyük alanlarda eksenel çizgi hazırlamanın zaman alıcı ve zor olması ve bunlarla birlikte doğruluk payının azalmasıdır (Dhanani vd., 2012). Şehirlerin karmaşık yapısını inceleyen bilgisayar programları geliştikçe de mekan diziminin sunduğu analizleri şehir dışlarına ve bölgesel ölçeğe taşıma isteği de büyümektedir. Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi mekan dizimi ortaya çıktığı günden beri üzerine bir çok yenilik ekleyen ve sürekli gelişen bir yöntemdir.

Eksenel harita oluştururken dikkat edilmesi gereken nokta, kesintisiz hareket ve görüş sağlayan en uzun ve en az çizgi kent dokusunu tanımlamalıdır. Mekan diziminin bu konsepti metodun kendi içinde ele aldığı başlıca yöntemleri oluşturur; bağlanabilirlik, bütünlük ve elde edilen diğer değerlerle beraber bunların kendi aralarında kurulan ilişli sonucu ortaya çıkan değerler (Bu değerler tezin ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde ele alınacaktır). Şekil 3. 1'de yer alan çalışma, Tarihi Yarımada'nın zamanla değişen kent dokusu üzerinde anlaşılabilirlik kavramının karşılaştırmalı değerlendirmesi için yapılmıştır.

Şekil 3. 1: Günümüz İstanbul Tarihi Yarımada eksenel haritası.

Çalışma kapsamında iki ayrı döneme (1893 & 2015) ait haritalar üzerinden eksenel haritalar elde edilmiş ve bu haritaların yardımıyla mekan dizimi yöntemi olan bütünleşme ve anlaşılabilirlik değerleri elde edilmiştir. Bu çalışma kapsamında elde edilen değerler seçilen iki dönemin doku karşılaştırılması için kaynak sunmuştur.

3.1.1.2 Segment haritası

Ratti (2004), eksenel çizgilerin kent yapısını ve mekanı tanımlamada yetersiz olduğunu dile getirmiştir. Eksenel bölümünde dile getirilen ve eksenel çizgilerin daha geniş ve büyük alanlar için yetersiz oluşu bunu desteklemektedir. Bunun üzerine Turner (2007) yol orta çizgileri verilerini kullanarak ulaşım ağı analizi ve rota seçmede mekan dizimi yöntemine yeni bir model getirmiştir. Yapılan çalışmalarda eksenel çizgilerin açısal analiz tekniklerinin temelini oluşturmasına rağmen kentsel mekanı ifade ederken sokak geotmetrisinde önemli bir sapmaya neden olduğu tespit edilmiştir.

Segment analizinin eksenel analize göre daha doğru veriler sunmasının nedeni kenti parçacıl olarak daha iyi ifade edebilmesidir. Bunun sebebi ise eksenel çizgilerin lineer bir yapıya sahip olması ve kent dokularının sadece lineer bir yapıyla sınırlı kalmayıp, ızgara dokudan organik dokuya kadar değişken bir dokuya sahip olmasıdır. Segment analizi eksenel çizgiler gibi en uzun ve en az sayıda çizgiler oluşturmak yerine kent dokusundaki her düğüm arasına çizgiler çeker ve böylece organik dokuları ifade etmede daha anlamlıdır.

Hillier'e (2006) göre segment analizini kullanmak tek bir eksen üzerindeki farklı derinlik değerlerini ifade etmesinden dolayı bütünleşme değerini belirlemekte daha iyidir. Bu yüzden eksen çizgiler düzenli dokuları ifade etmekte ön plana çıkarken segment analizi organik dokuları ifade etmekte daha anlamlıdır.

Segment analizinin olumsuz tarafı veri olmadığı takdirde eksenel analizlerin sayısal ortamda elle çizilip DepthMap programı yardımcılığı ile segment haline dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu işlem esnasında da eksenel çizgilerde kayıp ve uzunluklarında kısalma olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bir araştırmada (Holanda & Mederios, 2007) segment/eksenel oranlarının ortogonal dokularda organik dokulara göre daha fazla çıktığı (K. Amerika: 4.26, Portekiz: 2,77) ve bununla beraber dönüştürme esnasında kaybolan çizgi oranlarının organik dokularda yüksek oranda olduğudur (K. Amerika: %12, Portekiz: %18).

Mekan dizimi yöntemi kullanılırken seçilen konsept veya konseptlere göre bilgisayar programı yardımıyla sayısallaştırılan veriler karşılaştırmalı olarak veya belirli değerler elde etmek adına farklı analizler kullanılarak değerlendirme yapılır. Sonuç olarak bu analizler sayesinde çalışma alanlarındaki formların ilişkileri anlaşılmaktadır.

3.1.2 Mekan dizimi yönteminin bu çalışmadaki seçilme amacı nedir?

Kentsel tasarımın kanıta, kapsamlı bir plana ve sürdürülebilir kentsel gelişmeye dayalı olan süreçleri beraberinde, sosyal, ekonomik, çevresel, ulaşım gibi bir çok alanda karmaşık bir şekilde karar verme ihtiyacını getirmiştir. Bu gelişmiş tasarım süreçleri, mekansal ve istatiksel analizler dahil olmak üzere bir dizi araçlara ihtiyaç duymakta ve mekan dizimi de bu kapsamda sık kullanılan yöntemlerden biridir (Gil, vd., 2015). Mekan diziminin elde edilen sayısal verileri kıyaslamalı analize olanak sağlaması, hem kentlerin tarih süresince uğradıkları değişim açısından hem de bu dönüşümler ile sosyal yapı arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından kent formları üzerinde etkili bir çalışma haline gelmiştir.

3.1.2.1 Çalışma kapsamında ele alınan parametreler

Sunduğu bu kanıtlanabilir ve sayısal veriler doğrultusunda seçilen örneklere dair nicel bir karşılaştırma yapmak için mekan dizimi metodu çalışmanın ilişkilendirme kısmının temel yöntemi olmuştur. Mekan dizimi yöntemi ile elde edilen parametreler doğrultusunda seçilen kentlerin sokak dokusu incelenirken, kültüre ve belirli yaklaşımlara dayalı sahip oldukları mekanlar ve yapılarla olan ilişkileri ortaya konulmuş ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmada kullanılan parametreler ise;

Bütünleşme (Integration)

Mekan dizimi yönteminde aynı zamanda yakınlık anlamına da gelen bütünleşme değeri, kullanılan konsepte göre oluşturulan haritada yer alan formların farklı uzaklıklarda ve ölçeklerde birbirlerine olan mesafesinin tanımlanmasıdır. Bilgisayar programı yardımıyla sayısal bir veriye dönüşmüş olan yapının, diğer yapılarla olan ilişkisi veya alanın genelinde diğer yapılara ulaşmak için geri kalan kaç yapıyla etkileşime girmesi gerektiği bütünleşme değerinin karşılığıdır.

Bu analiz sayesinde mekanın yerel ya da genel ölçekte ne kadar kopuk veya bütünleşmiş olduğu ve bir nevi kentlerin formlarının organik veya geometrik olduğu elde edilebilmektedir. Elde edilen değerlerle mekanın nasıl bir bütünleşme kimliği

elde ediliyorsa, aynı şekilde bu sonuca ulaşmasını sağlayan eksenel veya segment doğruların da kendilerine ait bir bütünleşme değeri elde edilmektedir. Her bir doğrunun sahip olduğu bütünleşme değerleri sayesinde kent formlarını organik veya geometrik olarak yorumlarken, yerel ve global ölçekte elde edilen değerlerin kıyaslanmalarıyla hem kent dokusunun kavranabilirliğine hem de okunabilirliğine dair yorum yapılabilmektedir.

Tercih (Choice)

Mekan diziminin sunmuş olduğu bir diğer analiz etme yöntemi, tercih değeri, bütünleşme değerine benzer bir şekilde en kısa yol temeline dayanarak oluşmaktadır. Tercih, kentin sokak ağında yer alan parçaların kullanıcılar tarafından en kısa yol potansiyeli olarak değerlendirilmesidir. Tercih değeri bir nevi yerel ölçekte bağlantıyı sağlayan mekanların tanımlanmasıdır. Bu sayede kent içerisinde yer alan ve varış noktası olarak değerlendirilen, özellikle açık alanlar, noktalara bağlantıyı sağlayan parçaların kullanılışına ve tercih edilebilirliğine göre bilgi edilebilmektedir.

Kavranabilirlik (Intelligibility)

Kavranabilirlik kavramı ilk olarak 1987 yılında Hilier ve diğerleri tarafından, mekan dizimi ile elde edilen değerler ilişkisinin incenlemesi sonucu ortaya çıkan ikinci derece bir değer olarak tanımlanmıştır. Kavranabilirlik değeri, bağlanabilirlik ve bütünleşme (Rn) değerlerinin korelasyonu sonucu elde edilmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda kavranabilirliğin yüksek değerlere sahip olması durumunda mekansal düzenin daha kavranabilir ve kullanıcılar tarafından kolayca tahmin edilebilir bir yapıda olduğu yorumlanabilmektedir. Değer düşük çıktığı takdirde ise alan içinde yer alan mekanların birbirinden kopuk ve tanımlanması zor yapıda olduğu söylenebilmektedir. Bu elde edilen çıkarımlar doğrultusunda da kentin kavranabilir olup olmaması sonucu kent elemanlarının yapısı ve değerlerine dair yorum veya önerile sunulabilir.

Sinerji (Synergy)

Sinerji kavramı da kavranabilirlik parametresi gibi korelasyon sonucu ortaya çıkan ikinci derece bir değer olarak tanımlanmıştır. Kentin yerel ölçek boyutunda değerlendirildiği, genel bütünleşme (Rn) ve yerel bütünleşme (R3) parametrelerinin

korelasyonu sonucu elde edilmektedir. Sinerji değeri, bir alanın veya mekanın, kent sistemi içerisinde derecesini ve bu sistemle ne derece ilgili olduğunu ölçmektedir.

3.1.2.2 Seçilen parametrelerin çalışma içerisinde değerlendirilmesi

Bütünleşme değerinin bir mekan ile alanda yer alan diğer mekanlar arasındaki ilişkiyi açıklaması, sayısal yaklaşımlar ve veriler sunması, mesafe kavramından daha çok bir derinlik ilişkisi kurması sonucu kentin sahip olduğu dokuya dair fikir sunmaktadır. Bütünleşme değeri sayesinde seçilen örnek kentlerde yer alan mekansal yapının, hem genel ölçekte hem de yerel ölçekte, ne kadar bütünleşmiş veya ayrılmış bir yapıya sahip olduğu tespit edilmesi hedeflenmektetir. ‘’Sabit’’ (Hillier, 1987) bir ölçümü vurgulayan bütünleşme değeri, diğer elde edilen parametrelerle olan korelasyonu sayesinde başka parametleri de veri olarak sunmaktadır.

Elde edilen tercih değerleri ile örneklerde yer alan önemli mekan veya sokak dokusunun tüm mekansal ağ içerisindeki yeri ve önemine dair veriler oluşmaktadır. Bütünleşme değerinin ‘’sabit’’ yapısının aksine ‘’dinamik’’ bir veriyi vurgulayan tercih parametresinin yüksek elde edilmesi, incelenen kent yapısının birden çok tercih sunmasını ayrılmış yapıya sahip olmasıyla değerlendirmektedir.

Kavranabilirlik değeri, elde edilen genel bütünleşme ve bağlanabilirlik değerlerinin korelasyonu ile elde edilmektedir. Kentin kavranabilirlik değerinin yüksek olması bütünleşme değerinin yüksek olması ile ilişkili iken, korelasyonun güçlü olması yerel ölçekteki bir mekanın global ölçekte kenti tanımlaması olarak yorumlanabilir. Kavranabilirlik değeri yüksek ise kent ağı kullanıcı için o kadar net bir hale gelmektedir.

Sinerji ise global bütünleşme ve yerel bütünleşme değerlerinin korelasyonu ile edilmektedir. Kent ağında yer alan mekanlar ile bütün sistem arasındaki ilişkiyi yorumlamaktadır. Sinerji parametresi sayesinde örnek kentler içerisinde yer alan önemli aksların veya değerlendirilecek olan aksların değerleri, elde edilen diyagramlar sonucu sistem ile arasındaki ilişki incelenecektir. Bu iki parametre, kavranabilirlik ve sinerjinin, sahip olduğu değerler 1 ile 0.45 aralığında ise yerleşim kavranabilir ya da yerel ölçek yerleşim dokusunda etkin, 0.45 ile 0.2 aralığında ise ortalama bir değer ve 0.2 değerinden düşük ise sistem anlaşılamaz olarak değerlendirilmektedir (Choudhary & Adane, 2012), (Feng vd., 2012), (Mohareb, 2009), (Kubat, 1995).

Eksenel haritanın ve bu harita ile elde edilen parametrelerin, eksenlerin doğrusal yapısından dolayı daha lineer bir mekana hitap etmesi organik dokularda ve kent

içerisinde gerçekleşen değişimleri daha iyi ifade etmede yetersiz kalmaktadır. Bu doğrultuda bütünleşme ve tercih parametrelerinin değerlendirilebilmesi için hem metrik kullanıma sahip olması hem de açısal değişikliği daha iyi ifade edebilmesinden dolayı segment haritalarının kullanımı tercih edilmiştir. Öte yandan kavranabilirik ve sinerji parametreleri, segment analizlerinin eksenel çizgileri segmentlere ayırmasından dolayı net ifade edilemediği (Zhang, vd., 2013) için eksenel haritaların kullanımı bu iki parametre için tercih edilmiştir.

3.2 Mekan Dizimi Yönteminin Kent Morfolojisi Çalışmalarında Kullanımı

Kentler, tarihten günümüze içinde barındırdığı toplumların etkisiyle, sahip olduğu mekanların, sosyal yapının, karakterinin ve fonksiyonun sürekli değiştiği canlı bir yapıdır. Bu yüzden tarihi verileri yorumlamak, kent gibi karmaşık ve canlı bir yapının gelişimini ilk oluşumundan kavrayabilmek, kentin fiziksel ve toplumsal sürecinin ana aşamasıdır (Charalambous & Geddes, 2015).

Canlılar hücrelerden oluşur ve bu hücreler de içlerinde barındırdıkları kromozomlar ve genler ile o canlının yapısını ve karakterini oluşturmaktadır. Kentler de bir nevi yer aldıkları coğrafyaların hücreleri gibi görev görüp, içerisinde barındırdığı toplumların karakteristik özellikleriyle mekansal yapısı oluşmakta ve bu da büyük ölçekte içinde bulunduğu ülkenin veya uygarlığın yapısını ve karakterini yansıtmaktadır. Mekan dizimi de kültür ve toplumun nasıl bir araya gelip mekansal yapıyı oluşturduğunu ve şekillendirdiğini açıklayan birkaç teoriden biridir.

Hillier ve Hanson'a (1984) göre mekan dizimi teorisi kent yapısını, mekansal kültürün üretimine dayandırmaktadır. Kent yapısı üzerine yapılan, ve özellikle kentlerin tarihi merkezlerini inceleyen çalışmalar, tarihi mekanın varlığını sürdürmüş olduğu uygarlıklara dayandırmışlardır. Sonuç olarak kent yapısını değerlendirirken tarih ve kültür ile ilişkili, Roma dönemi kenti, Helenistik dönem kenti, veya Türk kenti gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Kent morfolojisine bilimsel bir açıdan yaklaşan mekan dizimi yöntemi, tarihi merkezlerin dönüşümlerini sürece dayalı incelemede etkin bir role sahiptir. Böylelikle kentlerin tarihsel gelişimleri analiz edilir, mekansal yapı ve sosyal yapı arasındaki uyum ortaya çıkar. Kentin morfolojik evrimleşme süreci bu uyum ile analiz edilirken, kent içerisinde yer alan fonksiyonlar gibi başka etmenler de bu analizlere dahil edilerek

farkı etkenlere dayalı veriler elde edilir. Sonuç olarak mekan dizimi, kentlerin morfolojik gelişimini mekansal yapılandırmaya dayalı olarak açıkar ve kentte mekansal yapının oluşumundaki etkenler arasındaki ilişkiyi yorumlar. Bu mekansal analizleri sayısal değerlerle yorumlayarak kanıtlanabilir bir veri sunar.

3.2.1 Literatür örnekleri

Tez kapsamında çalışılan kentlerin, kentsel yapısındaki değişim ile toplumun sahip olduğu kültür arasındaki etkileşimini daha iyi anlayabilmek ve ilişkilendirebilmek için, toplumun yapısına dayalı olarak kimlik kazanan farklı yerleşimlere ait örnekler, bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Literatür kapsamında incelenecek örneklerin seçimlerinde temel alınan iki ana ilke ise;

- Matematiksel bir yorumlamanın etkisini göstermek adına mekan dizimi yaklaşımının yer alması ve

- Toplumun kültürel değerlerinin ve kent yapısının ilişkilendirilmesidir.

Konunun daha detaylı irdelenebilmesi ve çeşitli sonuçlarla karşılaştırılabilmesi için hem Türkiye'de yer alan hem de dünyada yer alan kent morfolojisi ile alakalı çalışmalar, yukarıda belirtilen kriterler doğrultusunda incelenmiştir.

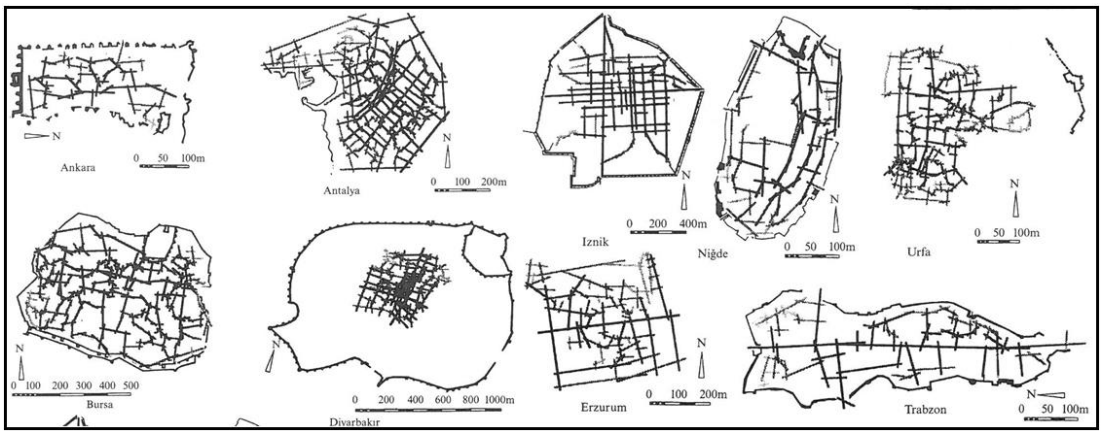
Kubat 1997 yılında yapmış olduğu ''*The morphological characteristics of Anatolian fortified towns*'' isimli çalışmada, Antalya, Ankara, Bursa, Erzurum, Diyarbakır, İznik, Niğde, Trabzon ve Urfa kentlerinin morfolojik karakterlerini, zengin tarih ve kültürel geçmişlerine dayalı olarak, Anadolu'da yer alan kale kentlere ait çalışmaların bir ilki olarak incelemiştir. Seçilen örneklerin kent dokuları Roma, Bizans, Arap ve Türk kültürlerine dayanmakta ve hala Osmanlı dönemine ait labirent kent dokusunu yansıtmaktadır. Çalışmanın amacı ise seçilen kale kentlerin, mekan dizimi doğrultusunda karşılaştırmalı morfolojik analizlerini gerçekleştirmektir (Şekil 3. 2). Mekan dizimi yönteminin bu çalışmada seçilmesinin nedeni ise yapılaşmış çevreye ait sayısal açıklamalar ve veriler sunmasıdır.

Sonuç olarak, geleneksel Anadolu kentlerinin büyüklük, konum ve topoğrafya farketmeksizin aynı yapı ve genotipi gösterdiği yönünde, bütünleşme değeri en yüksek sokakların merkezde yer alan ve insanlar tarafından en çok kullanılan sokaklar olduğu, tespit edilmiştir. Bütünleşme değerleri en fazla olan çizgiler (bütünleşme çekirdeği) merkezde kümelenmişken, bütünleşme değerleri düşük çizgiler, surlar boyunca

çeperlerde yer almaktadır. Bütünleşme değerlerinin düşük olmasının nedeni ise Anadolu kentlerinin özgün yapısı olan ve Islam – Türk yerleşimlerinde gözlenen, konut bölgelerinin kentin geri kalan bölgesine göre daha derin noktalarda yer almasıdır.

9 örneğe ait bütünleşme ve kavranabilirlik değerleri ayrıca, dünya çapında yapılan çalışmalarda tespit edilen birtakım kentlere ait değerlerle de ilişkilendirilerek yorumlandırılmıştır. Yapılan karşılaştırmalar sonucu, bütünleşme değeri olarak Anadolu kentleri daha derin ve bütünleşme değeri zayıf bir kent yapısını yansıtırken, Anadolu kentlerinin karmaşık yapısı dünyadan örneklere göre düşük bir kavranabilirlik değeri sunmuştur (Ortalama değer: 0.3503).

Sonuç olarak, varoldukları tarihten günümüze kadar farklı kültürlerin ve toplumların etkisi altında gelişme göstermiş olan Anadolu kentleri, sahip oldukları kent morfolojik yapıları ve tespit edilen matematiksel yorumlamalarla birlikte karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Anadolu kentlerine ait böylesine bir analizin ilk defa gerçekleştiriliyor olması hem tarihi incelemesi hem de toplumların kentlere etkisini kültürel açıdan ele almasından dolayı, günümüzde ve ileride gerçekleştirilecek olan ve kentleri kapsayan her çalışmaya ışık tutacakken, yeni fikirlerin ortaya çıkmasında etkili olacaktır.

Şekil 3. 2: ‘’The morphological characteristics of Anatolian fortified towns’’ bütünleşme haritaları (Kubat, 1997).

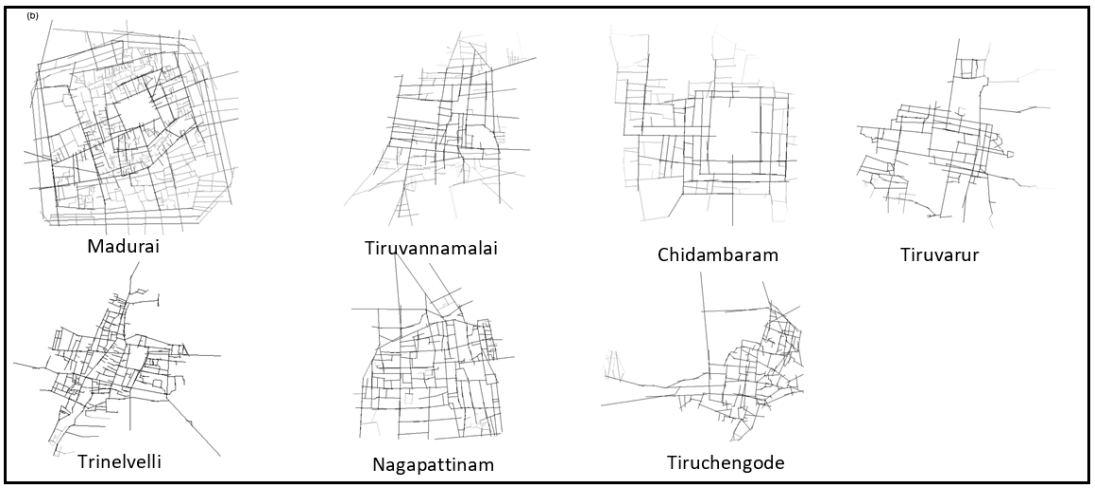
2015 yılında Banerjee ve Thilagam, yapmış oldukları ‘*’The morphological characteristics of medieval temple towns of Tamilnadu*’’isimli çalışmada, tapınak kentlerinin uğradıkları hızlı dönünüşüm sonucu, tarihi açıdan zarar gören geleneksel Hint şehirlerinin mekansal yapısıyla ilişkili bulgular elde edilmesi ve bilgi tabanına katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Sayısal ve karşılaştırmalı yaklaşımlar sunan

mekan dizimi yaklaşımının çalışmada kullanılma amacı, Madurai, Tiruvannamalai, Chidambaram, Tiruvarur, Nagapattinam, Tirunelvelli ve Tiruchengode kentlerinin, eşsiz bir kentsel genotipe sahip olduğunu tanımlamaktır (Şekil 3. 3).

Çalışmanın sonucunda Tamil Nadu eyaletinde yer alan bu örneklere dair şu sonuçlar tespit edilmiştir;

- Yüksek derecede eksenelliğe sahip kent dokuları,
- Düzenli yerleşim dokusunun mekansal yapıda senkroni oluşturması,
- Bütünleşme çekirdekleri ile yüksek seviyede bağlanabilirlik olması sonucu oldukça kavranabilir bir yapının ortaya çıkması.

Bu çalışmada kullanılan metodoloji ile, tarihsel evrimin nitel yönlerini kullanarak ve bu değerleri sözdizimsel ölçülerle birleştirerek, örnek kentlere ait kentsel özelliklerin elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu kentlerin geometrik, topolojik ve kavramsal merkezleri olan tapınak kompleksinin, diğer sembolik kentlerin aksine şehrin işlevsel merkezlerinden izole olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, Hint kent genotipinin hakim olduğu şehirlerin mekansal yapılarında, sembolik yapılandırmanın kentsel ögeler üzerinde işlevsel yapılandırma kadar etkisi olduğu sonucu ortaya çıkarmıştır.

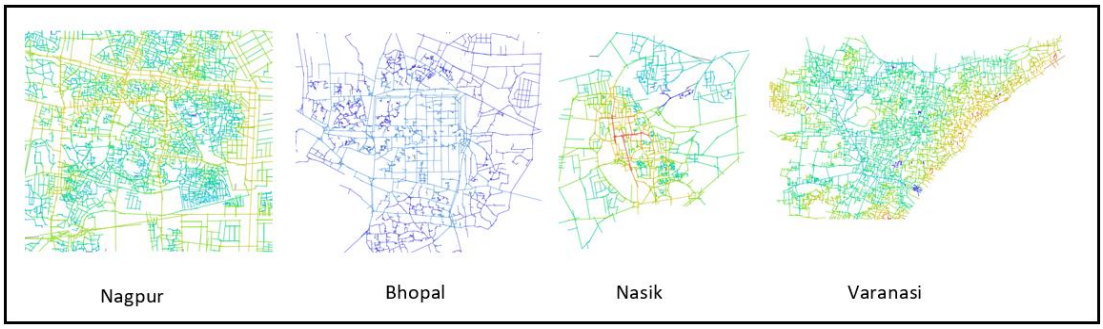
Şekil 3. 3: ‘’The morphological characteristics of medieval temple towns of Tamilnadu’’ aks haritaları (Banerjee & Thilagam, 2015).

Choudhary ve Adane’nin 2012 yılında hazırlamış oldukları ‘ *’Spatial configurations of the urban cores in Central India*’’ çalışmasında, Hindistan’da yer alan, geleneksel dokunun hakim olduğu Ortaçağ kentlerinde, 19. yüzyıldan sonra sanayileşme ile geleneksel dokunun karşı karşıya olduğu kaybolma tehdidine değinilmiştir. Çalışma,

kültüre dayalı olarak toplumun mekansal yapı tercihlerinin, yapılaşmış çevreye yansıyışını amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışma iki soruyla savını desteklemiştir;

- Hint kentlerinin merkezinde yer alan ve organik olarak gelişen yapılaşmış çevrelerin mekansal yapılaşması nasıl ölçülür ve anlaşılır?
- Biçimsel parametrelere dayanarak mekansal yapı ile alakalı kullanıcı tercihleri, toplumun yapısıyla irdelenebilir mi?

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda Hindistan'da gelişmekte olan tarihi kentlerin, yapılaşmış çevrenin hızlı değişimine karşın kültüre dayalı devamlılığını kaybettiği tespit edilmiştir. Hint kentlerinin daha iyi değerlendirilebilmesi için diğer ülkere dayalı yapılan çalışmalar ele alınmış ve değerler karşılaştırılmıştır. Bu değerler doğrultusunda Hindistan kentlerinde yer alan geleneksel yapılaşmış çevre, geleneksel İran kentleri ile benzerlik gösterirken, diğer ülkelerin geleneksel kentlerinden oldukça farklı yapıya sahiptir. Bu analiz ile birlikte din, idari ve ticaret gibi önemli kamusal yapıların kültüre dayalı kent içerisindeki hareket yönünde geliştiği tespit edilmiştir (Şekil 3. 4). Ayrıca çalışmanın ulaştığı bir diğer sonuç ise Hint kentlerinde kavranabilirliğin, kullanıcı ve yapılaşmış çevre arasındaki uyum için bir kriter olmadığıdır.

Şekil 3. 4: ''Spatial configurations of the urban cores in Central India'' bütünleşme haritaları (Choudhardy & Adane, 2012).

2012 yılında Mohareb ve Kronenburg tarafından hazırlanan ''*Arab Walled Cities: investigating peripheral patterns in historic Cairo, Damascus, Alexandria, and Tripoli*'' isimli çalışmaanın amacı, Arap ülkelerinde yer alan tarihi kale kentlerindeki kent çeperlerinin analiz edilmesidir. Seçilen Kahire, Şam, İskenderiye ve Trablus kentleri, Kaire ve Şam'ın önemli birer başkent olması, İskenderiye ve Trablus kentlerinin liman kentleri olması ve bu dört kentin ortak bir tarihe ve kültüre dayanması, seçilme kriterlerini oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı analize dayanan bu

çalışma, Arap kale kentleri içerisinde yer alan gelecekteki çalışmaları destekleyecek bir sonuç hedeflemektedir.

Çalışmada kullanılan yöntem iki aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak analitik bir çerçeve içerisinde bu dört kentin tarihi geçmişi analiz edilerek, kentsel büyüme modelleri, sur koşulları ve ortak tarihsel arka planları elde edilmiştir. Daha sonra ise mekansal karşılaştırma analizine dayalı mekan dizimi analizi ve GIS yöntemleri ve teknikleri kullanılmıştır. Sayısal yöntemlerin kullanılmasının sebebi ise, büyüklük ve mesafe gözetmeksizin erişilebilirlik ve mekansal dokunun karşılaştırmalı olarak ele alınabilmesine dayandırılmıştır (Şekil 3. 5). Mekan dizimi, kent çeperlerindeki mekansal düzeni ve zaman içerisinde değişen dokusunu gözlemleme amaçlı kullanılan bir araç olarak ele alınmıştır.

Kent çeperlerinin kent üzerindeki rolünü hem sur içi hem de sur dışındaki yerleşimler üzerindeki etkisini anlamak asıl esastır. Bu analizler doğrultusunda kentlerin mekansal yapısını tanımlayan sonuçlar elde edilmiştir. İskenderiye'nin sur içi alanı Şam'dan 3 kat büyüklüğe sahip olmasına rağmen iki kentte de yer alan eksenel çizgilerin sayısı aynıdır. Bu da hareket yollarını aynı kılarken, İskenderiye'de yer alan sokakların daha uzun olduğunu göstermiştir. Tripoli ulaşılabilirlikte diğer kentlere göre daha yüksek değere sahipken kavranabilirik değeri düşük çıkmıştır. İskenderiye'de bütünleşme değerinin düşük elde edilmesi diğer kentlere göre ulaşılabilirlik değerinin düşük olmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, suriçi kentlerde kent çeperleri, tarihi doku ile çevre dokunun etkileşimin sağlandığı geçiş noktalarıdır. Farklı hareketlerin tarihi dokuya geçişlerini sağlayarak sosyokültürel aktivitelerin devamlılığını sağlayarak tarihi dokunun yaşanabilirlik durumunu desteklemektedir. Sayısal değerler şunları göstermektedir;

- Kahire ve Şam'da surların hakim olduğu kent çeperleri, düşük standart yaşama koşullarının yer aldığı yerleşim yerine dönüşmesine sebep olmuştur.
- Eğer geçiş noktaları direk olarak ticari bir aksa bağlanıyorsa, yüksek ulaşılabilirlik değerine sahip bir yapıya sahip olurlar.
- Arazi kullanımı dağılımı, suriçi yerleşimlerinde kent çeperlerini yüksek oranda etkilemektedir.

	Syntactic description	Cairo	Damascus	Alexandria	Tripoli (Lebanon)
	Number of axial lines inside the walled city	2342 (Historic Cairo) 834 (Fatimid Cairo)	840	846	383 (Old Tripoli without wall) 300 (El-Mina, had once a defence wall)
	Mean Global Integration				
1	Historic city and the surrounding context	0.633	0.659	0.447	0.651
2	Historic city centre (inside the former wall)	0.565	0.664	0.533	0.732
3	Northern part of the wall (Buffer zone Outside- 500m)	0.690	0.738	0.530	0.750
4	Southern part of the wall (Buffer zone Inside- 500m)	0.558	0.661	0.513	0.73
5	Buffer zone 250m on each side of the wall's path	0.605	0.680	0.499	0.731
	Mean Global Choice				
6	Historic city and the surrounding context	0.565	0.219	0.562	0.605
7	Historic city centre (inside the former wall)	0.529	0.267	0.572	0.574
8	Northern part of the wall (Buffer zone Outside- 500m)	0.576	0.307	0.569	0.637
9	Southern part of the wall (Buffer zone Inside- 500m)	0.526	0.268	0.602	0.571
10	Buffer zone 250m on each side of the wall's path	0.538	0.281	0.559	0.588
	Mean Choice R 500m				
11	Historic city and the surrounding context	0.567	0.089	0.603	0.561
12	Historic city centre (inside the former wall)	0.543	0.248	0.607	0.64
13	Northern part of the wall (Buffer zone Outside- 500m)	0.615	0.074	0.595	0.667
14	Southern part of the wall (Buffer zone Inside- 500m)	0.535	0.245	0.631	0.639
15	Buffer zone 250m on each side of the wall's path	0.551	0.180	0.582	0.645
	Mean Integration R 500m				
16	Historic city and the surrounding context	0.298	0.298	0.294	0.286
17	Historic city centre (inside the former wall)	0.348	0.419	0.297	0.498
18	Northern part of the wall (Buffer zone Outside- 500m)	0.380	0.333	0.249	0.443
19	Southern part of the wall (Buffer zone Inside- 500m)	0.326	0.409	0.375	0.49
20	Buffer zone 250m on each side of the wall's path	0.374	0.406	0.243	0.484
21	**Intelligibility – R^2 coefficient**	0.244 (Old city with buffer zone)	0.219 (Old city with buffer zone)	0.018 (Old city with buffer zone)	0.11 (Old Tripoli with buffer zone)

Şekil 3. 5: ''Arab walled cities: investigating peripheral patterns in historic Cairo, Damascus, Alexandria and Tripoli'' mekansal analizler (Mohareb & Kronenburg, 2012).

Dakka kentinin morfolojik değişimlerinin incelendiği ''Urban morphological change analysis of Dhaka city, Bangladesh, using space syntax'' isimli çalışmada, 1947 – 2007 seneleri arasında doku olarak birbirinden farklı üç yerleşim yerindeki morfolojik değişimlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu dokular organik yerleşim, planlı alan ve her ikisinin de yer aldığı bir yerleşim tipi olarak belirlenmiştir. Mekan dizimi yöntemi kullanılarak, bu yerleşimlerin kentsel yapısının anlaşılması ve ilişkilendirilmesi için bütünleşme ve bağlanabilirlik değerleri hesaplanmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre, 400 yıllık bir geçmişi olan organik yerleşimin bütünleşme ve anlaşılabilirlik değerinde her geçen gün yerel yolların nüfusa ve ticari aktivitelere bağlı olarak önem kazanmasından dolayı azalma görülmektedir. Öte yandan planlanan yerleşim alanında seneler boyunca görülen tek değişim yine aynı şekilde yerel yolların yeni yapılar ve altyapılar inşası sonucu önem kazanmasından dolayı anlaşılabilirliğin değer olarak azalmasıdır. Her iki yapının da karma olduğu yerleşim alanında ise yerel alanların önem kazanması ve kentsel çekirdek uzaklaşmasından dolayı yerel bütünleşmede yükseliş görülürken global bütünleşmede azalma görülmektedir.

3.2.2 Literatür taramasının teze katkısı

Bu tez kapsamında, kentlerin morfolojik yapılarını inceleyen ve bu çalışmaları mekan dizimi yöntemi ile ilişkilendiren örnekler literatür kaynağı olması açısından değerlendirmeye alınmıştır. Bu değerlendirme sonucu elde edilen sonuç, toplumun yapısını yansıtan kültür ve din kavramları, toplumun içinde yaşadığı yerleşimi de etkileyerek yapılanmasına ve mekansal değişikliklere sebep olmuş, böylece kentlere kimlik kazandırmış ve sürekli değişen bir yapıya dönüştürmüştür.

İncelenen örnekler ele alınış açısından iki kategoriye ayrılabilir;

- Kenti, kendi içinde tarihsel gelişimine ya da bölgeleri arasındaki farklılığa dayalı karşılaştırmalı olarak veya,
- Birden fazla farklı kent veya mekan örneğini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar.

Çalışmaların sergilemiş olduğu en önemli yaklaşım, karşılaştırılan mekanların temelde farklılıkları ön plana çıksa da yapısal, tarihi, fonksiyonel özelliklerle paralellikler kurarak ilişkilendirilmeye çalışılmasıdır. Çalışmaların vardığı ortak nokta ise, karşılaştırmalı çalışmaların kentleri tanımlamada büyük bir role sahip olduğu ve kentlerin içerisinde barındırdığı kültürün ve toplumsal yapının kentsel mekana bir etkisi olduğudur. Mekan dizimi yaklaşımının, kent morfolojisi ile ilgili yapılan çalışmalara faydası ise;

- Sayısal verilerin objektif bir bakış açısı getirmesi,
- Sayısal değerlerin kanıtlanabilir olması,
- Yöntemin sunduğu veriler sonucu, karşılaştırmalı analize olanak sağlaması,
- Kent morfolojisi ile ilgili başka parametreler ile arasında ilişki kurabilmesi.

3.3 Bölüm Değerlendirmesi

Mekan dizimi yöntemi, karmaşık şehir yapısını tanımlamaya yönelik sayısal ve tutarlı sonuçlar sunmaktadır. Yöntem şehir yapısını tanımlarken mekana yoğunlaşır ve sokak dokusunu temel alarak mekansal bir ağ oluşturur. Bu ağ ile kent içinde yer alan birçok mekanın yakın çevresi ile veya kent genelinde sahip oldukları etkileşim elde edilir ve yapısı ortaya çıkar.

Tez kapsamında metodoloji olarak kullanılması tercih edilen Mekan Dizimi yöntemine dair genel bir fikir oluşması için ilk olarak temellerine değinilerek nasıl ortaya çıktığı ve hangi amaca yönelik kullanıldığı açıklanmıştır. Daha sonra ise Mekan Dizimi yöntemine ait bir takım konseptler ve analiz yöntemleri açıklanmış ve birbirlerinden farklı olarak kentin hangi noktasını nasıl yorumladıkları incelenmiştir. Son olarak ise tercih edilen yöntemlerle elde edilecek olan matematiksel değerlerin çalışmaya nasıl katkıda bulunacağına değinilmiş ve bu değerlerin nasıl bir sonuç sunacağı incelenen çalışmalarla birlikte açıklanmıştır.

4. ANADOLU VE İTALYA KENTLERİ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZLERİ

Tez çalışmasının bu bölümünde ilk olarak örnek kentlerin kent morfolojisine ait değerleri tespit edilmiş ve günümüz kent yapıları, tarihteki formlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında, çalışmanın matematiksel yöntemi olarak belirlenen mekan dizimi yöntemi örnek kentlere uygulanmış, kanıtlanabilir ve objektif veriler tespit edilmiştir. Bu iki bölümde elde edilen değerler, bölümün sonunda birbirleriyle ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır.

4.1 Seçilen Örnek Kentlerin İlişkilendirilmesi ve Tarihsel Süreç

Bu başlık kapsamında, seçilmiş olan örnek kentlerin birbirleriyle ilişkilendirilebilmesi ve kültürel ve kent yapısının nasıl değişime uğradığını incelenebilmesi için kuruldukları dönemden günümüze kadar olan süreç incelenmiştir. Elde edilen tarihi haritalar ve tespit edilen morfolojik değerler birbirleriyle ilişkilendirilmiş, karşılaştırmalı analizlerle değerlendirme yapılmış ve bir sonraki bölüme veri oluşturulmuştur.

4.1.1 Anadolu ve İtalya Yarımadası tarihsel gelişimi ve sosyal yapısı

Tarihsel sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için, kentlerin yer aldıkları ülkelerin tarihi ve bu topraklarda yer alan toplumların yapısı önemli bir kaynaktır. Buna bağlı olarak Anadolu toprakları ve İtalya Yarımadası tarihsel süreçleri bu bölümün başlangıç noktası olmuştur.

4.1.1.1 Anadolu

Türklerin göçüne kadar Küçük Asya olarak nitelendirilen Anadolu, sahip olduğu konum özelliğiyle Avrupa ve Anadolu arasında çok önemli bir geçiş noktası rolü üstlenirken, Bakır Çağı'ndan bu yana her evrensel dönem boyunca farklı kültürlere ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi yapısı bölgesel olarak kıtalar arası kilit bir rol oynarken, kendi içerisinde sahip olduğu coğrafik özellikler ise farklı noktalarda farklı iklimlere ve yeryüzü şekilleri oluşmasına sebep olmuş ve iç kesimler ve sahil kesimleri arasında

kesin ayrışmaya sebep olmuştur. Tarihte bunun etkilerine baktığımız zaman ise Yunan kolonilerinin güney ve batıdan daha ileriye gitmediği, Hititlerin ise İç Anadolu'da kaldığı ve bu yüzden birbirlerinden habersiz olduğu tespit edilmiştir (Lloyd, 1989).

Anadolu, kuzeyde Karadeniz, batıda Ege, güneyde Akdeniz ile üç tarafı denizlerle çevrili ve ayrıca güneyde ve doğuda Asya ile olan ilişkisi ve kuzeybatıda Avrupa ile olan ilişkisi sonucu tarih boyunca göç bölgesi ve fetihlerin odak noktası olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun milattan önce Anadolu'ya gelip yerleşmesi ve daha sonra Bizans Devleti'ne dönüşmesi ve daha sonra Türklerin göçüyle tamamen değişen toplum yapısı , göç ve fetihlerin en önemli örnekleri olmuştur.

Milattan önce Anadolu yapısına baktığımız zaman (Şekil 4. 1); 12.000 yıl öncesinde Eski Taş Çağı'na dayanan mağara veya kaya kovuklarında yaşayan küçük topluluklar daha sonra besinlerin toprağa dayalı olmasından dolayı yerleşik hayata geçmek zorunda kalan 8.000 – 5.000 yılları Cilalı Taş Devri'nin üretici toplumları, Bakır Çağı'nda tarımın ve hayvancılığın gelişmesiyle krallıklara ve kente geçiş yapmıştır (Kejanlı, 2005). Bakır Çağı'nda ise hammaddelerin ortaya çıkışı ve yerleşik hayatın düzene oturması sonucu kentler topraklara olan bağımlılıklarını evrimleştirerek diğer kentlere bağımlı hale gelmiş ve bunun sonucu ticarete dayalı kentler ortaya çıkmaya başlamıştır (Aktüre, 1997). Bu dönemlerden sonra ise göç ve fetih Anadolu üzerinde kentlerin yapısını etkileyen faktör olmaya başlamıştır. M.Ö. 16. yüzyılda kurulmuş olan Hitit Devleti, M.Ö. 12. yüzyılda Ege göçleriyle yıkılmış ve devamında ise Yunan devletleri ortaya çıkmıştır (Geç Hitit Devletleri, Urartu, Frigya, Lidya & Likya).

Anadolu'da Roma İmparatorluğu dönemi (Şekil 4. 2) M.Ö. 30 yılında başlamış ve yerini M.S. 330 yılında Bizans Devleti ya da diğer adıyla Doğu Roma İmparatorluğu'una bırakmıştır. Yaklaşık 1000 yıl süren bu dönem, 1071 Malazgirt savaşıyla, Anadolu'ya yerleşen Türklerin bir süre sonra gelişmesi ve bu topraklar üzerinde tek güç olmasıyla son bulmuştur. Roma İmparatorluğu'nda Anadolu kentleri Roma vatandaşı hakkına sahip olmayan kentler olarak nitelendirilmiş ve lejyoner kaynağı olarak kullanılmışlardır (Kaya, 2003). Bizans Devleti kentleri ise başlarda bu yapının etkisinde kalmış, kopuk, askeri amaçlı ve daha çok tarıma dayalı, fiziksel olarak ise karmaşık ve çeşitlilik gösteren bir yapıya sahip olmuşlardır (Tanyeli, 1986).

Malazgirt savaşı ile Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Türkler, 1075 – 1272 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucuları olmuşlardır. Bu devletin kent yapısı

incelendiği zaman fethedilen Bizans kentlerinin üzerine, Türklerin Anadolu'ya yerleşmeden önce göç süresince elde ettikleri tecrübelerin yansımaları görülmüştür. 9. ve 11. yüzyıllar arasında Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru olan bu göç, karşılaşılan Orta Asya kent kültürü, İran – İslam ilişkisi ve Anadolu'da yer alan Yunan – Roma uygarlıkları etkisiyle Türk toplumunu etnik ve dini, sosyo – kültürel ve askeri – siyasal boyutta etkilemiştir (Özcan, 2006). Anadolu kentleri üzerindeki bu etkileşim bir nevi farklı toplumların ve kültürlerin birbirlerini nasıl etkilediğini ve kentlerin kültüre dayalı olarak nasıl şekillendiğinin göstergesi olmuştur (Şekil 4. 3). Doğudan gelen göçler iç kısma kadar gelmiş ve bunun sonucu bu bölgelerde yer alan kentler yapısal olarak küçülmüş ve sur içinde sınırlı kalmıştır. Bizans kentleri, eski kentlerin gelişmesi ve yeni bir kent yapısının ortaya çıkmasıyla, yeni kentlerin kurulmasıyla ve göçebelerin kentli oluşuyla Türk nufusunun hakimiyet kurduğu bir kent yapısına bürünmüştür. (Kuban, 1968). Anadolu Selçuklu Devleti'nin sonu ise yine bir istila sonucu gerçekleşmiş ve Moğolların baskısına dayanamayan Selçuklu Devleti parçalanmış ve yerini Türk Beyliklerine bırakmıştır. Bu dönem 1256 yılında gerçekleşen Moğol istilasıyla başlamış ve devamında da yeni Türk göçlerini Anadolu'ya getirmiştir.

1300 yılında Anadolu'ya serpilen beyliklerden olan Osmanoğulları beyliği askeri fetihten ziyade diplomatik yeteneklere ve hızlı büyümeye karşın ekonomik potansiyeli geliştirmeye yönelik izlediği politikalarla, 1299 yılında İlhanlılar'dan bağımsızlığını ilan etmiş ve daha sonra Bizans Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıklardan da faydalanıp İstanbul'un fethiyle Bizans'ın sonunu getirmiştir (Fierro, 2011). En parlak dönemini yaşadığı 16. yüzyılda ise Osmanlı İmparatorluğu Anadolu ve Balkan hakimiyetini sağlamış hem askeri hem de ekonomik açıdan dünya gücü olarak nitelendirilmiştir (Şekil 4. 4). Bu dönemden sonra gerilemeye başlayan ve milliyetçilik kavramı ile iç huzursuzlukların önüne geçemeyen İmparatorluk, I. Dünya Savaşı'nda aldığı yenilgi ile parçalanma noktası gelmiş ve daha sonra Mustafa Kemal Atatürk sayesinde kazanılan Kurtuluş Savaşı ile modern dünyada, Anadolu'da yeni bir Türk Devleti olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Türkiye'nin tarihi bu kapsamda değerlendirildiği zaman 13. yüzyılda Osmanlı Devleti ve 20. yüzyılda Mustafa Kemal Atatürk'ün kurup şekillendirdiği Türkiye Cumhuriyeti olarak ikiye ayrılabilir. Mimari açıdan Türkiye Cumhuriyeti ise Osmanlı'yı reddetmeye yönelik, cumhuriyetçi bir yaklaşıma sahip olup, bu durum radikal bir

yapıda aynı zamanda sanata ve kültüre de yansımıştır (Fierro, 2011). Atatürk önderliğinde İslamdaki geleneksel düzenden modern Batılı ve laik olana geçilmeye çalışılmış, kültür yine aynı şekilde topluma ve kentlere etki eden bir kavram olup modern zamanda medeniyet olarak nitelendirilmiştir. Bu kapsamda batıdan mimarlar ve kent plancıları, Türkiye'ye getirilmiş ve Türkiye modernizm ile tanıştırılmıştır. Dönemin sahip olduğu anlayış ise sadece yeşile dayalı olmayan ve kentin güzelleşmesini de hedefleyen ve kamusal alanlar yaratıp toplum için rekreasyon alanları oluşturmak olmuştur (Kasaba, 2008). Postmodern kavramının ortaya çıkması ile ise tüm dünyada yaratılan etki Türkiye'de de ortaya çıkmış ve Osmanlı ve İslamı çağrıştıran Türk kültürüne dayalı Batı tarzında, geleneğe dönüş olarak nitelendirilen yaklaşım hakim olmuştur (Kasaba, 2008). Türk kentleri fiziksel dokusunu ise dünyaya hakim olan kapitalizm sonucu inşaat patlamasıyla ortaya çıkan supermarketler, alışveriş merkezleri, fast food zincirleri gibi yapıların ortaya çıkmasıyla kaybetmiştir. Günümüzde kentlerin en büyük sorunu ise politik ve etnik grupların çeşitliliği sonucu, kent yapısının kendini politika içinde bulması ve bu doğrultuda değişikliklere mağruz kalmasıdır.

4.1.1.2 İtalya Yarımadası

İtalya Yarımadasının tarihine aynı Anadolu'da olduğu gibi coğrafyanın etkisi çok fazla olmuştur. Kuzeyden güneye uzun bir şerit halinde uzanan yarımada doğuda, batıda ve güneyde Akdeniz ile, kuzeyde ise Alplerin yarattığı doğal sınır etkisiyle çevrelenmiştir. Bu denli geniş kıyısal yapısı Cenova ve Napoli gibi bir çok doğal limana oluşum sağlarken bir yandan da bölgeyi işgale savunmasız bırakmıştır. Bu coğrafik yapının bir başka etkisi ise yarımadayı ortadan bölen Apeninler sonucu kuzey ve güney birbirinden kopuk olmuş ve tarih ve kültürel açıdan farklı yapıların oluşmasına neden olmuştur (Killinger, 2002).

Bugünkü adı ile İtalya Cumhuriyeti'nin tarihini incelediğimiz zaman Anadolu üzerindeki farklı kültür ve toplum yapısını görebilmekteyiz. Tarih öncesi zamanı incelediğimizde Bakır Çağ süresince tarih öncesi toplumlar yarımadayı doldurmaya başlamıştır. Kendi bünyesinde barındırdığı ve kent yapısı ile Roma İmparatorluğu'na çok fazla katkıdan bulunan Etrüskler, Akdeniz'den gelen göç ile yerleşen Yunanlar, Fenikeliler ile Alplerden göç eden Latinler, Roma İmparatorluğu tüm yarımadayı birleştirene kadar Anadolu'nun ilk zamanlarında olduğu gibi parçalı halde yaşamış ve

bu da kültür çeşitliliğinin oluşmasını sağlamıştır. Daha sonra tek bir güç altında toplanan İtalya yarımadası, bu gücün dağılmasıyla yerini Anadolu Türk Beylikleri yapısına benzeyen birbirinden bağımsız kent devletlerine bırakmıştır. Roma İmparatorluğu'ndan sonra ilk kez modern zamanda bu parçalı yapı tekrar bütün hale getirilmiş ve yerini İtalya Cumhuriyeti'ne bırakmıştır.

Anadolu'da yer alan toplum ve kent yapısını farklı kültürlerin göç etmesi ya da fethetmesi gibi olaylar etkilemişken, İtalya Yarımadasında bu durum coğrafi koşulların da etkisiyle kuzey ve güneyde farklı şekilde gerçekleşmiştir. Kuzeyde Roma İmparatorluğu'ndan geri kalan kentler kendi bağımsız devletlerini oluşturmuş ve Avrupa genelinde yer alan farklı akımlardan etkilenmiştir. Güneyde ise Anadolu'ya benzer bir şekilde farklı kültür ve toplumların göç ve istilası sonucu kent ve toplum yapısı değişime uğramış, Avrupa'daki akımların hiçbir etkisi olmamıştır.

Roma İmparatorluğu'nun kent yapısı her ne kadar Yunanlar ve Etrüsklerden birlikte etkilense de toplum yapısı ve kültür açısından Etrüsklerin devamı niteliğindedir. Bu açıdan değerlendirildiği zaman kentleşmenin aslında İtalya Yarımadası üzerinde M.Ö. 8. yüzyılda tepe yerleşimlerinden M.Ö. 650 yılında düz araziye uygulanan kent yapısına geçtiği söylenebilir. Krallık olarak kurulan Roma Devleti, son Etrüsk kralı Tarquin tarafından gücü kendi lehinde kullanmasından dolayı M.Ö. 509 yılında cumhuriyet sistemine geçiş yapmıştır. Roma Cumhuriyeti sahip olduğu askeri ve otoriter güçle bir süre sonra tüm İtalya'yı kapsayacak şekilde genişlemiştir (Şekil 4. 1).

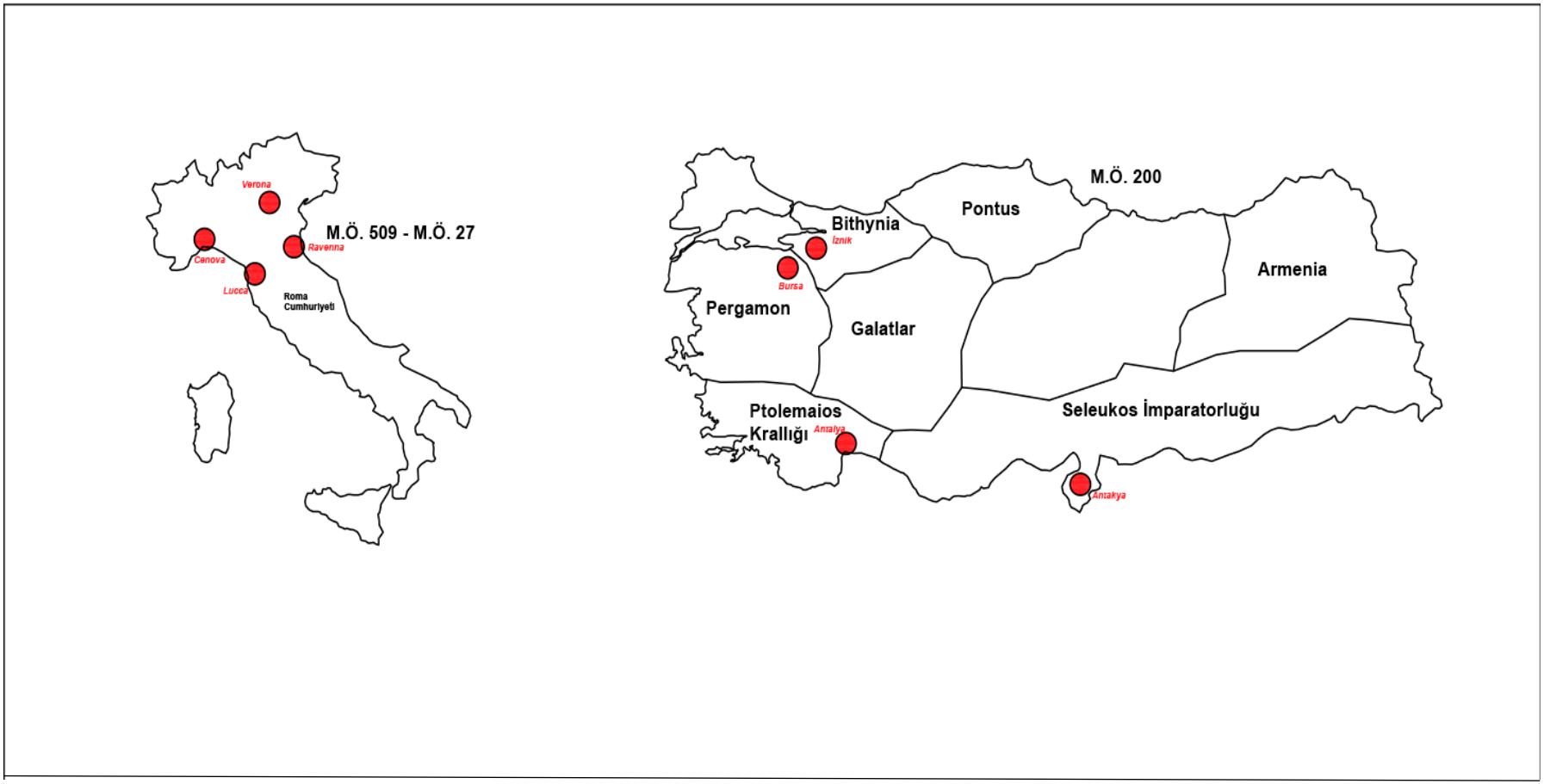
Milattan sonraki dönemi incelediğimiz zaman Romalılardan Rönesansa kadar olan süreç anlaşmazlık ve çatışma olarak değerlendirilebilirken, Rönesanstan sonraki süreç toplumun ve kültürün bir araya geldiği ve sonunda da İtalya Cumhuriyeti olarak birleştiği şeklinde değerlendirilebilir. Ostrogotların 5. yüzyılda İtalya'yı işgali sonucu Roma İmparatorluğu'nun İtalya üzerindeki etkisi sona ermiştir. Bunun sonucunda İtalya Yarımadası, Kuzeyde Lombardlılar, Sicilya ve Güneyde Batı İmparatorlukları ve işgal sonucu kendi bağımsızlığı ilan eden Papa yönetiminde Roma ve çevresi olmak üzere üçe ayrılmıştır (Duggan, 1994). Kuzeyde Roma kent yapısı ve kültürünün kalmasının en önemli nedeni ise bölgeyi işgal eden Lombardlıların kendi kültürlerine dayalı olarak değişimler yapması yerine mevcut yapıyı benimsemeleri olmuştur.

İtalya Yarımadası konum itibariyle Ortaçağda en önemli ticaret noktalarına sahip olmuştur. Merkezi otoritenin zayıflaması ve bozulması sonucu kontrolü ele alan ve bağımsızlığını kazanan kentler, ticaretin de gereksinimi doğrultusunda organik bir şekilde gelişmiştir. Kara Veba'nın da sebep olduğu birçok olumsuz etken sonucu kentleri daha sağlıklı ve düzenli hale getiren, halka daha çok hitap eden Rönesans akımı ortaya çıkmıştır.

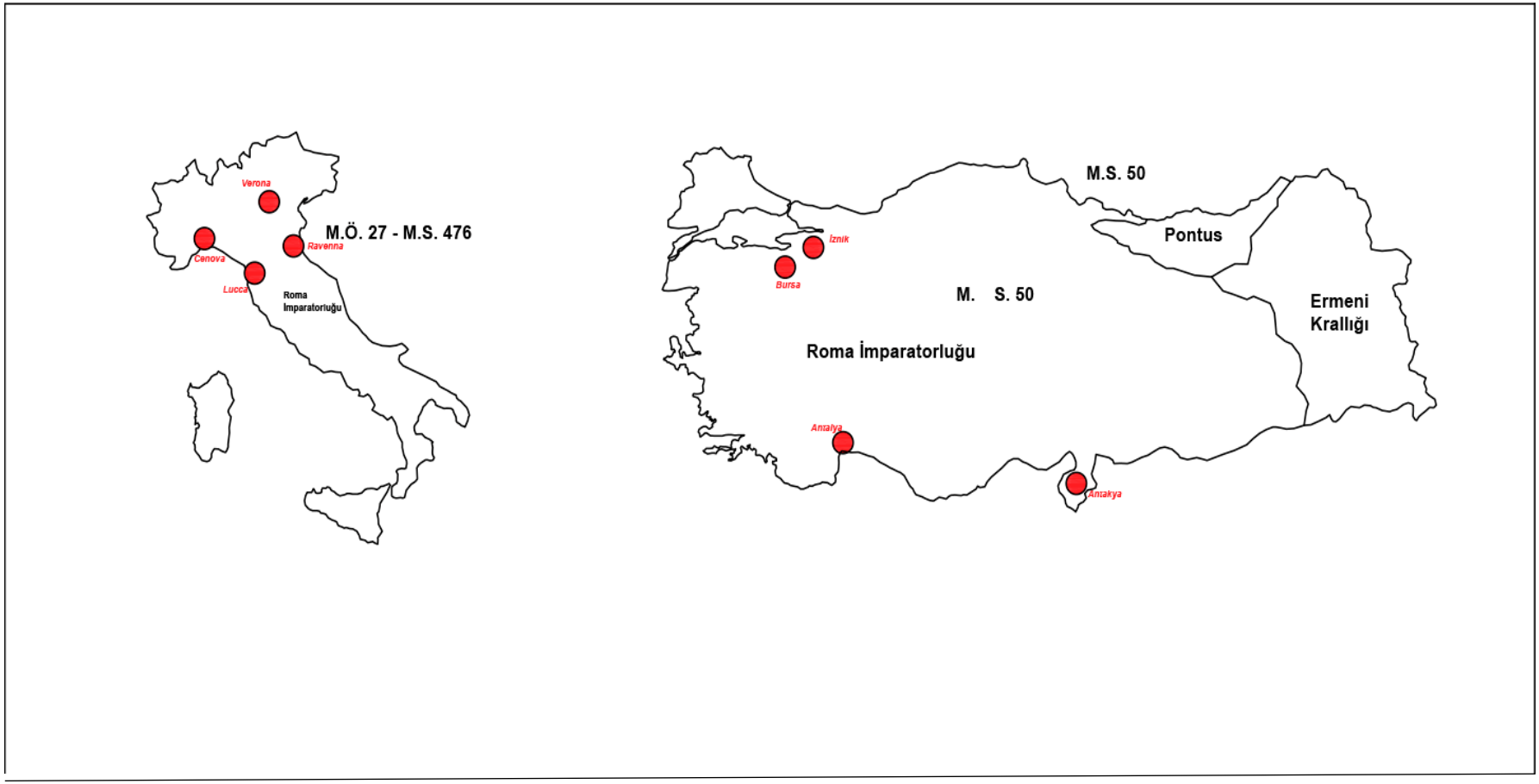
Rönesanstan sonraki süreç ise modern İtalya'nın izlerinin oluşturulduğu 1861 yılında kurulan İtalya Krallığı ile başlamıştır. Rönesans ve Kralık arasındaki süreç ise İtalya yarımadasının başka devletlerin himayesi altında olması ve bundan kurtulması, devamında ise İtalya toprakları üzerinde yer alan Venedik ve Roma topraklarını Krallığa katması dönemleriyle geçmiştir. 1946 yılında II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise İtalya Krallığı'ndan İtalya Cumhuriyeti'ne geçiş yapılmıştır. Bölgesel olarak İtalya, kuzey kısım Avrupa'nın etkisinde teknoloji ve sanayiye dayalı olarak gelişirken, güney kısım az gelişmiş Afrika ve Akdeniz kentleriyle olan ilişkisi ve dış imparatorlukların baskıları sonucu tarıma dayalı ve az gelişmiştir (Killinger, 2002). Bu durum da İtalya yarımadası üzerinde farklı kültürlerin ve toplumların, beraberinde de farklı kent yapılarının oluşmasına sebep olmuştur. Rönesans hareketi İtalya'da ortaya çıkmış bir akım olmasına rağmen sadece kuzey kısmı etkisi altına almış, güney kısımda sadece Sicilya ve Napoli'de olmak üzere kendini çok az göstermiştir (Balchin, 2008).

İtalya Krallığının son dönemlerinde siyasi ve politik durum kentlere ve mimariye yansımış, faşist mimari olarak kendini göstermiştir. Hükümet ülkede tutunma adına kentlerde kentsel değişiklikler uygulayarak ve çok sayıda anıtsal ve kamusal yapı inşa ettirerek faşist mimariyi kullanmıştır. Bu sayede birçok mimara finansal kaynak hükümet tarafından sağlanmış ve mimari çıkış yaşanmış, bu akım ile birlikte orjinal olan ve mükemmeliğe dayanan, sanat ve kültür ile ilişkili birçok değişim yaşanmıştır (Mia Fuller, 2015).

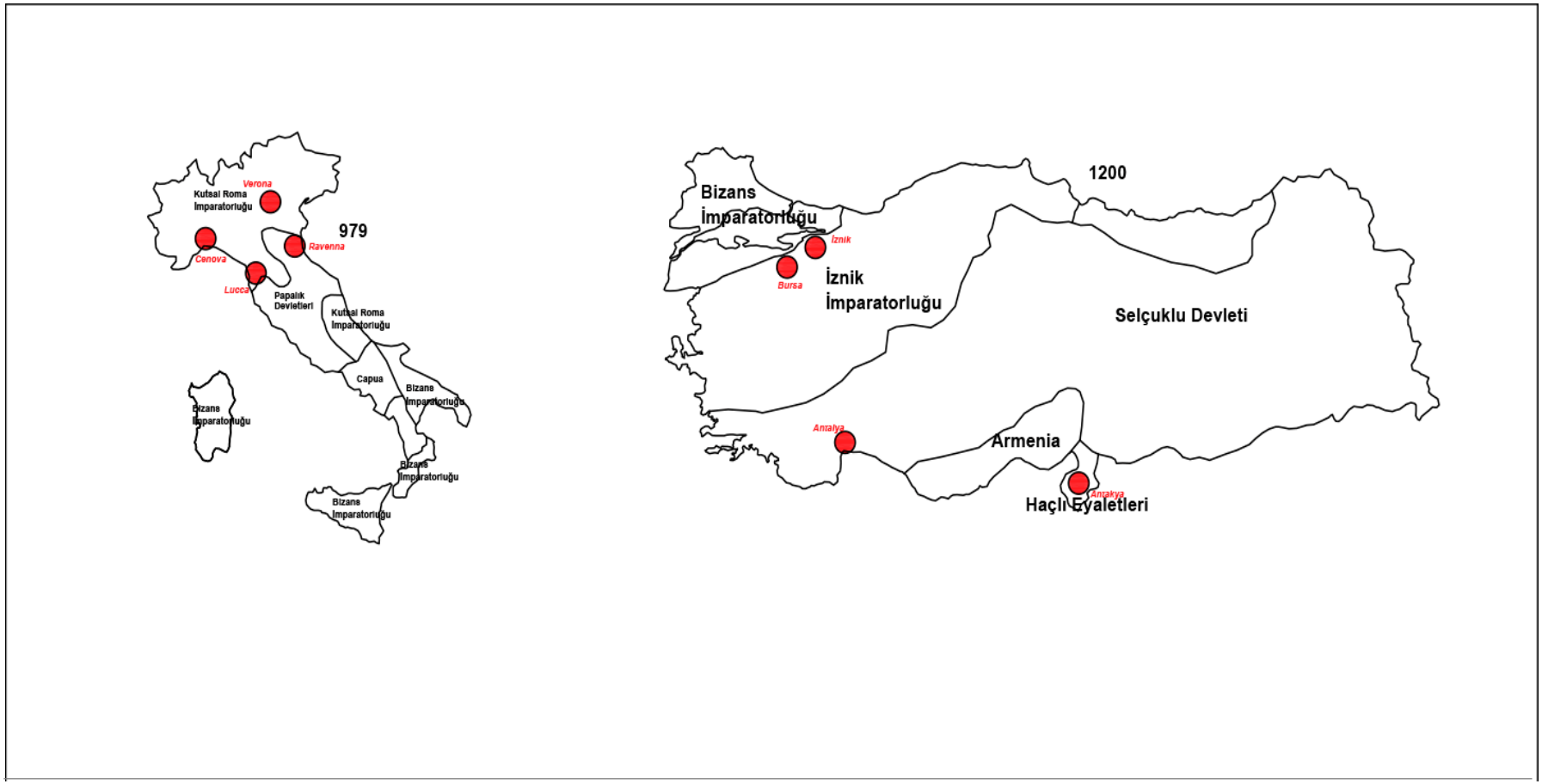
II. Dünya Savaşı sonrası yıkım ile birlikte zorlaşan ekonomik ve politik değerler, kentlerin yeniden inşaası ve mevcut sistemin yerini cumhuriyete bırakmasıyla beraber faşist dönemin kentsel müdahalelerdeki anlayışını da geride bırakmıştır (Hedgcock & Pidala, 2014). Savaşın duygusal etkisiyle birlikte tarihi merkezlere özenle yaklaşılmış ve 1980 yılından sonra premodern etkisiyle, 19. yüzyıl kentlerine ve nostaljiye dönüş gerçekleşmiştir (Gabellini, 2008).

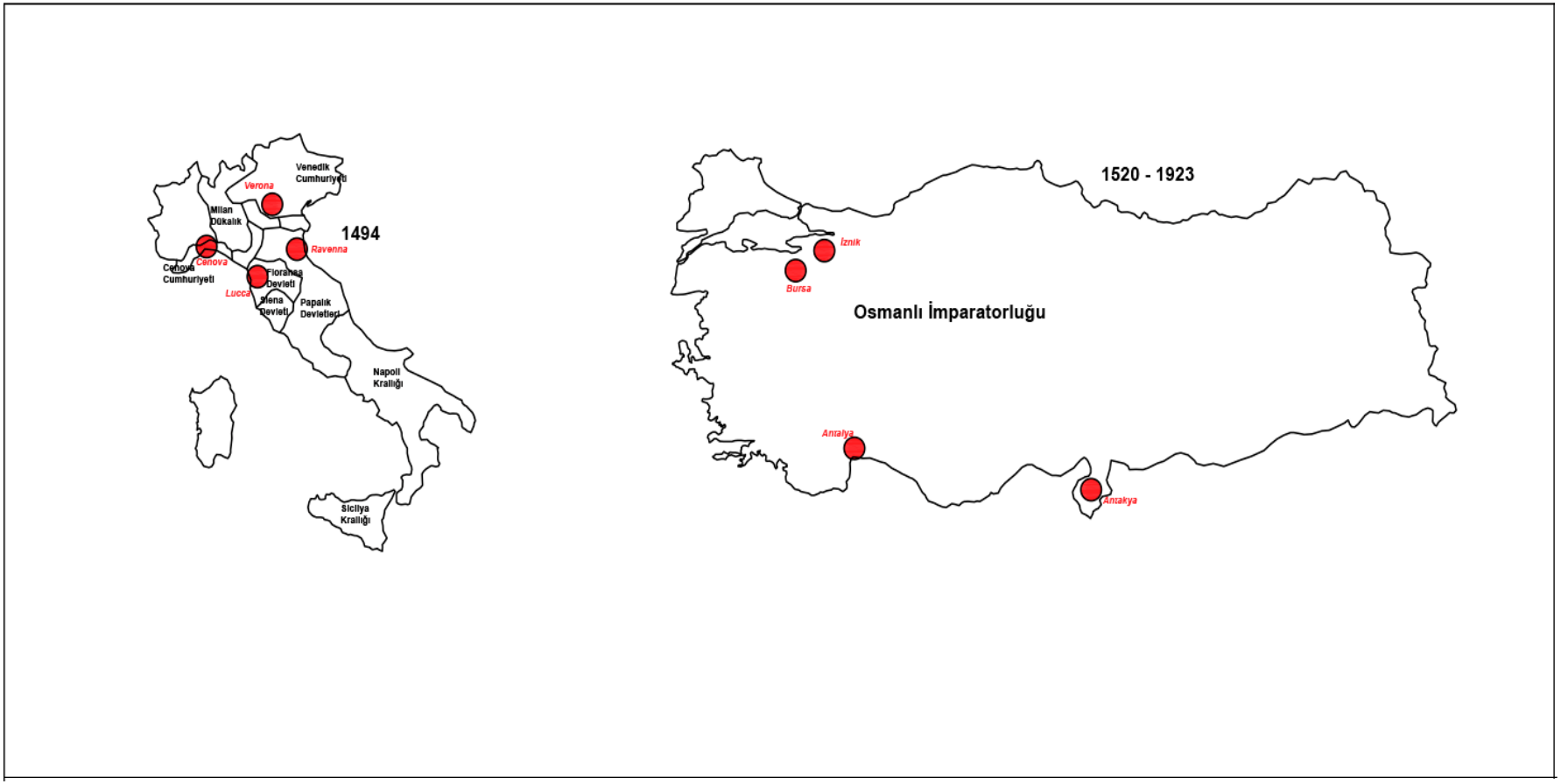
Şekil 4. 1: İtalya (McEvedy, 2004) & Anadolu (URL-4) MÖ 200.

Şekil 4. 2: İtalya (McEvedy, 2004) & Anadolu (URL-4) MS 50.

Şekil 4. 3: İtalya (McEvedy, 2004) & Anadolu (URL-5) 979 – 1200.

Şekil 4. 4: İtalya (Balchin, 2008) & Anadolu (URL-6) 1494.

4.1.2 Örnek kentlerin ilişkilendirilmesi

Bu bölümün ikinci kısmında, ilk kısımda değerlendirilen kentsel gelişmenin tarih öncesinden günümüze kadar gelen, Roma İmparatorluğu, Ortaçağ ve Rönesans dönemleri, Osmanlı İmparatorluğu gibi en eski ve korunmuş medeniyetleri ve dönemleri temsil eden Anadolu ve İtalya Yarımadası toprakları üzerinde yer alan seçilmiş örnek kentlerin tarihi süreçleri ele alınmıştır. Bu sürecin ele alınmasının başlıca sebebi, seçilen kentlerin tarih boyunca üstlendikleri fonksiyonlar, politik ve ekonomik koşullar, kimlikler ve toplumsal yapıları doğrultusunda tez kapsamında birbirleriyle ilişki kurmaktır.

Bu iki ülke arasındaki yapılan seçimlerin dayandığı asıl nokta, bir zamanlar Anadolu'nun klasik dönem kentlerine ev sahipliği yapmış olması ve batı kültürüne ait izler taşımaşıyla birlikte, Türklerin Anadolu'ya göç etmesi sonucu kentlerin yapısında kültüre dayalı gerçekleşen değişimlerdir. Öte yandan İtalya'da varlığını sürdüren kentler, Roma dönemi kent yapısını yansıtmakta ve bu uygarlığın merkezidir. İtalya kentleri, günümüze kadar olan süreç boyunca kendi kültürleri doğrultusunda ve Rönesans gibi, önemli akımlara dayalı değişikliklere uğramışlardır. Temelde her iki ülkede de yer alan kentler belli bir dönem boyunca aynı yapıda kentsel dokuya sahip olmuş ve daha sonra Anadolu'da yeni bir kültür ve din etkisiyle kentin yapısı ve elemanları değişmiştir. İtalya'da ise bu değişim, Ortaçağ'ın savunma ve ticaret anlayışı ve Rönesans'ın klasik dönemin izlerini taşıyan yaklaşımı ile gerçekleşmiştir (Saalman, 1968, Morris, 1972).

Bu doğrultuda ilk olarak eşleşen örneklerin arasında nasıl bir ilişki olduğu ve seçilme kriterleri açıklanmış ve daha sonra tarih boyunca bardındırdıkları toplumlara ve kent yapılarına değinilmiştir. Sayısal verilerle karşılaştırma yöntemine temel oluşturulması açısından her örneğin tarihi haritaları ve bugünkü kent formlarının yansıtıldığı haritalar arasında karşılaştırmalı ilişki kurulmuştur. Kültür ve toplum yapısına dair daha detaylı bir sonuç elde etmek ve çalışma alanı içerisinde yer alan ve incelenen medeniyetlere ait olan tarihi yapılar tespit edilmiştir. Bir sonraki bölümde, tespit edilen bu yapılar, mekan dizimi yaklaşımı ile elde edilen haritalar ile ilişkilendirilecektir. Ayrıca çizilen haritalar doğrultusunda elde edilen, yapı adası sayısı, eksenel çizgi sayısı ve çıkmaz sokak sayısı değerleri, karşılaştırmalı yönteme dahil olacak şekilde ele alınmış ve yorumlanmıştır.

4.1.2.1 Antalya ve Cenova

Anadolu'dan Antalya ve İtalya Yarımadasından Cenova'nın karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesinin nedeni ilk olarak, tarih boyunca iki kentin de yer aldıkları ülkelere, Akdeniz üzerinden önemli bir giriş noktaları olmalarıdır. Bu fonksiyonun her iki kent için de Roma İmparatorluğu dönemi başlamış olması ve tarih boyunca devam etmesi ile birlikte Ortaçağ döneminde değişen toplum yapıları kentlerin yapısal olarak ayrışmaya başladığı noktadır (Şekil 4. 11). Coğrafik olarak da benzerlik gösteren, kuzeyde dağlar ve güneyde Akdeniz ile çevrilmiş kentler, 12. yüzyılda dış etkenlerden korunma amaçlı, tez kapsamında incelenecek olan çalışma alanının sınırını belirleyen, surlarla çevrelenmiştir.

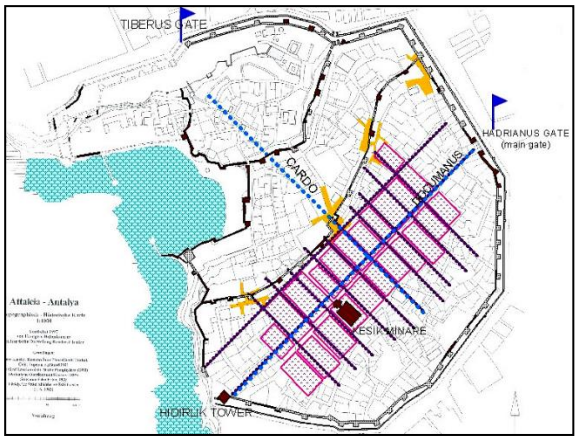
Antalya

Egemenliği altında bulunduğu devletler tarafından dış dünyaya açılan bir kapı olarak işlev gören Antalya Kaleiçi'nin tarihi Helenistik döneme dayanmaktadır. Yunan uygarlığının Anadolu'da yerleştiği ve Pamphylia bölgesi olarak adlandırılan alanda yer alan Antalya (Çimrin, 2007), Bergama kralı II. Attalos tarafından bölgede yer alan kuzeyde Olbia ve güneyde Korkyos (Sönmez, 2008) kentlerinin birleştirilmesiyle Attelai adıyla kurulmuştur. M.Ö. 79 ve M. S. 394 yılları arasında kent, Bergama Krallığı'nın Roma İmparatorluğu'na katılması üzerine Roma kenti olarak varlığını sürdürmüştür (Şekil 4. 5). Konstantin'ın İstanbul'u Roma devletine başkent yapması ve Roma İmparatorluğu'nun devam niteliğinde olan Bizans Devleti'ni kurmasıyla Atteila 394 yılından sonra Bizansa bağlı bir kent olmuş ve daha sonra Anadolu'nun Türk hakimiyetine geçmesiyle 1207 yılında Selçuklu Devleti himayesi altına girmiştir. Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla Türk Beyliklerine bölünen Anadolu'da Tekellioğulları beyliklerine bağlı olan kent daha sonra Anadolu'da tek bir güç olarak tüm beylikleri himayesi altına alan Osmanlı İmparatorluğu'na 1426 yılında Yıldırım Bayezit döneminde katılmış (Yağcı, 2009) ve modern çağda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Türkiye Devleti'ne bağlı bir kent olarak varlığını sürdürmektedir.

Karstik falezler ve hilal şeklinde korunaklı bir koy çevresine İlkçağda kurulmuş olan Kaleiçi, Ortaçağ süresince değişen toplum yapısı ve kültür etkisiyle kent yapısı şekillenmiş ve bugünkü görüntüsünü almıştır (Hamamcıoğlu & Kerestecioğlu, 2007). Kaleiçi'nin sahip olduğu sınır Roma döneminde kente gelen göçler sonucu surların genişlemesiyle şekillenmiş (Sönmez, 2008), Roma İmparatoru Hadrianus'un

ziyaretine hitaben Üçkapılar, deniz feneri ve malzeme deposu olarak kullanılan Hıdırlık Kulesi ve o dönem tapınak olarak kullanılan Kesik Minare Cami, günümüzde varlığını sürdüren başlıca Roma dönemi kent yapılarıdır (Süer, 2006). Bizans Devleti Roma İmparatorluğu'nun devamı niteliğinde olsa da benimsemiş olduğu farklı din yapısı sonucu din ibadet anlayışının uygulanması adına bu dönemde kenti etkileyen bir faktör olmuştur. Kent içerisinde yer alan tapınaklar yıkılmış, Aya İrini Kilisesi (Kesik Minare Cami) başta olmak üzere kiliseler inşa edilmiştir. Pamphylia yöresinde yer alan kentlerin çoğu, Anadolu'da gerçekleşen Müslüman seferleri sonucu yok olmuş olsa da, Kaleiçi'nin İstanbul'un ticaret noktası olmasından dolayı önemini korumuş ve sur inşaaları ve yenilemeleri ön planda olan bir yapılaşma olmuştur.

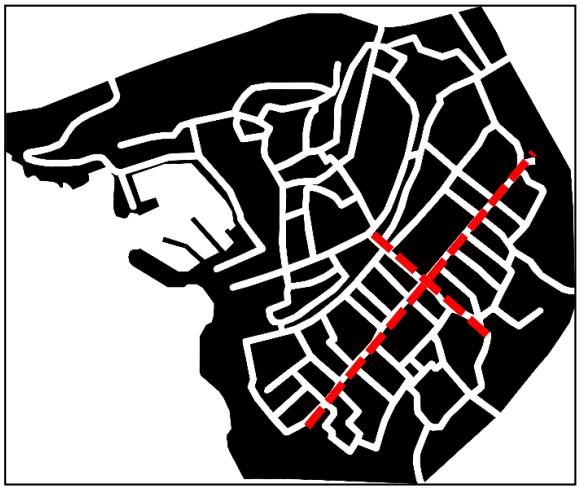
Selçuklu Devleti dönemi ise şehrin farklı bir kültür ve toplumla tanıştığı bir dönem olmuştur. Selçuklu Devleti'nin Akdeniz'de ele geçirdiği ilk liman kenti olan Kaleiçi, Selçuklu etkisinin hissedilmesi adına mevcut kent yapısı üzerinde kültürel ve dini değişikliklere uğramıştır (Süer, 2006). Bizans döneminde tapınakların kiliseye dönüştürülmesi veya yeni kiliselerin inşa edilmesi anlayışı Selçuklu döneminde kiliselerin camiye dönüştürülmesi veya yeni camilerin inşa edilmesi olarak kent yapısına yansımıştır. Ibn Battuta'nın 1329 yılındaki seyahatnamesi, Müslüman, Yahudi ve Rumların kent içerisinde iç surlarla sınırlandırılmış farklı bölgelerde yaşaması, o dönemlerde toplum ve kültür yapısının kenti nasıl şekillendirdiğini gösteren en önemli kaynaklardan olmuştur. Kaleiçi'nin sur dışına çıkması ve surların önemini kaybetmesi ise Osmanlı döneminde (Şekil 4. 6), kuzey kapısının çevresinde kentin gelişmesiyle gerçekleşmiştir (Satılmış, 2012). Selçuklu döneminden kalma, diğer toplumlara ait olan yapıların Türk kenti yapısını yansıtacak şekilde değişime uğraması Müslüman sayısının artmasını ve kentin gelişmeye ihtiyaç duymasını gösterirken, Mısır ve Rodos'un fethi sonucu daha güvenli ticaret yollarının ortaya çıkmasından dolayı kent liman kenti olma özellğini ve ticari giriş – çıkış noktası olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Bugün Kaleiçi'ne baktığımız zaman modern zamanın etkisinin olumsuz bir şekilde bölgeyi etkilediği söylenebilir (Şekil 4. 7). Gelişen Antalya'nın içerisinde yer alan yüksek katlı konut yapılarının Kaleiçi nüfusunu kendine çekmesi ve bunun sonucu bölgeyi terkeden nüfusun yerini kırsal alanlardan göçle gelen kesime bırakması ve alana dair koruma planlarının niteliksiz oluşu bu denli tarihe sahip bir alanı, olması gerektiğinden daha düşük kalitede bir turizm bölgesine dönüşmesine neden olmuştur (Süer, 2006).

Şekil 4. 5: Antalya Roma dönemi haritası (Süer, 2006).

Şekil 4. 6: Antalya Osmanlı dönemi 18. yüzyıl haritası (Gül, 2006).

Şekil 4. 7: Antalya günümüz blok yapısı.

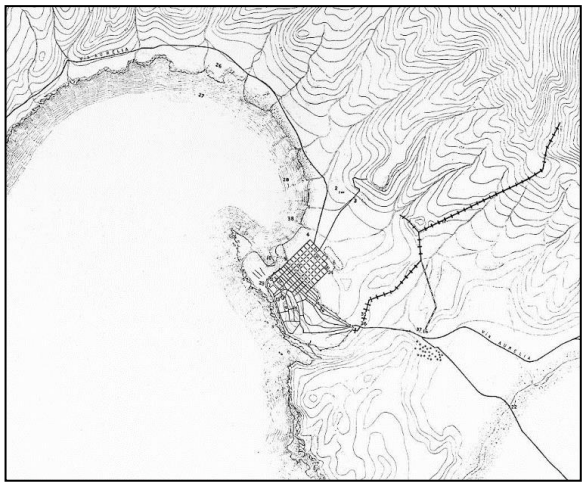
Cenova

İtalya'nın Liguaria isimli bölgesinin merkezi olan ve yarımadanın kuzeybatısında yer alan Cenova kentinin kuruluş tarihi Etrüsk dönemine kadar dayanmaktadır. Coğrafik açıdan doğal bir limana sahip olması alanın önce Yunan uygarlığı daha sonra ise Roma İmparatorluğu tarafından tercih edilmesine sebep olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla kentin yönetimi 537 yılından 642 yılına kadar Bizans Devleti'ne geçmiş (Epstein, 2001), fakat Bizans Devleti'nin Anadolu hakimiyeti sonucu Cenova'ya uzak olması kenti gelişmemiş ve güçsüz bırakmıştır. O dönemde kuzeyden İtalya Yarımadasına seferler düzenleyen ve birçok kenti etkisi altına alan Lombardlılar 642 yılında Cenova'yı ele geçirmiş fakat 774 yılında Lombard Krallığının Karolenj İmparatorluğu'na dahil olmasıyla imparatorluğun etkisi altına girmiştir. 12. yüzyıldan önce, İtalya Yarımadasının genelinde hakim olan kent devletleri anlayışını benimsemiş ve oligarşi yönetim şekline sahip olmuştur (Marshall, 2004). 1413 – 1487 yılları arasında cumhuriyete yönelik çeşitli uygulamaları olsa da bu süreç boyunca Fransa ve Milan tarafından yönetilmiştir (Balchin, 2008). 1500'lü yılların başında ise 1502 yılında kutlama ve 1507 yılında cezalandırma olarak nitelendirilebilecek Fransa Krallığı ile olan ilişki daha sonra İspanya İmparatorluğu'nun uydusu niteliğinde görev almasıyla son bulmuş fakat bağımsız Cenova Cumhuriyeti'nin başkenti olarak görev yapan kent 1797 altında tekrar Fransa sömürgesi altına girmiştir. İtalya Krallığı'nın kurulmasından önce bağımsızlığını tekrar kazanan kent II. Dünya Savaşı sonrası, liman kenti olma özelliğiyle, ticari açıdan İtalya Cumhuriyeti'ne katkı sağlayan en önemli kentlerden olmuştur.

Roma döneminde kent yapısına kavuşan kent tepe yerleşimi olarak ızgara yapıda ilk halini almıştır (Şekil 4. 8). Kıyı yapısı Antalya'nın koy yapısına benzemekte fakat daha uzun bir sahil şeridine sahiptir. Tarih boyunca gelişmeye devam eden kentin surları bu uzun sahil şeridini kapsayacak şekilde genişlemiş ve Ortaçağ'da kıyıya paralel kemer şeklini alan kent yapısı 19. yüzyıl sanayi dönemine kadar kendini korumuştur (Marshall, 2004). Roma İmparatorluğu döneminde yarımada üzerinde yer alan önemli kentlerin denize inme ihtiyacı sonucu Cenova büyümeye başlamış ve İstanbul – Antalya benzerliğini göstermiştir. İlk sur dışı genişleme Geç Roma İmparatorluğu'nun benimsediği Hristiyanlık dininin kentlere yansıması ve 4. yüzyılda San Siro katedralinin inşa edilmesiyle olmuştur. Kentin bağımsızlığını ilan edip ve bağımsız bir kent devleti olana kadar geçen sürede özen gösterilmemesi ve Arap istilaları sonucu

kent yapısı bozulmuş ve küçülmeye başlamıştır (Epstein, 2001). Bu durum Türklerin Anadolu'ya yerleşmesine kadar geçen sürede Bizans hakimiyeti altında olan Antalya'da da görülmüştür.

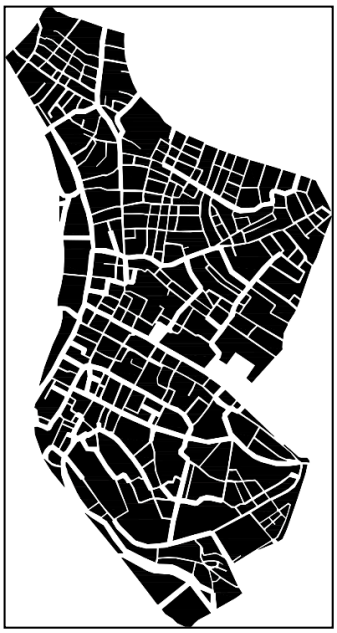
Kentin bağımsızlığını ilan etmesiyle yönetime geçen soylu ve zengin aileler, refahı ve huzuru sağlamak ve kendi güçlerini sergilemek adına kenti geliştirecek ve fonksiyon kazandıracak yapılar eklemişler ve düzenlemeler yapmışlardır (Şekil 4. 9). Kent fonksiyon olarak İlkçağ'da edindiği liman kenti fonksiyonuna yeniden kavuşmuş ve ekonomisi ile gemiciliğe destek sağlamış, kısa sürede etkili liman kenti olması ve refaha kavuşmasıyla diğer krallıklara banka görevi gören bir kent haline dönmüştür. Bunun sonucunda Cenova diğer İtalyan kentlerinin aksine daha geniş bir Avrupa sisteminin parçası olmuştur (Mitchell, 1979). 1528 yılında Fransa'ya karşı yapılan ayaklanma sonucu kent Roman Augustan olarak nitelendirilen ve Roma kenti yapısını yansıtan stile geri dönüş yapmış ve tekrar önemli bir banka ve ticaret merkezine dönüşmüştür (Gorse, 1998). Bu döneme kadar farklı yabancı kültürlerin kenti yönetmesine rağmen, kentte Venedik gibi muhteşem Ortaçağ kiliseleri ve kamusal yapılar yer almamıştır. İspanya'nın uydusu haline gelen kentin Avrupa'da önemli güçlerle olan ilişkisinin sağladığı yüksek gelir kent yapısının değişmesine de sebep olmuştur. Soylulardan oluşan bir komiteyle kentin arazi incelemesi yapılmış, bina yıkımları organize edilmiş ve parsel açık arttırma ile satılmıştır (De Mari, 1998). Bu dönemin en önemli kentsel yapı değişikliği ise, tamamen Ortaçağ kent yapısının üzerine, Roman Rönesans perspektifini yansıtan, Roma dönemi kent dokusunun yansıtıldığı Strada Nuova olarak adlandırılan antik sarayların yer aldığı sokak dokusu olmuştur. Günümüzde ise, Ortaçağ ve Rönesans kent yapısının korunduğu tarihi kent merkezi liman bölgesi başta olmak üzere radikal dönüşümlere tanık olmuştur. Liman bölgesi yeni fonksiyonlar yüklenip modern zamana uyarlanmış ve kentin önemli tarihi noktalarıyla bağlantıları sağlanarak tarihi merkeze doğal görüntüsü tekrar kazandırılmıştır (Şekil 4. 10).

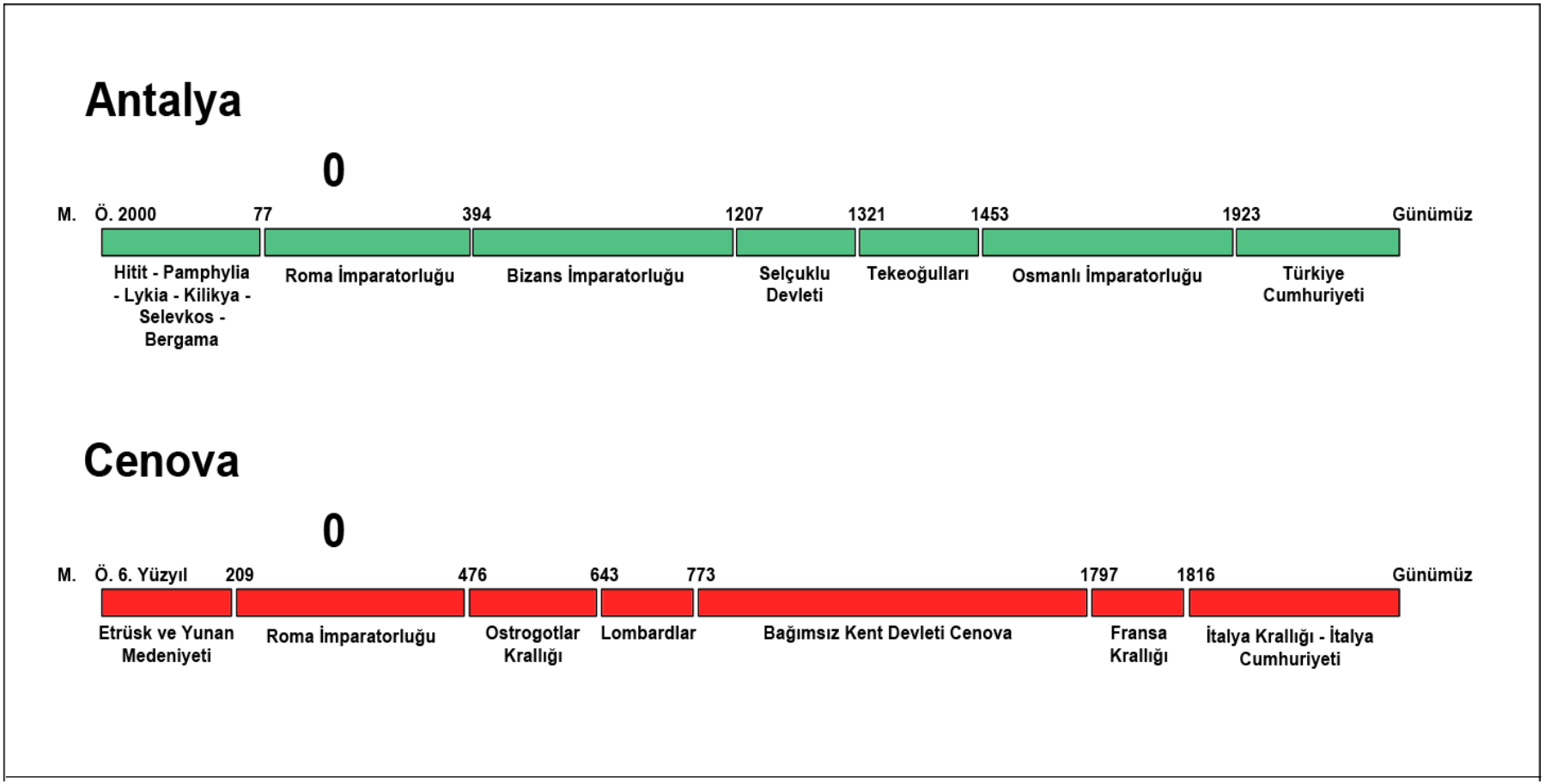
Şekil 4. 8: Cenova Roma dönemi haritası (URL-7).

Şekil 4. 9: Cenova 18. yüzyıl haritası (URL-8).

Şekil 4. 10: Cenova günümüz blok yapısı.

Şekil 4. 11: Antalya (Süer, 2006) ve Cenova (Epstein, 2001; Balchin, 2008) zaman dilimleri.

4.1.2.2 Antakya ve Verona

Temelleri çağlar öncesine dayanan bir kentin, morfolojik yapısının uzun tarihi farklı dönemlere ait katmanların eş zamanlı olarak kent içerisinde yer almasına ve barındırdığı topluluklar ile, arasında da karşılıklı bir etkileşime neden olmuştur (Şekil 4. 18). Antakya ve Verona bu etkileşimin görüldüğü, Anadolu ve İtalya Yarımadası üzerindeki en belirgin örneklerdendir. İki kent arasındaki karşılaştırmanın temeli bu yaklaşıma dayanırken, coğrafik açıdan ova üzerine ve dağ eteklerine kurulmuş olmaları ve en önemlisi kuruldukları bölgede, ticaretin ön plana çıkmasına neden olan Asi ve Adige nehirleri boyunca yer almaları, karşılaştırmanın bir başka etkeni olmuştur.

Antakya

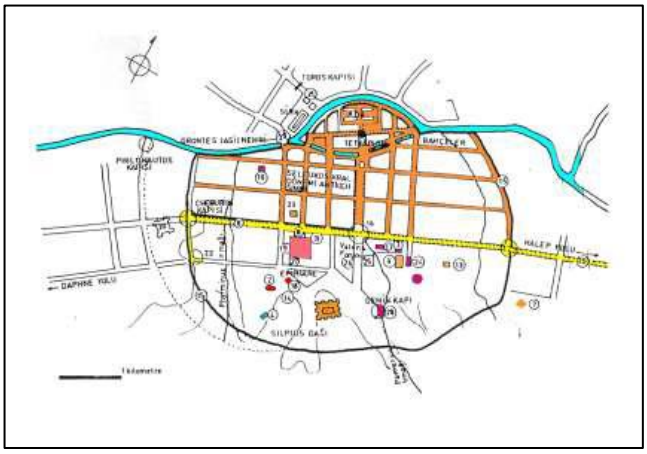
Çağlar boyunca değişik toplumlara eve sahipliği yapan ve doğunun kraliçesi olarak adlandırılan Antakya, konumundan dolayı ön plana çıkmış ve Anadolu ile Ortadoğu arasında köprü görevi görmüştür. Suriye'nin kuzeyindeki bölgede yer alan kent yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu M. Ö. 4000 ve 3000 yılları arasında küçük kentler halinde yerleşimlerin ve farklı yapıya sahip toplumların yer aldığı tespit edilmiştir (Topçu, 2003). Büyük İskender döneminde Roma ve İskenderiye ile birlikte en büyük kentlerden biri olan Antakya, Seleucus Nicator tarafından Asi nehrinin kenarına ve Habib Necaar dağının eteklerine Antiokhei isminde kurulmuştur (Şekil 4. 12 ve Şekil 4. 13). Daha sonra Roma İmparatorluğu hakimiyeti altına giren kent, geç imparatorluk döneminde Doğu Roma'nın en büyük kenti, siyasal ve dini açıdan Suriye'nin yönetim merkezi olmuştur (Kennedy, 1999). 6. yüzyıl ile birlikte yaşanan depremler ve Müslüman seferleri sonucu bu durum değişmeye başlamış ve kent 641 yılında Müslümanların eline geçmiştir. 969 yılında Bizans Devleti kenti geri almış fakat Selçukluların Anadolu'ya girmesi ile birlikte 1084 yılında kent yönetimi Selçuklu Devleti'ne geçmiştir. Bizans Devleti'nin gerileme süreci ve Anadolu üzerinde yönetme yetkisini kaybetmesi sonucu Avrupa'dan başlatılan Haçlı Seferleri ile kent Selçuklular'ın elinden alınmış ve bölgede Haçlı Prensliği kurulmuştur. 1268'de kent Mısır Memlüklerine geçmiş, Osmanlı Devleti'nin Sultan Selim ile Suriye üzerinde kurduğu hakimiyet sonucu Osmanlı Devleti topraklarına katılmış ve 1918 yılında kaybedilen I. Dünya Savaşı sonucu İngiliz ve Fransız işgaline uğramıştır. Yapılan

antlaşmalar sonucu 1937 yılında Hatay Devleti olarak bağımsızlığını kazanan kent, meclis kararıyla 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıştır.

Kent kimliği Seleukos Krallığı ile başlayan Antakya, Seleukos krallarının hakimiyetlerini sürdürmek ve bölgenin konumundan ve ekonomik potansiyelinden yararlanmak amacıyla Yunan kent yapısını benimseyecek şekilde Hippodomus olarak adlandırılan ızgara plan ile inşa edilmiştir. Kenti ikiye ayıran ve diğer sokakların yönlenmesini belirleyen bu sistem ana eksenel yol ile desteklenmiştir (Owens, 1994e). Roma döneminde ise kent ovanın önemli bir kısmını ve nehir üzerinde yer alan adayı da içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu genişleme ile birlikte, topoğrafyanın düzensiz oluşundan dolayı ızgara sistem dikdörtgen şeklinde bir yapıya dönüşmüş ve Helenistik döneme ait olan ana aks Roma sütunlarıyla çevrelenmiştir. Kentin gelişmesiyle beraber, Antalya kent yapısına benzeyen şekilde, iç surlarla çevrili dört adet yerleşim alanı kent içerisinde yer almıştır. Kentin Roma döneminde konumundan ve fonksiyonlarından özel tutan bir başka neden ise İmparator Augustus döneminde her dört senede bir olimpiyat faaliyetlerinin düzenlenmesi olmuştur. Bu sayede kente yeni toplumsal yapılar eklenmiş ve bununla beraber nüfus artış göstermiştir. Bizans döneminde ise, Roma dönemindeki refah ve ihtişam doğal afetler ve Müslüman seferlerinin etkisinden dolayı azalmaya başlamış, bu etkenlerin beraberinde getirdiği yıkım kent yapısını ve nüfusu olumsuz şekilde etkilemiştir.

Kentin Arap seferlerine mağruz kalmasının sebebi Anadoluya açılan kapı olması, Bizans Devleti içinse ikinci hac merkezi olarak ele alınması olmuştur. İki farklı toplumun kent üzerindeki etkisi ve bir süre yaşaması sonucu kentin sokaklarında adeta kültür alışverişi gerçekleşmiş ve bu da üst üste gelen tabakaları, farklı katmanları oluşturmuştur. Arapların etkisiyle değişime başlayan Antakya kent dokusunda ilk olarak ızgara doku yerini organik bir yapıya bırakmış, Selçuklu Devleti ile kiliseler camilere dönüştürülmeye başlamıştır. Bu denli farklı toplumların yer alması ve değişime uğrayan kent yapısı, dar ve düzensiz görünümlü sokaklarla karmaşık bir ağ yapısı oluşmuştur (Özkaya, 2004). Osmanlı Devleti etkisi altında ise, Arapların yer aldığı dönemde ortaya çıkan, organik doku daha belirgin olmuştur. Kolonadlı Cadde, ya da Kurtuluş Caddesi, Osmanlı dönemide kentin iki ana caddesinden biri olmuş fakat yapısal olarak bozulmuş ve daralmıştır. Sokaklar, aile ve toplum yapısı gereği, mahremiyeti koruma ve saklama amacıyla yüksek bahçe duvarları ve sade bina cepheleri ve avlulardan sokağa taşan ağaç dalları ve yeşil doku ile koridor halini

almıştır (Rifaioğlu, 2003). Dini ve etnik açıdan katı bir şekilde bölümlere ayrılmış olan kentin tarihi merkezinde Türkler, çeperlerde ise Hristiyanlar ve Aleviler yer almış, 1876 yılı ile aldığı göçler sonunda nehrin diğer tarafında kent gelişmeye başlamıştır. Yeni ticaret yollarının keşfedilmesiyle ticaret özelliğini kaybeden Antalya kentine benzer şekilde, Suveyş kanalının açılmasıyla ile Antakya da ticari önemini ve konum avantajını kaybetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise hem koruma anlayışının olmaması, hem de yönetimsel sorunlar ve sanayi etkisi, tarihi sokak dokusunun asfaltla kaplanması, tarihi Roma köprüsünün yıkılıp yerine başka yapıda bir köprü inşaası, göç sebebiyle gecekondulaşma ve yeni blok apartmanlar (Şafak Kaypak, 2010), modernleşme adı altında kentin tarihi yapısını ve mevcut dokusunu olumsuz etkilemiştir (Şekil 4.14).

Şekil 4. 12: Antakya Roma dönemi kent yapısı (Topçu, 2003).

Şekil 4. 13: Antakya Roma dönemi kent yapısı (Kaplan).

Şekil 4. 14: Antakya günümüz blok yapısı.

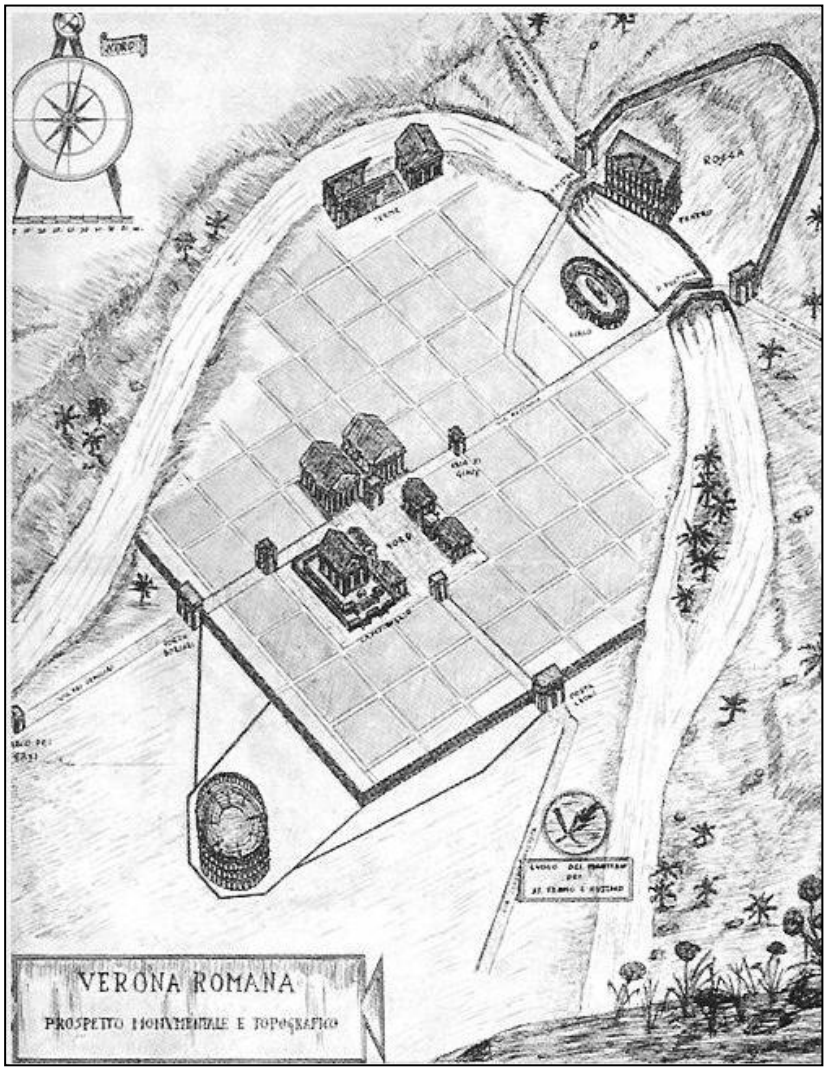
Verona

Alplerin eteklerinde, Lessinia dağının yamacında ve İtalya'nın Veneto bölgesinde yer alan Verona kenti sürekli gelişen ve korunaklı bir kent dokusunu 2000 sene boyunca yaşatan (Lionella, 1978) Avrupa tarihinin önemli kentlerinden biri olmuştur. Neolitik zamandan itibaren toplulukların yer aldığı bölgenin kentleşme süreci Roma İmparatorluğu ile başlamıştır (Şekil 4. 15). Adige nehrinin kıyısında yer alan yerleşim M.Ö. 100 yılında Roma kolonisi olmuş ve konumu gereği önem kazanmış, M. Ö. 49 yılında Jul Sezar tarafından kente Roma vatandaşlığı verilmiştir (Stanciulescu vd., 2014). Batı Roma İmparatorluğu'nun düşmesi ile yönetimi ele geçiren Odoacer'in yönettiği kent, Bizans Devleti'nin müdahalesi ile 489 yılında Teodorik yönetimine, Ostrogotların himayesi altına girmiştir. 6. yüzyılda Lombardların, 774 yılında ise Karolanj İmparatorluğu'nun yönettiği kent, 1107 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir (Miller, 1989). Ortaçağ'da Karolanj İmparatorluğu ile politik bağlarını Alp dağlarından kuzeye taşıyan kent, Adige nehrinin Cermanya topraklarını Akdeniz'e bağlaması ile zenginleşmiştir. Bağımsızlığın kazanmasıyla 12. yüzyılda kent, askeri seferlere dayanmış ve çevreyi bölgeye yayılmaya başlamıştır. 1797 yılına kadar bağımsızlığını elinde tutan kent Fransa ve Avusturya tarafından işgal edilmiş, 1866 yılında ise İtalya Krallığı'na dahil olmuştur.

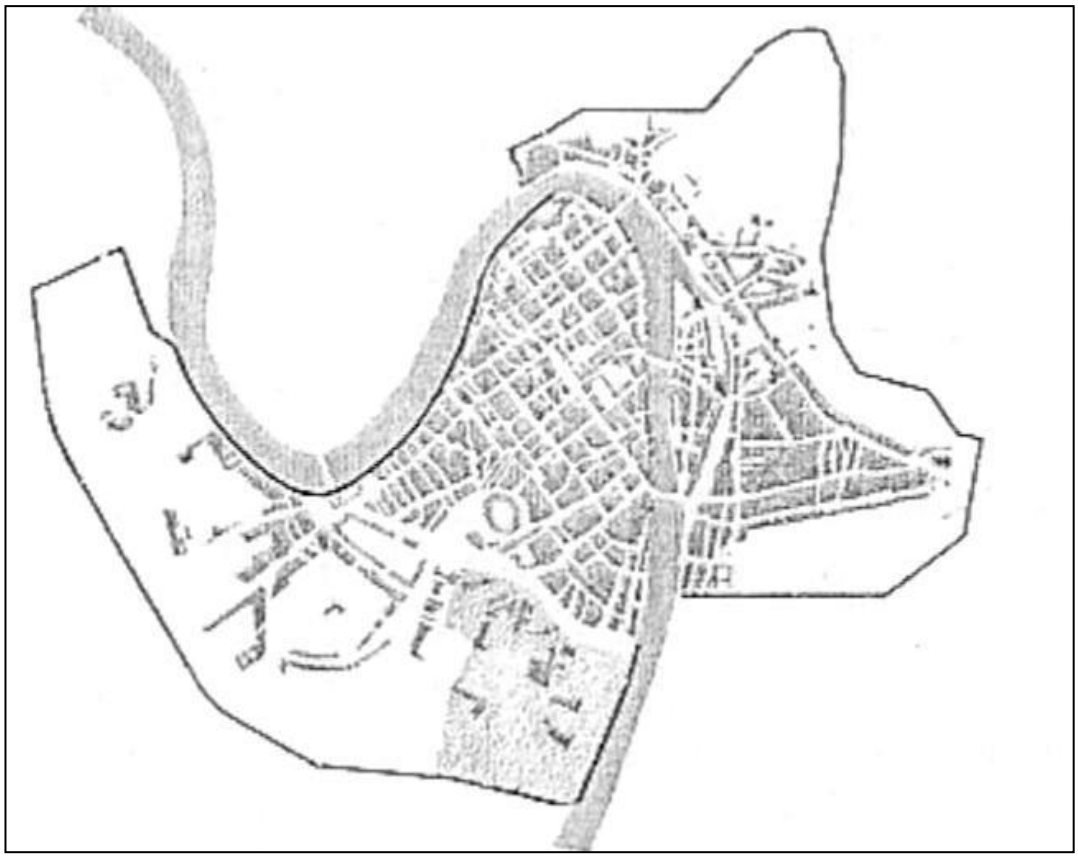
Tarihten günümüze kentsel gelişimi coğrafik pozisyona dayalı olan Verona, Roma İmparatorluğu'na dahil olmadan önce İtalya Yarımadasına yayılmış olan Roma yollarından Venota bölgesinde yer alan dört Roma yolunun kesişim noktasında yer almıştır. Üç tarafı Adige nehrinin kıvrımlı yapısıyla çevrili olan merkez bölgesi, Roma kentinin ızgara dokusunu yansıtmaktadır**.** Günümüzde, Ortaçağ'da aldığı yapı ile varlığını sürdürmekte olan merkezin ana aksları, Roma döneminde Cardo ve Documanus olarak kentin sokak ağını oluşturmuşlardır. Roma ızgara planını yansıtacak şekilde bu ana akslara dik ve paralel sokaklara sahip olan kentin merkezinde Ortaçağ ve Rönesans'ın ticaret merkezi olan ve bugün de yapısını korumakta olan Roma forumu, bugünkü adı ile Piazza delle Erbe, yer almıştır. Surlar 265 yılında sadece kent dışında yer alan Arena'yı da kapsayacak şekilde genişlemiş ve 12. yüzyıla kadar bu yapısını korumuştur (Şekil 4. 16). Karolanj İmparatorluğu'nun kenti yönetmeye başlamasıyla kilise reformları gerçekleşmeye başlamış ve önemli sayıda kiliseler inşa edilmiştir (Fluke, 2012). Dönemin dar görüşlü ve çıkara dayalı kent yenilemesi ve genişlemesi, 12. yüzyılın başında kentin bağımsızlığını ilan etmesiyle geçirdiği hızlı dönüşüm sonucu değişime uğramış, beraberinde servet ve yeni sosyal gruplar da yaratmıştır (Labunski, 2010). Bu değişim ilk etkisini 12. ve 14. yüzyıllar arasında surların nehir boyunca genişlemesiyle göstermiştir. Ortaçağ modernleşmesinin gerektirdiği ticari ihtiyacı karşılamak adına, kentin orjinal Roma planının büyük bir kısmı yok edilmiş ve ihtiyacı karşılayacak açık alanlar, sokak ve anıtsal yapılar antik kent üzerine inşa edilmiştir. Dönüşüme rağmen Roma kentinin orjinal akslarının korunması, Roma forumunun üzerine farklı formda bir meydan oluşturulması farklı katmanların bir arada yer almalarının yansıması olmuştur. Genişleyen ve yeni oluşturulan kent yapısı, Roma döneminde de uygulanıldığı şekilde Piazza delle Erbe etrafında ışınsal yapıda olmuştur. Aynı durum, nehir kenarı ve dağ etekleri gibi benzer coğrafik koşulların etkisi altında kalmış olan Antakya'da da kendini göstermiş ve genişleyen alan merkezden uzaklaştıkça orjinal dokudan farklı hal almıştır.

Tarihte ticaret ve Avusturya himayesi altında askeri konum niteliğinde yer alan Verona kenti, Avusturya himayesinin bitmesiyle ekonomik olarak kayıp yaşamaya başlamıştır (Williams, 2010). Sanayileşmenin getirdiği ekonomi ile refah seviyesi artan kentin, sahip olduğu endüstriyel gelişme ve tarımsal yenilikler de beraberinde göçü getirmiş ve bu göç de konut problemlerine neden olmuştur. 1884 yılından sonra kentin surları

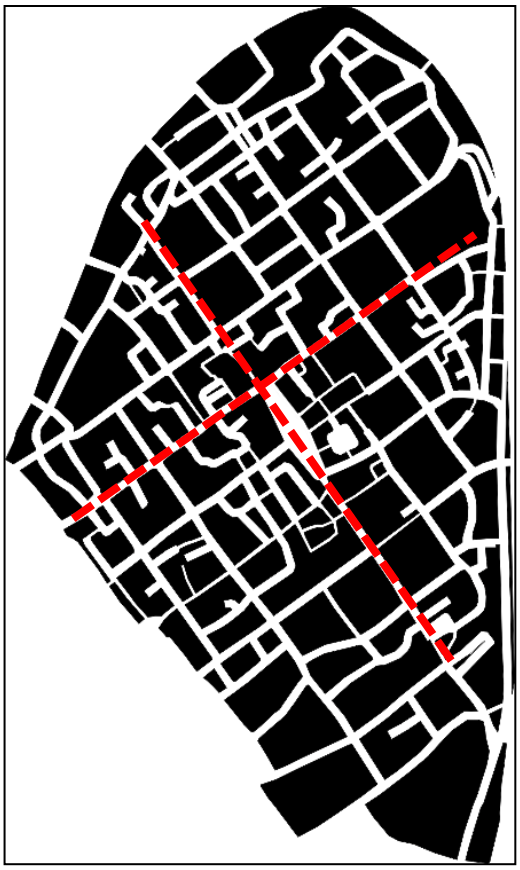
dışında çalışan kesim için konut projeleri oluşturulmaya başlanmıştır. Verona'nın refah seviyesinin bir başka sebebi ise Roma ve Ortaçağ katmanlarının bir arada yer alması olmuştur. Kent bu sayede 16. yüzyıldan itibaren turizm fonksiyonunu bünyesinde barındırmış ve günümüzde de kültürel aktivitelerin ve festivallerin odak noktası olmuştur (Stanciulescu vd., 2014). II. Dünya Savaşı'ndan sonra yenileme yaklaşımlarıyla kente işlenen tutarlı, basitleşmiş ve okunaklı mekan anlayışı Roma ızgara planını hatırlatırken, Modern Çağ'ın beraberinde getirdiği, Avusturya ordusunun etkisi altından kurtulma, yeni İtalya Devleti'ne dahil olma, Adige nehrinin oluşturduğu set, yeni endüstri kanalı, raylı sistemlerin kente uyarlanması ve endüstri ve sanayinin ön plana çıkması kent tarihini, yapısını ve dokuyu önemli derecede etkileyen unsurlar olmuşlardır (Şekil 4. 17).

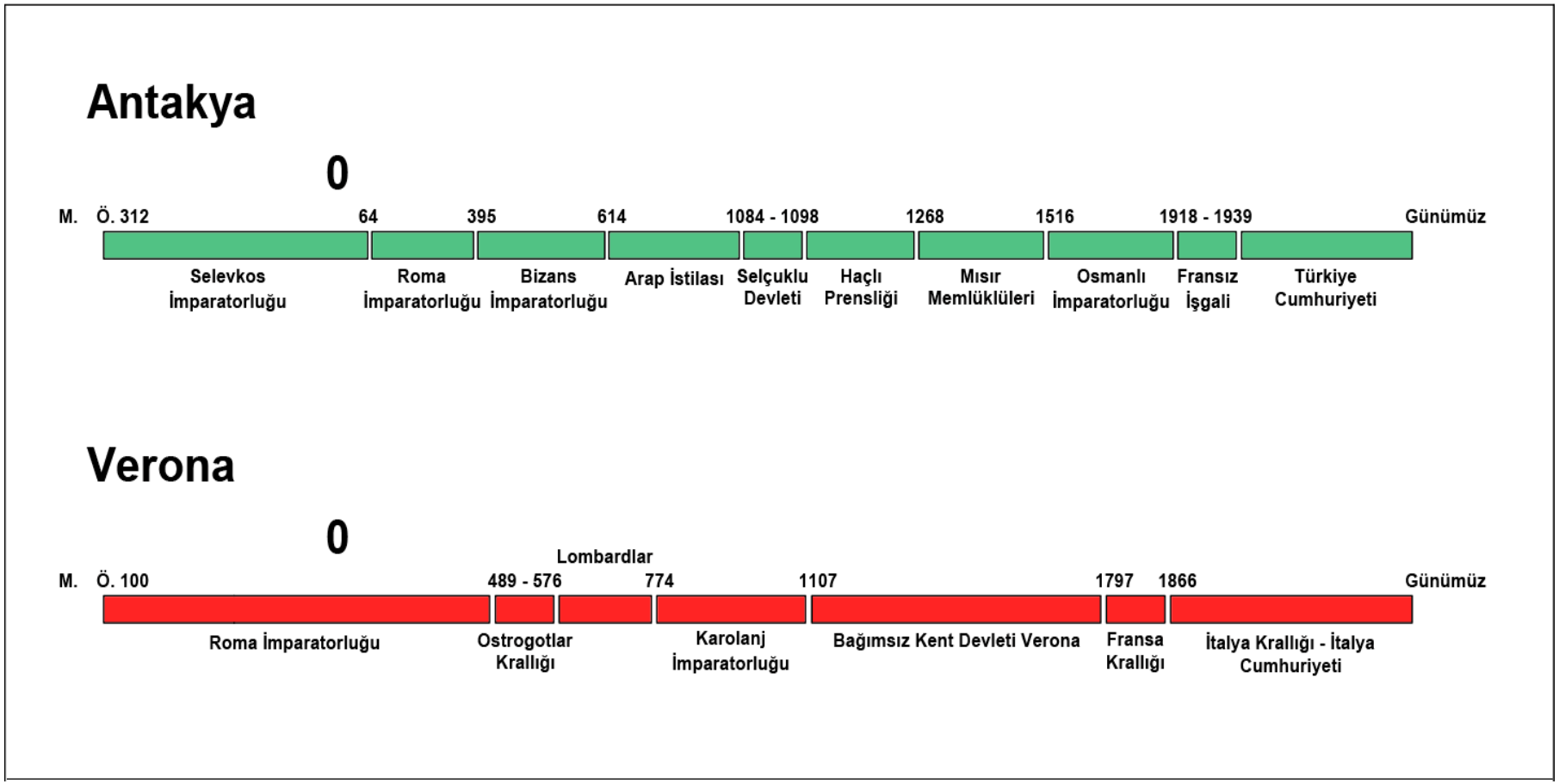
Şekil 4. 15: Verona Roma dönemi kent yapısı (Labunski, 2010).

Şekil 4. 16: Verona Orta Çağ dönemi kent yapısı (Labunski, 2010).

Şekil 4. 17: Verona günümüz blok yapısı.

Şekil 4. 18: Antakya (Topçu, 2003) & Verona (Labunski, 2010) zaman dilimi.

4.1.2.3 İznik ve Lucca

Tarihte yer alan küçük veya büyük devletler, devletin merkezi olarak seçtikleri kentleri boş bir bölgede, nehir, ova, dağ yamaçları gibi etkenleri göz önünde tutarak, konumuna göre belirlerken, mevcut yerleşime sahip olan kentlerde, konum özellikleriyle beraber sahip olduğu zenginlikler, bölgedeki rolü ve etki alanları gibi özellikler ön planda olmuştur. Merkezi önem taşıması ve yönetildiği devlet tarafından daha ön planda tutulma isteği, bu kentlerin diğer kentlere göre daha fazla yapılaşma geçirmesine ve toplumun değerlerini yansıtan daha fazla anıtsal yapıya sahip olmalarına neden olmuştur. 10. ve 11. yüzyıllar arasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olan İznik ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı Toskana bölgesinin başkenti olan Lucca, ayrıca bulundukları bölgede çağlar boyunca konumları gereği çevrede yer alan önemli kentlere yakınlıklarından dolayı hem kent dokusu açısından hem de fonksiyon açısından değişimlere uğramışlardır (Şekil 4. 24).

İznik

Anadolu toprakları üzerinde yer alan birçok devletin başkent görevini üstlenmiş olan İznik, Marmara Denizi'nin doğal geçiş noktası kimliğinin bölgeye yansımasıyla (French, 1967), Anadolu'nun farklı noktalarını birbirine bağlayan bir yapıya sahip olmuştur. İznik yöresinde yer alan yörüklerin M. Ö. 2500 yıllarına inen uygarlık izleri ve Çakırca Höyük kazı çalışmalar sonucu elde edilen bakır çağ seramik kalıntıları bölgenin M. Ö. 1200 (Tunalı, 2010) yıllarına dayalı bir geçmişi olduğunu göstermiştir. Kentleşme süreci ise Antakya'ya benzer şekilde, Büyük İskender'in ölümünden sonra imparatorluğu paylaşan generallerden, Antioyonos ile M. Ö. 316 yılında başlamıştır. Daha sonra M. Ö. 293 yılında Bitinya Krallığı'na bağlanan kent krallığın başkenti olmuş ve krallığın M. Ö. 75 yılında Roma İmparatorluğu'na dahil olmasıyla Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Konstantin'in hristiyanlığı Bizans Devleti'nin dini olarak kabul etmesi ve İznik'in başkent Konstantinopıl'a yakın olmasından dolayı Bizans Devleti süresince İznik önemli fonksiyonlara sahip olmuştur.

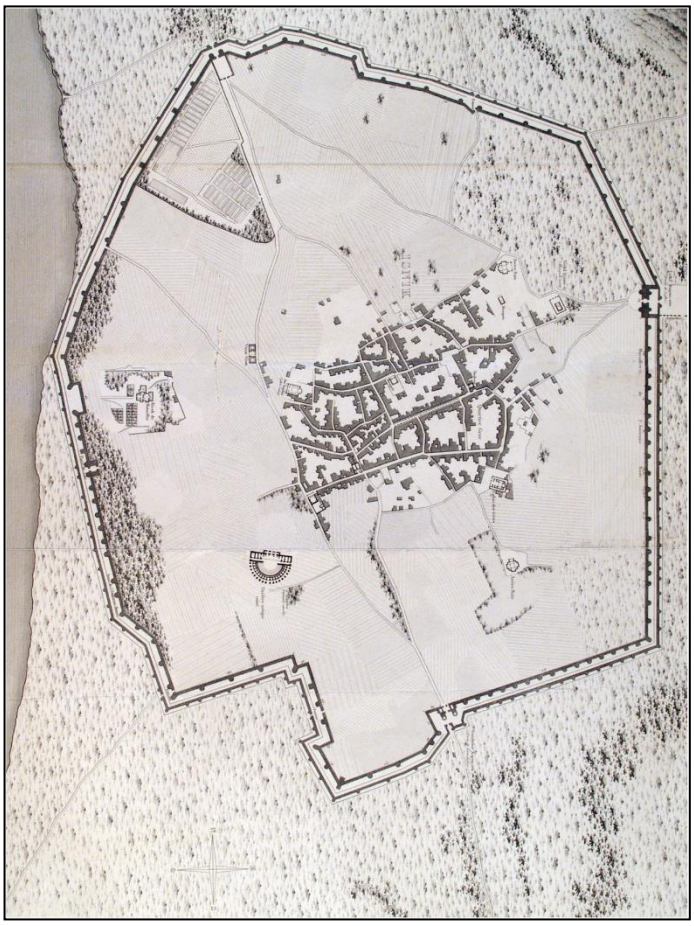
Anadolu'da başlayan Arap seferleri bir süre kenti kuşatma altına alsa da etkili olamamış, fakat Malazgirt zaferi ile Anadolu'ya giriş yapan Selçuklular 1075 yılında İznik'i ele geçirmiş ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmıştır (Usta, 2005). Anadolu'da düzenin sağlanması açısından Haçlı Seferleri ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin elinden alınan kent, 1208 yılında I Theodoros Laskaris'in kurduğu

imparatorlukla başka bir boyut kazanmıştır. Osmanlı Beyliği'nin güçlenmesi ve İznik'in yer aldığı bölgeye yayılmasıyla, İznik içerisinde yer alan halkın çoğunun İstanbul'a göç etmesine neden olmuş ve geri kalan halk 1329 yılından itibaren kenti ele geçiren Osmanlı Devleti ile beraber yaşamaya başlamıştır (Güneş, 2001). I. Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı himayesi altında kalan kent, savaşın kaybedilmesi sonucu Yunan işgaline uğramış, ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Bursa'ya bağlı ilçe olarak tarihi merkez işlevine sahip olmuştur.

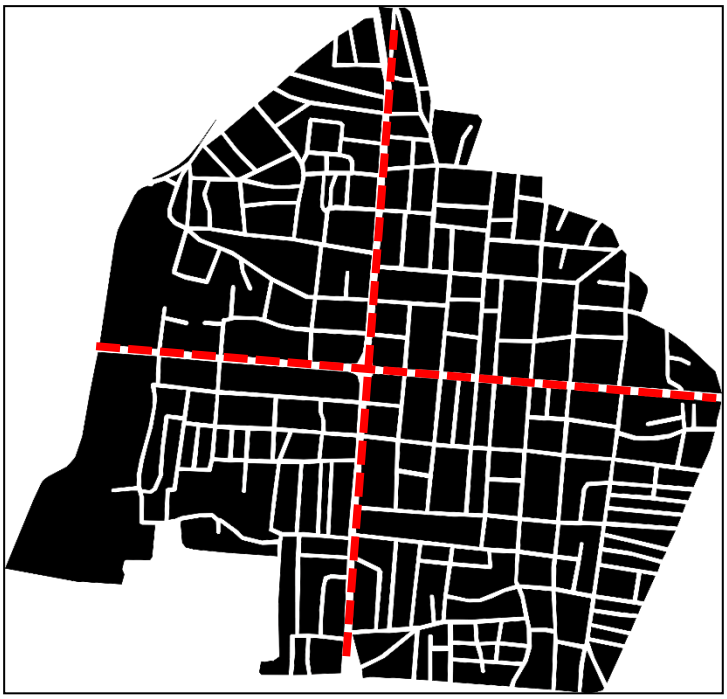
M. Ö. 4. yüzyılda kentleşmeye başlayan İznik, Antakya'nın kentleşmeye başladığı dönemle benzer, karelere bölünmüş bir şekilde düzenli plana sahip olmuştur. Yüzyıllar boyunca varlığını koruyan, kuzey – güney ve doğu – batı birbirini dik kesecek şekilde oluşturulan bu sistemin ana hatları, günümüz modern kent yapısında da görülmektedir (Karnapp & Schneider, 1938, Ünal, 1997). Roma İmparatorluğu ile İznik daha da büyümüş ve surlarla genişletilmiş, ve Helenistik dönemde yerleştirilen kapılar bu dönemde de şehrin giriş ve çıkış noktasını oluşturmuştur. Bizans Devleti ile başlayan dönemde, Konstantin'in Hristiyan dinini tanıması ve Konstantinopıl'ın başkenti olduğu yeni bir devletin Anadolu üzerinde kurulması İznik'e yeni fonksiyonlar yüklemiş ve kente yeni birimler kazandırmıştır. 4. yüzyılda Hagia Sophia olmak üzere kente birçok kilise inşa edilmiş, deprem ve seferlerle tahrip olan Roma surları yenilenmiş ve sonuç olarak ortaya Ortaçağ Bizans hakimiyeti boyunca, Roma kent sistemi ve Bizans yapıları, farklı iki katman, bir arada ilişkili olarak devam etmiştir (Peschlow, 2003).

1331 yılında Sultan Orhan'ın kenti ele geçirmesiyle İznik Türk şehri olarak gelişmeye başlamış ve çinilik ile de Türk sanatının başladığı kent olmuştur. Kente yeni bir toplumun yerleşmesiyle, mevcut ızgara doku ve Hristiyan kentine ait olan yapılar bu süreç ile Türk ve İslam kentini yansıtacak şekilde değişime uğramıştır. Hagia Sophia kilisesi Sultan Orhan döneminde cami ve medreseye dönüştürülürken, bununla birlikte birçok cami, medrese ve hamam inşa edilmiştir. Bir başka antik kent elemanı olan Roma tiyatrosunun taşları ise 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı dönemi yapılarında kullanılmak için sökülmüştür. Ankara Savaşı ile başlayan karışıklıklar kent içerisinde yer alan toplumu etkilemiş ve İstanbul'un fethi ile kent önemini kaybetmeye başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mimar Sinan tarafından yapılan Ayasofya Cami'nin tamiratından sonra yapılaşma durmuş ve kentin gerileme devri başlamıştır (Eyice, 1960). Gerileme dönemi ile birlikte 17. yüzyılda önemini kaybeden

çinicilik ve salgın halkın İstanbul'a göç etmesine neden olmuş ve nüfusu azalan kentin sahip olduğu dik plan yok olmaya başlamış, mevcut kent yapısı organik bir biçimde değişirken bahçeler ve kırsal alanlar, kent surları boyunca yerini almıştır (Şekil 4 19). Sur içi genellikle seyrek yerleşmenin ve yarı kırsal özelliğin hakim olduğu bir alana dönüşmüş, iki ana cadde yapısal olarak bozulsa da fonksiyon açısından işlevini korumuş ve kesiştiği alanda çarşı meydanı ve pazar yer almıştır. 19. yüzyılda kenti ziyaret eden seyyahlar tarafından yıkıntılar içinde küçük bir yerleşme olarak tasvir edilen kent (Güneş, 2001), Yunan işgali sonucu yüksek tahribata uğramış ve ölü kente dönmüştür. Türkiye Cumhuriyeti ile yeniden toparlanmaya başlayan kent, 1950 yılında siyasi yapının kentleşmeyi hızlandırma çalışmalarıyla tekrar canlılığına kavuşmuş fakat modernleşme adı altında düzensiz yapılaşma ile birlikte gelen yüksek katlı apartmanlar ve tarihi yapılara özen gösterilmemesi kentin tarihi dokusunu olumsuz etkilemiştir. Günümüzde ise hazırlanmış olan Bursa 2020 yılı çevre düzeni planı ile İznik mevcut tarihi ve turistik kimliği geliştirilecek ve sanayiden ayrı tutulacak bir kent olarak belirlenmiştir (Şekil 4. 20).

Şekil 4. 19: İznik 1830 haritası (Rabbel vd., 2015).

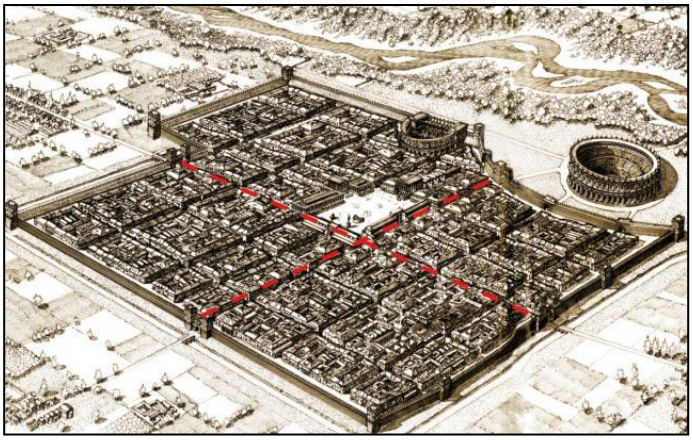
Şekil 4. 20: İznik günümüz blok yapısı.

Lucca

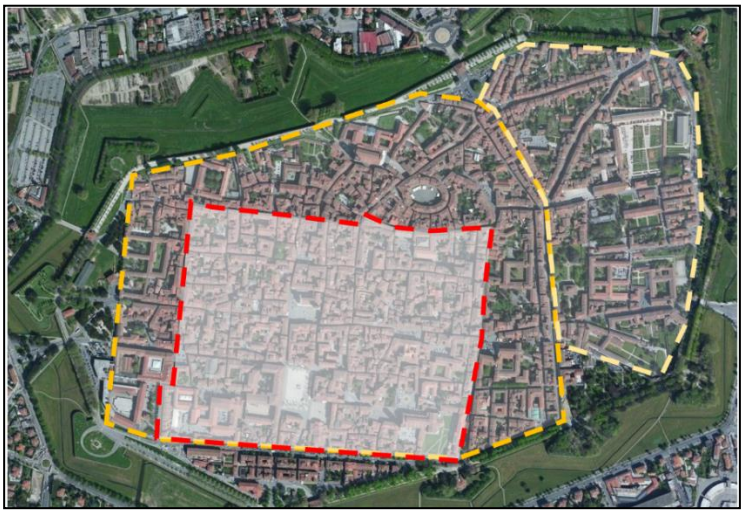
İtalya Yarımadası Toskana bölgesinde yer alan Lucca kenti, tarihte Troya kentinden bu bölgeye göç eden soylular tarafından kurulmuş ve Roma İmparatorluğu'na dahil olana kadar Etrüskler tarafından kullanılmıştır (Cavaglieri, 1949). M. Ö. 180 yılında Roma İmparatorluğu sınırları içinde olan kent Roma askeri kampı kastra olarak yeniden inşa edilmiş ve imparatorluğun çöküşüne kadar Roma kolonisi olmuştur (Şekil 4. 21). Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile 476 yılından sonra Gothlar, Bizans Devleti ve Lombardlılar tarafından yönetilmiştir. Ostrogot krallığında askeri öneme sahip olan kent 4. ve 5. yüzyıllarda surların inşaası ve ordu için askeri teçhizat sağlaması ile ekonomik ve demografik olarak gelişmiş bir kent olmuştur (Bratchel, 2008). 9. ve 10. yüzyıllarda Toskana bölgesinin eyalet kenti olana Lucca, Lombardiya bölgesi ve Roma arasında ulaşım sağlayan bir ana yolun yönetimini ele almasıyla refaha kavuşmuştur. Bu özellik İznik'in Anadolu toprakları üzerindeki konumu sonucu kazanmış olduğu statüyü yansıtmaktadır. 1118 yılında bağımsızlığın ilan edilmesiyle Lucca komünü oluşmuş ve 1799 yılında Fransa işgaline kadar bağımsızlığını korumuştur. Fransa Krallığı altında prenslik olarak yönetilen kent 1860 yılından itibaren önce İtalya Krallığı'na daha sonra da İtalya Cumhuriyetine bağlı bir kent olmuştur.

Sechio River vadisi üzerinde düzlüğe kurulmuş ve tepelerle çevrili olan ilk yerleşim, Roma İmparatorluğu'nun askeri amaçlı kurmuş olduğu kastra ile kentleşmeye başlamıştır. Izgara plana ve kenti dörde bölen cardo ve documanus ile merkezde yer alan forum kentin sahip olduğu ilk surlarla (Webb, 1994) çevrilmiştir. Bugün farklı bir fonksiyon olarak işlev göre Roma amfitiyatrosu ise surlar dışında yer almış ve bir nevi Ortaçağ ile birlikte kentin gelişeceği yönü belirlemiştir. Ortaçağ dönemi ile bağımsızlığı ilan eden kent, sahip olduğu ipek üretimi ve ticareti ile refah seviyesini arttırmış ve bununla birlikte göç almaya başlamıştır. Bu göç sonucu kent büyümeye başlamış ve 11. ve 12. yüzyıllarda inşassı başlanan yeni surlarla Roma amfitiyatrosunu da içine alacak şekilde 13. yüzyılda genişlemiştir (Şekil 4. 22). Lucca surları çağlar boyunca, farklı dönemleri temsilen inşaası ve yıkılanların kente bıraktığı izler ile kentin yapısında etkiler bırakmıştır. 14. ve 15. yüzyılda kentin yeniden göç almasıyla yeni surlar inşa edilmiş ve eski surların sokak dokusuna bıraktığı izler, temel kent formunun ızgara yapıdan farklılaşarak organik dokuya dönüşmesine neden olmuştur. Kentsel alan, sur içinde bulunan kırsal alan ve sur dışında kalan bölgeler Ortaçağ'da kentin işleyişi adına temel alınan üç unsur olmuş, bu bölgelerin altyapılarını oluşturma ve koruma kavramı ve yapılaşmada dikkate alınan yapı yönetmelikleri uygulaması o dönemde kurulmuş olan Curia viarum isimli kuruluşla sağlanmıştır (Geltner, 2013). Bu yaklaşım da Lucca'nın o dönemde kentleşme ve gelişmeye ne kadar önem gösterdiğinin bir kanıtı olurken, Rönesans politikaları içerisinde bulunmamak ve karışmamak ve mevcut yapıyı, Florans, Milan ve Pisa gibi hırslı ve güçlü komşulara karşı koruma isteği (Meek, 1978) bu durumu destekleyen politikalar olmuştur. Surların son genişlediği dönem ise 16. ve 17. yüzyıllarda ve Rönesans kapılarının ilavesi ile, Floransa'yı yöneten Medici ailesinin gelişme politikasına karşı askeri bilimin yansıması olarak gerçekleşmiştir (Magrini, 2008). Dünyanın en güzel meydanlarından biri olarak kabul edilen Bernini'nin Roma dönemine ait antik sirkin izlerini bina ile ilişkilendirmesiyle tasarlamış olduğu ve Floransa'da yer alan Piazza Navona'nın ilişkilendirilebileceği bir diğer örnek Lucca'da yer alan Piazza dell'Anfiteatro olmuştur (Zucker, 1955). Surların içerisinde yer alan antik tiyatro, Piazza Navona'ya benzer şekilde, 19. yüzyılda yapılan düzenlemeler ile sirk alanının dış hatlarına binaların yerleştirilmesiyle olmuştur. Aldo Rossi'nin kalıcılık teorisine göre, politik sebeplerden dolayı istismara açık olan Roma kamusal alanları, imparatorluğun çöküşü ile birlikte zamanla aşınmış ve dönüşüme uğramış fakat yeni toplumlar ve kültürlerle birlikte gelen yeni formlarda bu çöküşe uğrayan ve terkedilmiş yapılar değişik

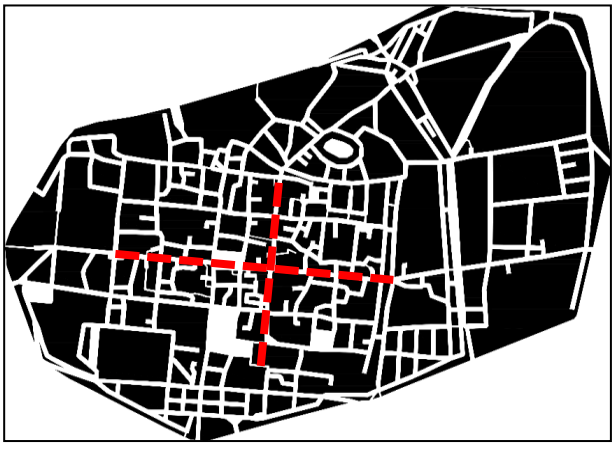
fonksiyonlarla kentlerde yer almışlardır (Cannife, 2008). Aynı şekilde Roma İmparatorluğu'na ait forum, Piazza San Michele olarak, surların izleri ise sokak dokusu olarak modern kentte yerini alırken, Ortaçağ surları ise 19. yüzyılda alınan bir karar ile kamusal alana çevrilmiştir (Şekil 4. 23).

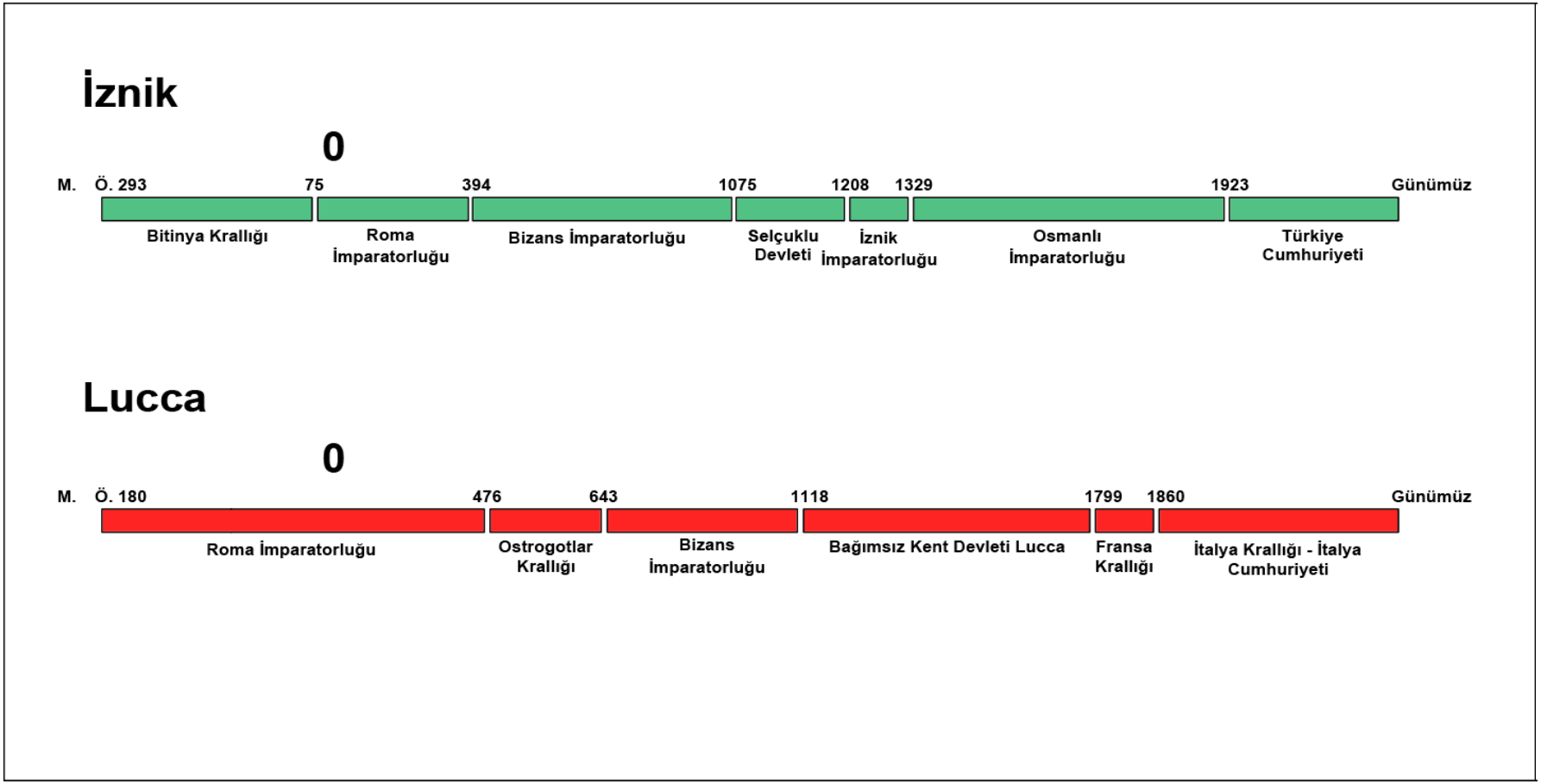
Şekil 4. 21: Lucca Roma dönemi kent yapısı (URL-9).

Şekil 4. 22: Lucca Orta Çağ sur genişlemesi.

Şekil 4. 23: Lucca günümüz kent yapısı.

Şekil 4. 24: İznik (Usta, 2005; Eyice, 1960; Rabbel vd., 2015) ve Lucca (Cavaglier, 1949; Bratchel, 2008 zaman dilimi.

4.1.2.4 Bursa ve Ravenna

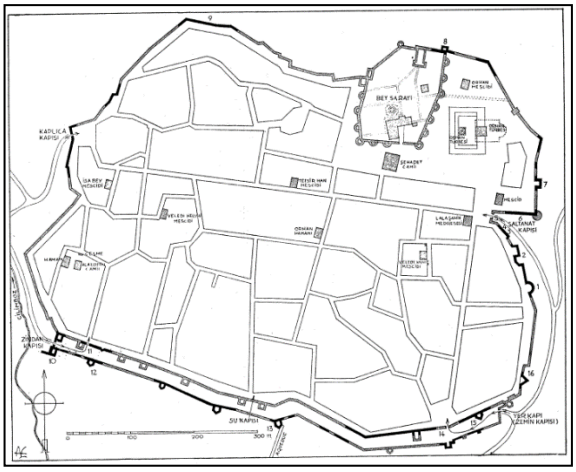
Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa ve Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun son başkenti olan Ravenna, tarihte yer alan iki önemli imparatorluğa başkent yapmaları sonucu belli bir statüye ve kent yapılarında değişikliklere sahip olmuşlardır (Şekil 4. 31). İlk merkezleri surlarla çevrili olan bu iki kentin, sur dışında izledikleri gelişme politikası banliyo yapıya benzer şekilde, farklı hükümdarların çevrede seçmiş oldukları bölgelere yerleştirdikleri yapıların etkiler sonucu olmuştur.

Bursa

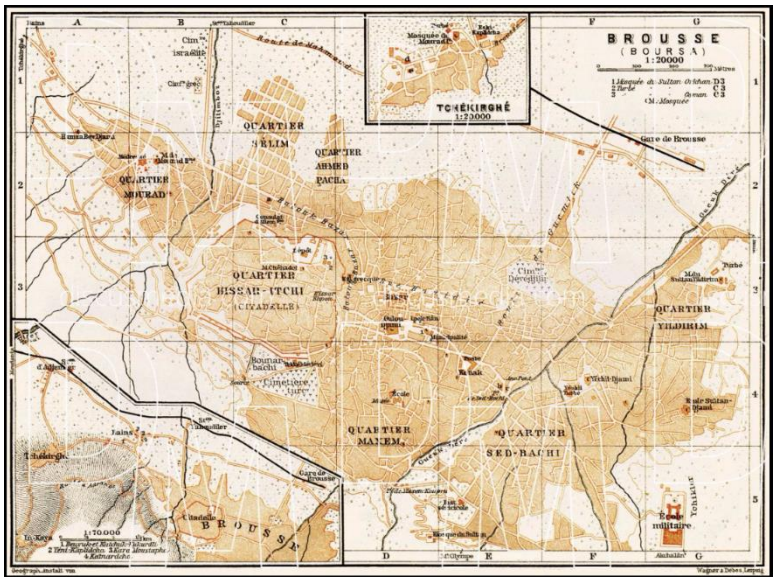
Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa'nın tarihi M. Ö. 327 yılına dayansa da kentin tarih boyunca önemli bir konuma gelmesi ve bugün de bu durumu koruması Osmanlı Devleti süresince ele alınan yönetim şekli ve kentleşme politikası olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'da yer alan ve devam niteliğinde olan Bizans Devleti'nin 395 yılında kurulmasıyla, Bursa Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı bir kent olmuştur (Baykal, 1950). Bizans dönemi boyunca kentin ön planda olmamasının sebebi, bir nevi aynı bölgede yer alan İznik'in konum ve statü itibariyle Bizans Devleti için daha değerli görülmesi olmuştur. 1326 yılında Osmanlı Beyliği tarafından işgal edilen kent, 1335 yılında başkent yapılmış ve 1363 yılında başkent konumu Edirne'ye geçse de yönetimsel tarafı 1453 yılında İstanbul'un fethiyle son bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin düzenlemeleri ile 16. yüzyılın ortasına kadar ulusal bir ticaret merkezi haline gelen ve batı ile ilişki içerisinde olan kent (Tekeli, 1999) 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleşen deprem ve yangınlar, Anadolu içerisinde yer alan isyanların tehlike yaratması ve yeni ticaret yolları kentin önemini kaybetmesine neden olmuştur. 1839 Tanzimat fermanı ile modern hale getirilmeye çalışılan toplum ve merkezi yönetim sistemi anlayışı, kentte sosyal, politik, ekonomik ve kültürel değişimler (Enlil, 1999) yaratsa da devamında gelen deprem sonucu kent neredeyse yok olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti döneminde, 1965 sanayileşme sonrası ekonomik değişimler ile kent eski canlılığına kavulmuş ve Türkiye'nin en önemli kentlerinden biri olmuştur.

Küçük bir tepe üzerinde yer alan ve kurulduğu tarihten itibaren yaklaşık 1500 yıl boyunca kale içerisinde yer alan yerleşim, bu süreç içerisinde dönemin kent kimliğini yansıtan yapılar yer almıştır. Kente dair dokunun değişmeye başladığı ilk dönem, Osmanlı Beyliği'nin çevrede bölgeye yerleşmesi sonucu dışarıdaki Hristiyan nüfusun

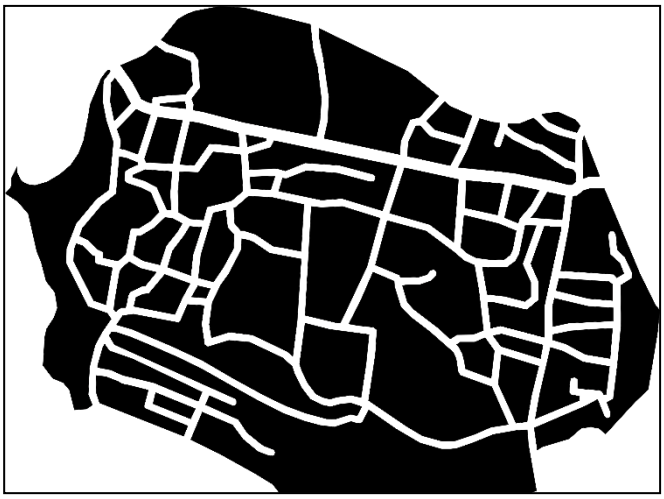
kale içine göç etmesi (Kaplanoğlu, 2008) ve yeni kentsel alanlara ihtiyaç duyulmasıyla olmuştur. Bu dönemlere ait en belirlin bulgu daha sonra yapısı değiştirilen St. Elias manastırı, Gümüşlü Kumbet olmuştur. Osmanlı fethi ile sur içerisine Bey Sarayı inşa edilmiş fakat asıl değişiklik Anadolu'dan gelecek olan türkmenlerin yerleştirilmesi için sur dışında gerçekleşmeye başlamıştır. Bolu Dağı'nın coğrafik yapısı yüzünden doğu – batı boyunca (Şekil 4. 26), İstanbul'un fethine kadar olan sürede dört farklı padişah, Orhan Gazi, I. Bayezid, II. Murat ve I. Mehmed, tarafından yaptırılan külliyerle kent sur dışına çıkmış ve gelişmiştir (Kuran, 1996). 18. yüzyılın ortalardan başlayan şiddetli depremler ve devamında gelen yangınlar bu denli değişen kentin imarına büyük ölçüde zarar vermiş ve son olarak 1855 yılında yaşanan deprem ile kent içerisinde yer alan, başta tarihsel anıtlar olmak üzere, bir çok yapı ve bunun sonucu kent dokusu yok olmuştur (Şekil 4. 25). 1879 yılında yeniden imar planı oluşturulan kent, yeni yapılarla tekrar inşa etmeye çalışılmış ve özellikle sur içerisinde de eski doku kaybolmuş ve yeni bir kimlik kazanmıştır (Şekil 4. 27). 1962 yılında sanayi bölgesinin oluşturulmasıyla Bursa hem iç hem de dış göçün kaynağı olmuş, bunun sonucunda da yalnızca çevrede değil tarihi merkezde de dönüşümlere neden olmuştur (Dostoğlu, 2001). 20. yüzyılda görülen bir başka yaklaşım ise İstanbul'a benzetilmesi amaçlanan kente bir çok plan uygulanmaya çalışılmış, tarihe ve kültüre önem vermeyen bu planlar fiziksel, sosyal ve ekonomik değişimlere cevap verememiştir. Bugün yerel yönetim koruma projeleri ile alanın rehabilitasyonunu hedeflese de (Bağbancı, 2007), Kaleiçi'nin dışında yer alan hanlar bölgesinde yapılan bir çalışmada elde edilen sonuç, bölgedeki tarihi yapılar, plansız, düzensiz ve estetik olarak rahatsız edici yapılar tarafından gizlenmiş olduğudur (Gedik & Yıldız, 2016).

Şekil 4. 25: Bursa 1958 Kaleiçi haritası (Kuran, 1996).

Şekil 4. 26: Bursa Osmanlı dönemi kent gelişmesi (URL-10).

Şekil 4. 27: Bursa günümüz blok yapısı.

Ravenna

Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasından sonra Batı Roma İmparatorluğu'nun son başkenti olarak görev yapan ve bu döneme kadar küçük bir Roma kasabası olarak yer alan Ravenna, imparatorluğun başkenti olması sayesinde büyük ölçüde kentsel değişime uğramış ve gelişmiştir. İtalya Yarımadası'nın kuzeydoğusunda yer alan Emilia Romagna bölgesinde, Adriyatik Denizi'nin yanında yer alan kentin toplum tarihi ise M. Ö. 1400 yılına kadar uzanan Italik insanlara ve daha sonra yarımada üzerinde her kuzeyde yer alan kente etkisini bırakmış olan Etrüsklere dayanmıştır. M. Ö. 191 yılında Roma İmparatorluğu etkisi altına giren kent, sahip olduğu liman, konum ve o dönem Batı Roma İmparatorluğu başkenti olan Milan'a göre daha kolay savunulabilmesi gereği (Monza, 2005) 402 ve 476 yılları arası

imparatorluğun başkenti olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun batıda etkisini kaybetmesiyle 476 yılında Ostrogot Krallığı'na geçen kent 540 – 751 yılları arasında Doğu Roma İmparatorluğu Eksarhlığı olarak görev yapmıştır. Bu dönemden sonra kent bağımsızlığını kazansa da 1796 yılı Fransız işgaline kadar dönem dönem Venedik'e ve Papalık Devletleri'ne bağlı olmuş, 1861 yılında İtalya Krallığı'na katılmış ve günümüzde de İtalya Cumhuriyetine bağlı olarak yer almıştır.

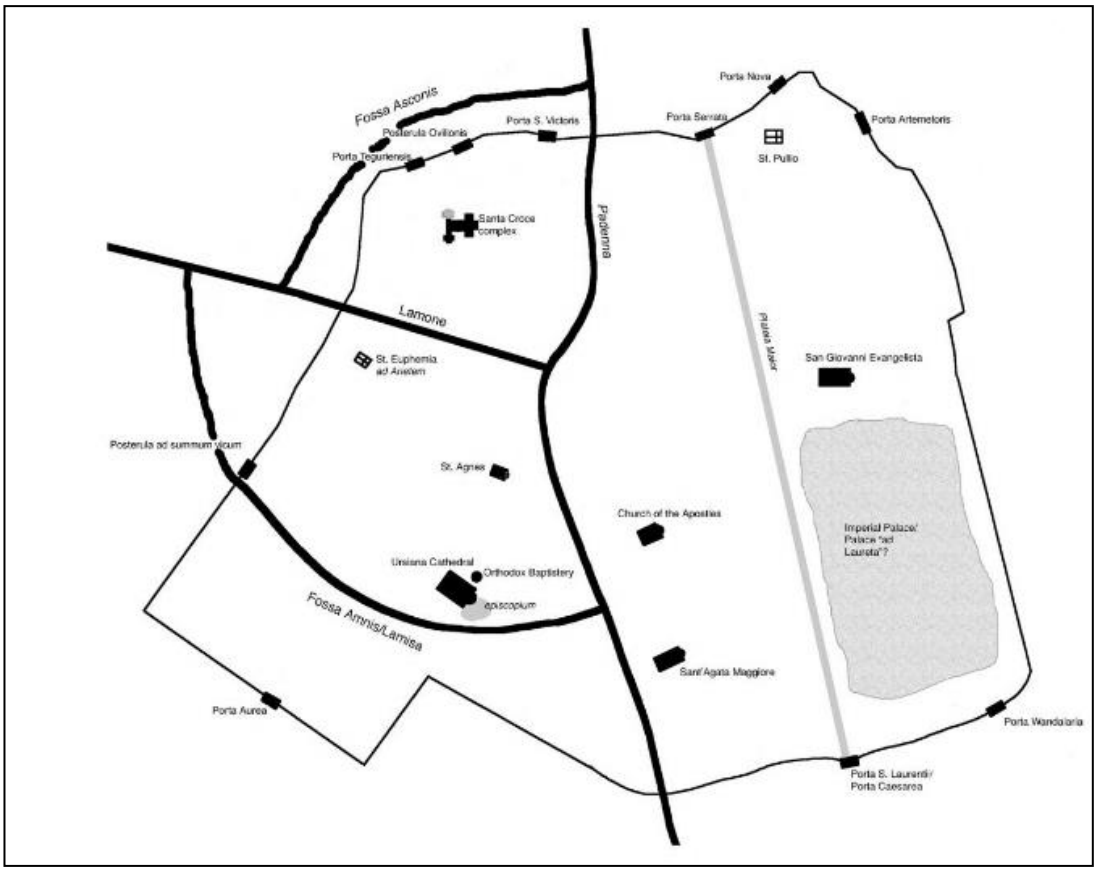
Ravenna'nın Roma İmparatorluğu'nun oluşturduğu kentleşmeden önceki antik dönemdeki yerleşim yapısı günümüzden farklı olarak, Venedik'in yapısına benzer şekilde, kanallara ve bu kanalların çevrelediği adaların üzerinde yer alan toplulukların yerleştirdiği yapılara dayalı olmuştur. M. Ö. 191 yılında Roma İmparatorluğu'nun kurmuş olduğu surlarla çevrili ve kenti dört eşit parçaya bölen cardo ve documanusun da yer aldığı kent bu adalardan güney kısmında yer alan ada parçasının üzerine kurulmuştur (Cirelli, 2013). Klasik Roma kastralarının aksine, su kanallarının etkisi sonucu dikdörtgen yapı yerine kentin bir tarafı kanala paralel olacak şekilde inşa edilmiş ve yerleşim polygon yapısını almıştır (Şekil 4. 28). M. S. 2. yüzyılda gelişme ihtiyacı duyan kent, banliyö şeklinde kuzey bölgesine doğru gelişmiştir. Başkent olması ile birlikte yapılaşmada artış gösteren kent, yeni surlarla genişlemiş, altyapılar ve kurumlar oluşturulmuş ve kiliselerle ön plana çıkan bir kimliğe bürünmüştür (Deliyannis, 2014). Eski başkent Milan ve Doğu Roma İmparatorluğu başkenti İstanbul'dan etkilenen kent yapısı (Cirelli, 2010) sonucu saray ve kiliseler kentin iki odak noktası olmuş (Deliyannis, 2014) ve kent içerisinde bölgelenmeye neden olan bir yapı ortaya çıkmıştır. Küçük bir kasabadan olağanüstü bir kentleşme politikasıyla ve yapısal olarak örnek alınan kentlerden dolayı büyük iddialara sahip olan bir kente dönüşen Ravenna, Batı Roma İmparatorluğu ve ardından Doğu Roma İmparatorluğu'nun da yok olmasıyla izlediği politikalar ve ekonomisi yavaşlamış ve bağımsızlığını kazandığı dönem sonra ermiştir (Şekil 4. 29).

Ekonomik gücün kaybolmasının en büyük etkenleri kıyı şeridinin kaleiçi bölgesinden uzaklaşması sonucu limanların kullanılamaz hale gelmesi ve Ravenna'nın sahip olduğu ticaret yollarına Venedik'in hakimiyet kurması olmuştur. Fonksiyonlarını kaybeden yapılarla birlikte kent yapısal olarak da küçülmeye başlamıştır. 1441 yılında Venedik'in kente hüküm kurmasıyla, surlar 5. yüzyıldaki sınırı kapsayacak şekilde yeniden inşa edilmiş ve bugünkü adı ile Piazza del Popolo olarak bilinen meydan üzerinde Rönesansı yansıtan tasarım çalışmaları yapılmıştır. Venedik egemenliği

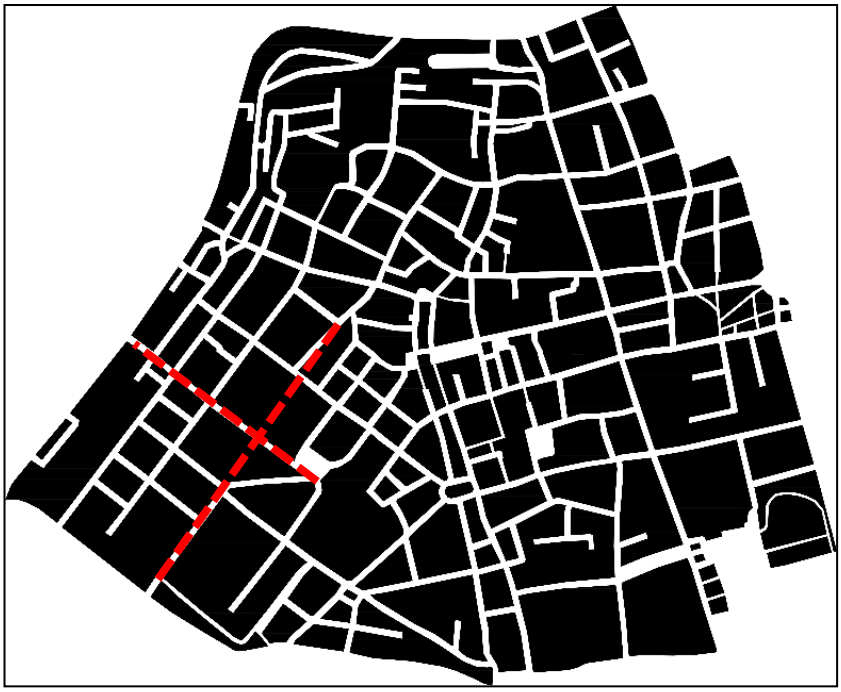
altında bir tarım kenti olan Ravenna, bulunduğu bölgenin 1545 yılında Papalığa bağlı yönetim merkezi olması sonucu, kent içi ve dışı yolların oluşturulması ve beraberinde yapılaşmanın da gelmesiyle kentsel anlamda evrim geçirmiştir. İtalya Krallığı ile beraber, tren yollarının yarımada boyunca yer alması ve ticareti sağlamak adına kentlerin içerisine girme gereksinimi sonucu, diğer İtalya kentlerinde de gerçekleşen şekilde, surların belirli kısımları geçit vermek için yıkılmıştır. Faşişt dönem ile birlikte ise, dönemin yansıttıklarını uygulama adına Ravenna için de planlar oluşturulmuş ve yapılar inşa edilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ravenna, Bursa'nın da sanayileşmede ön plana çıkmaya başladığı dönemde, özellikle liman bölgesinde yoğun bir şekilde sanayileşme dönemine girmiş ve bununla beraber günümüzde de kaleiçinin tarihini ön planda tuttuğu ve formunu koruduğu bir kente dönüşmüştür (Şekil 4.30).

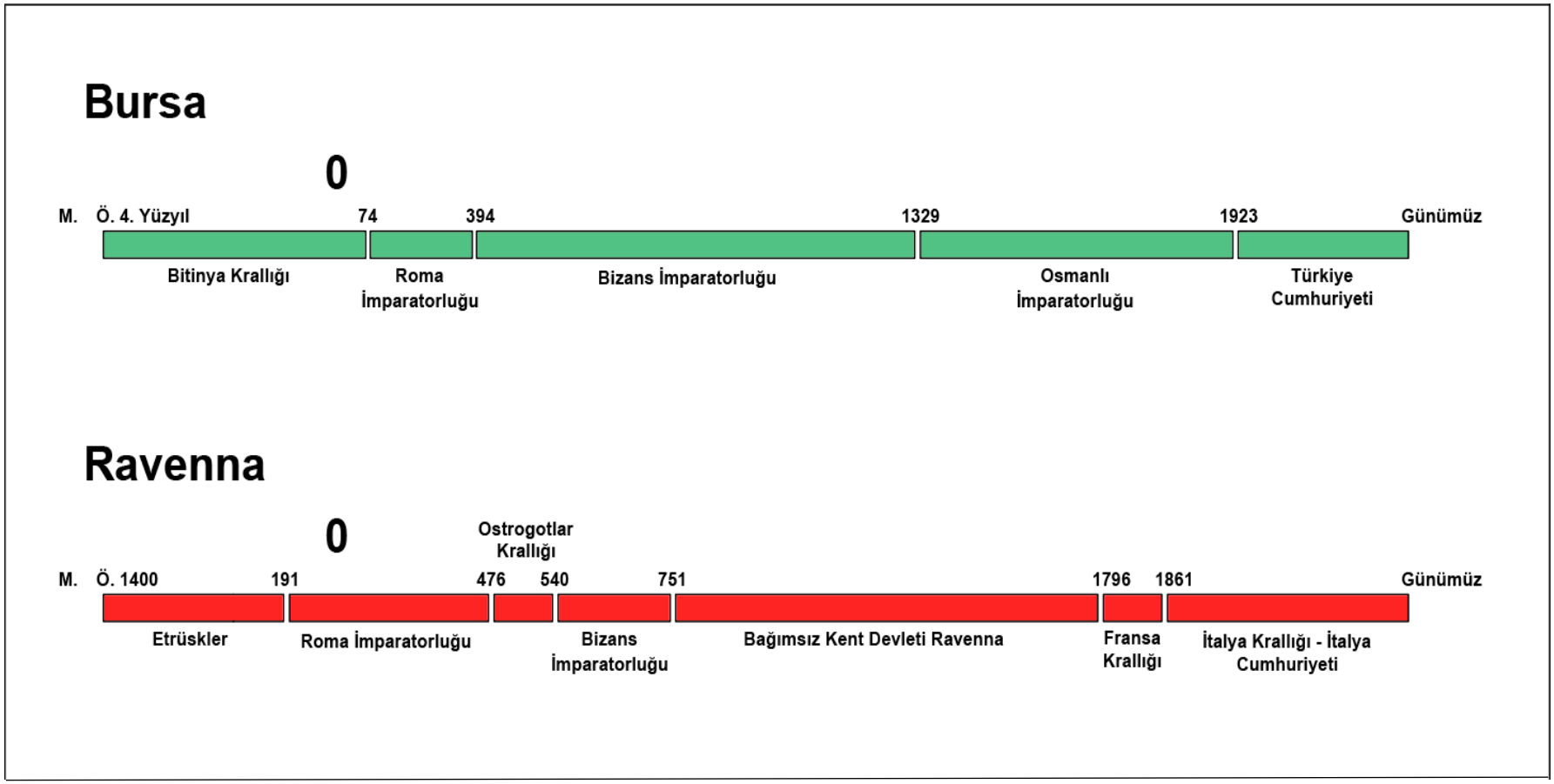
Şekil 4. 28: Ravenna Roma dönemi ilk yerleşim izleri.

Şekil 4. 29: Ravenna Roma dönemi kent yapısı (Deliyannis, 2014).

Şekil 4. 30: Ravenna günümüz blok yapısı.

Şekil 4. 31: Bursa (Baykal, 1950; Kaplanoğlu, 2008) ve Ravenna (Mazza, 2005; Cirelli, 2010) zaman dilimi.

4.1.3 Morfolojik değerlendirme

Tarih öncesi bilinen toplulukların farklılık gösterdiği Anadolu ve İtalya Yarımadası arasındaki ilk etkileşim, Yunan medeniyetinin her iki ülkenin kıyı bölgelerinde yerleşmesiyle olmuştur. Daha sonra İtalya'da kurulan Roma İmparatorluğu'nun güçlü ve genişleyen yapısı, Anadolu topraklarını da sınırları içerisine katmış, mevcut durumda kent yapısından etkilendiği Yunan medeniyetinin de yer aldığı Anadolu toprakları üzerinde kent yapısını daha fazla etkilemiştir. Roma İmparatorluğu'nun Anadolu topraklarında Bizans İmparatorluğu'na dönüşmesiyle batı kültürüne ait izlerin derinleştiği bölge, Türklerin gerçekleştirdiği göç ve seferlerle ele geçirdikleri kentler sonucu, yeni bir topluma ev sahipliği yapmaya başlamış ve İslam'ın Türkler tarafından benimsenmesiyle, farklı bir kültüre dayalı olarak değişime uğramıştır. İtalya yarımadasında ise Roma kent yapısına sahip olan kentler, imparatorluğun batıda çöküşünden sonra istilalara karşı savunmaya ağırlık vermeleri ve Ortaçağ'da ticarete hakim olmaları sonucu, ticaretin etkisiyle organik olarak şekillenmiştir. Temelde Roma ızgara planının izlerini taşıyan kentler, Rönesans döneminde benimsenen yaklaşımla, tekrar antik dönem yapısını yansıtacak şekilde değişime uğramışlardır. Bu kentlere ait tespit edilen değerler Tablo 4. 1'de gösterildiği gibidir.

Şehirler	Seçilme Nedenleri	Kuruldukları Dönem	Segment Sayısı	Ortalama Segment Uzunluğu	Yapı Adası Sayısı	Ortalama Yapı Adası Alanı
Antalya	- Akdeniz üzerinden önemli bir giriş noktaları olmaları, - Kuzeyde dağlar ve güneyde Akdeniz ile çevrili, coğrafik olarak benzer gösteren yapısı, - 12. yüzyılda her iki kentte de korunma amaçlı inşa edilen ve çalışma alanını belirleyen surlar.	M.Ö. 79 Bergama kralı II. Attalos tarafından bölgede yer alan kuzeyde Olbia ve güneyde Korkykos kentlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.	143	10.48	51	1.460
Cenova		M.Ö. 6. yüzyıl Kuruluş tarihi Etrüsk dönemine dayanmaktadır.	370	8.65	238	356
Antakya	- Tarihin farklı dönemlerine dayanan birçok katmanın iki kent yapısı üzerindeki etkisi, - Coğrafik açıdan ova üzerine ve dağ eteklerine kurulmuş olmaları ve iki kentte de ticaretin ön plana çıkmasına neden olan Asi ve Adige nehirleri boyunca yer almaları.	M.Ö. 300 Büyük İskender'in komutanı Seleucus Nicator tarafından kurulmuştur.	512	11.11	156	1.153
Verona		M.Ö. 100 Neolitik zamandan itibaren toplulukların yer aldığı bölgenin kentleşme süreci Roma İmparatorluğu ile başlamıştır.	175	13.95	137	834
İznik	- 10. ve 11. yüzyıllar arasında sınırları içerisinde yer aldıkları devletlerin başkentleri olmaları, - Konumları gereği çevrede yer alan önemli kentlere yakınlıklarından dolayı hem kent dokusu açısından hem de fonksiyon açısından etki altında kalmaları.	M.Ö. 316 Büyük İskender'in ölümünden sonra imparatorluğu paylaşan generallerden Antioyonos tarafından kurulmuştur.	274	16.80	177	1.528
Lucca		M.Ö. 180 Etrüsklerin yönetimi altında olan kent Roma İmparatorluğu ile birlikte askeri kamp olarak yeniden inşa edilmiştir.	335	13.47	197	1.211
Bursa	- İki önemli imparatorluğa başkentlik yapmaları; Bursa - Osmanlı Devleti, Ravenna - Doğu Roma İmparatorluğu, - Merkezin yer aldığı surlarla çevrili alan dışında izledikleri gelişme politikası benzer ve banliyo yapıya dayalı olmuştur.	M.Ö. 700 Bitinya Kralı Prusias tarafından kurulmuştur.	135	12.10	54	1.564
Ravenna		M.Ö. 191 Etrüsklerin yönetimi altında olan kent Roma İmparatorluğu ile birlikte askeri kamp olarak yeniden inşa edilmiştir.	256	18.10	146	2.260

Tablo 4. 1: Örnek kentlere ait formların karakteristik yapısı.

İncelenen ilk örnek Antalya – Cenova'ya baktığımız zaman, iki kent de Roma döneminde ızgara plana ve dönemin kent elemanlarına sahip olmuştur. Antalya'da tiyatro ve sarayın olduğu kısım şekillenmeye başlamış ve Türk nüfusunun yerleşmeye başladığı Selçuklu döneminde organik formunu almıştır. Cenova ise bu dönemde ilk surların dışında çıkmış ve ilk surların içerisinde yer alan doku ızgara doku izlerini taşısa da bozulmaya başlamıştır. Izgara dokudan bağımsız gelişen kent, Rönesans döneminde lineer yapıda ve kesintiye uğramayan ana aksalara ve önemli kent meydanlarına sahip olmuştur. Osmanlı dönemi Antalya'sı ise sur dışına çıkmış ve organik şekilde yapılaşmış, sur içerisindeki yapılar İslam formuna bürünmüş, ızgara dokuya sahip olan bölge korunmuşken, geri kalan kısım organik dokuya sahip olmuştur. Kentsel mekanı oluşturan elemanların değerlerini karşılaştırdığımız zaman Antalya'da ortalama yapı adası büyüklüğü 1.460 iken Cenova'da bu değer 356'dır. Cenova çalışma alanının Antalya Kaleiçi'nden daha büyük olmasına rağmen, yapı adası sayısının Antalya'ya oranla 283'e 51 gibi bir değerle daha fazla olmasından dolayı, yapı adası alanı daha küçük ve birbiriyle ilişkilidir. Ortalama segment uzunlukları da bu ilişkiyi kanıtlayacak şekilde Antalya'da 10.5 iken, Cenova'da 8.65'dir.

Antakya – Verona örneğinde ise Helenistik dönemin en büyük kentlerinden biri olan Antakya ve Ortaçağ'da aldığı forumu korumaya devam eden Verona, bir önceki örnekte de olduğu gibi Roma döneminde ızgara plan üzerine kurulu bir kentsel sisteme sahip olmuşlardır. Antakya'nın Ortaçağ'da yaşamış olduğu depremler ve daha sonra farklı toplulukların kente yerleşmesi sonucu Helenistik yapının ana aksları yapılarını korumuş fakat iç dokular organik hal almıştır. Verona'da ise ızgara planın izleri üzerine devam eden kentsel bir yapı hakimken, bu ızgara formun iç kısmında ortaya çıkan yeni sokaklar ve çıkmaz sokaklarla beraber, detayda kent değişikliğe uğramıştır. Bunun en belirgin örneklerinden biri ise, Ortaçağ'da ticaretin merkezi olan Piazza delle Erbe, Roma forumunun üzerinde yer alan farklı formda bir açık alandır. Antakya'nın kent yapısını yansıtan parçalı ve büyük alana sahip yapı adalarının ortalama değeri 1.153 iken geometrik düzene sahip Verona kentinde bu değer 834'tür. Verona'da bu değerin daha az çıkmasının nedeni, alan olarak Antakya'nın yapı adası büyüklükleri daha fazla olmasına rağmen, iki kentin yapı adası sayısı birbirine yakın ve Antakya – 156 ve Verona – 137'dir. Antakya'nın Verona'ya göre daha geniş bir

alanda yer almasına rağmen, kentsel yapısının çok parçalı ve organik olması sonucu ortalama segment uzunluğu 11.11 ile 13.95 değerine sahip Verona'dan daha azdır.

İznik – Lucca örneğine baktığımız zaman ise ızgara formda kurulan ve Roma imparatorluğu süresince önemli bir konuma sahip olup gelişen İznik kenti, Osmanlı Devleti'nin kontrolü altında İstanbul'un başkent olmasıyla önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum sonucunda gittikçe küçülen kent, 20. yüzyılın başlarına kadar geçen sürede, surların içerisinde kalan bölgenin merkezinde organik bir yapının yer aldığı küçük bir alanı kapsayacak şekilde varlığını korumuştur. 1960 yılından sonraki kentleşmede ise modern yapılaşmanın etkisiyle, Roma dönemine ait ana aksların izleri üzerine kent tekrar kurulmuştur. Öte yandan Lucca, Ortaçağ'da aldığı kent yapısını günümüzde korumaktadır. Merkezden bugünkü surlara kadar olan bölge, Ortaçağ'da inşa edilen surların izleri üzerine bir yapılaşma gösterdiğinden dolayı ızgara dokuyu yansıtmayan fakat uzun ve kesintisiz sokak dokusu yer almaktadır. Yapısal olarak daha büyük olan İznik, diğer incelenen Anadolu kentleri gibi büyük, 177 adet yapı adasına sahipken ve ortalama yapı adası büyüklüğü 1.528'dir. Lucca'da bu değer ise, organik yapıyı yansıtan iç bölümlerinin yapı adalarını daha fazla bölmesi sonucu 197 adet yapı adası ile büyüklük olarak 1.211 gibi bir değere sahiptir. Ortalama segment değerleri ise İznik'te 16.80 iken, Lucca'da 13.47'dir.

Son örnek Bursa – Ravenna, Roma döneminde sur içerisinde sınırlı kalan ve fazla genişlemeyen iki kent iken, imparatorluk başkentleri olmaları sonucu kent yapılarında, günümüze kadar çok farklı değişikliklere uğramışladır. Bursa yapısındaki asıl değişme sur etrafında farklı bölgelere külliyeler yerleştirilerek ve bu külliyer etrafında yapılaşarak gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda yaşanılan depremler yangınlar sonucu yok olma sınırına gelen kentin yeniden yapılaşmasıyla kaleiçinde yer alan sokak dokusu da büyük ve düzensiz yapı adası yapısıyla organik bir şekilde değişime uğramıştır. Ravenna Batı Roma İmparatorluğu ile birlikte sur sınırlarını genişletmiş ve başkent olması ile birlikte sur dışında yer alan bölgelerde yapılaşmalara sahip olmuştur. Roma döneminde kurulan kentin ana aksları günümüzde izlerini korumuş fakat bu aksların arasında kalan doku düzensiz bir yapıya sahiptir. Bursa ve Ravenna arasındaki ortalama yapı adası büyüklüğü ilişki diğer üç örnekten farklı olarak Bursa'da 1.564 iken, Ravenna'da daha büyük ve 2.260'dır. Bunun nedeni ise Ravenna'nın kentsel alanının Bursa'dan yaklaşık dört kat daha büyük olması ve kentsel yapısının diğer İtalya örneklerinde yer alan küçük yapı adalarının aksine Anadolu örneklerine benzer,

daha büyük yapı adalarına sahip olmasıdır. Bu ilişki ortalama segment uzunluklarında da Ravenna 18.10 gibi bir değerle, 12.10 değeri ile Bursa'dan daha fazla olacak şekilde yansımaktadır.

Sonuç olarak temelde her iki ülkede de yer alan kentler, belli bir dönem boyunca aynı yapıda kentsel dokuya sahip olmuş ve daha sonra Anadolu'da, yeni bir kültür ve din etkisiyle kentin yapısı ve elemanları değişirken, İtalya'da ise bu yapı farklı akımlar ve radikal değişimlerle gerçekleşmiştir.

4.2 Örnek Kentlerin Mekan Dizimi Yöntemi ile Ele Alınması

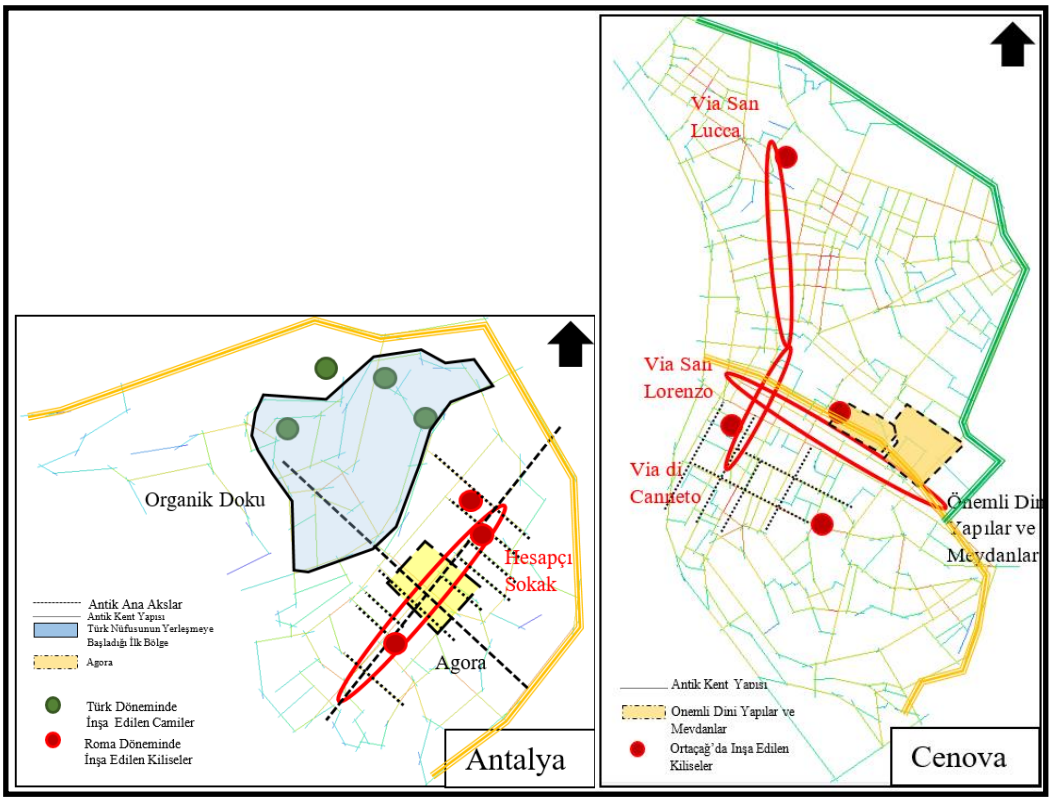
Matematiksel verilerin karşılaştırılacağı bu bölümde, mekan dizimi yöntemi ile elde edilen bütünleşme değerlerine ait sayısal değerler ve sentaks haritalarla birlikte elde edilen parametreler ve bir önceki bölümde örnek kentlerin morfolojik yapısına dair elde edilen bilgiler ilişkilendirilmiş ve sonuçlar üzerinden kültürün kent yapısı üzerindeki etkisi karşılaştırılmıştır.

4.2.1 Antalya ve Cenova

Roma etkisinin görüldüğü kentlerin, mekansal yapısını yansıtan en önemli özelliklerden ızgara doku ve kenti destekleyen iki ana cadde Cardo ve Decumanus, Antalya ve Cenova örneklerinde diğer örneklere nazaran, tarih boyunca uğradıkları değişimlerden dolayı geri planda kalmıştır. Bu iki kent kendi aralarında değerlendirdikleri zaman ise, Cenova antik dönem kent yapısını dair ızgara izleri kısmen korunurken, çalışma alanı olarak seçilen surlar içerisinde yer alan bölge Ortaçağ ve Rönesans dönemlerini yansıtan yapılaşmayı da içermektedir. Öte yandan Antalya'da Kaleiçi'nde Roma kentinin kurulu olduğu, iki ana caddeden biri olan Decumanus'un ve ızgara yapının büyük oranda korunduğu bölge ile Türklerin Selçuklu döneminde yerleştiği ve organik dokunun oluşmaya başladığı eski Bizans sarayının bulunduğu, bölgeler olmak üzere iki adet farklı morfolojik yapı vardır (Şekil 4. 32).

Antalya Kaleiçi'nde Roma dönemi izlerinin yansıdığı sokaklar ile Cenova'da Rönesans'ın temelini oluşturan Roma kent kavramının yansıtıldığı sokaklar iki kentte de sayısal değerlerin, bütünleşme değeri olarak, en yüksek elde edildiği alanlardır. Çevre sokaklarla bağlantı sağlaması ve kesintiye uğramadan sürekliliğini korumasıyla, Antalya'daki Roma dokusunun yer aldığı bölgenin temel iskeletini oluşturan Hesapçı

Sokak (Decumanus, R400 = 133.431) ve Zafer Sokak (Cardo, R400 = 120.258) en fazla bütünleşme değerine sahiptir. Öte yandan Cenova'da ise kesintiye uğramadan eski kent ile Ortaçağ'da şekillenmeye başlayan kentsel mekanı birbirine bağlayan Via San Lucca (R400 = 457.73) ve eski kentin sur izleri üzerine inşa edilen Via San Lorenzo (R400 = 432.131), doğrusal yapıları ile kent içi sistemle entegre olmuş ve elde edilen bütünleşme değerleri ile de kent içerisinde bütünleşme değeri en yüksek olan segmentler olarak tespit edilmiştir.

Şekil 4. 32: Antalya ve Cenova mekansal yapı analizi.

Tarihte surlarla çevrilmiş ve birbirinden kopuk olarak gelişen farklı toplumların barındığı, organik ve ızgara yapının hakim olduğu, iki farklı morfolojik yapıya sahip Antalya Kaleiçi ve Ortaçağ'da gelişen kent ile bağlantı kurmak açısından ilk surların kaldırıldığı Cenova kentlerini karşılaştırdığımız zaman, Cenova'da bir süreklilik ve kent içi bağlantı sağlanmaya çalışılırken, Antalya Kaleiçi'nde Selçuklu döneminden itibaren Türkler ve Hristiyanların birbirinden ayrı yaşaması, kentte sürekliliğin sağlanamadığı ve birbirinden kopuk iki farklı morfolojik yapı ortaya çıkarmıştır. Bu iki kentin mekan dizimi yöntemi ile elde edilen bütünleşme değerlerini incelediğimiz zaman (Şekil 4. 33), birbirinden kopuk iki farklı dokuya sahip olan Antalya Kaleiçi'nin bütünleşme değeri 82.9845'tir.

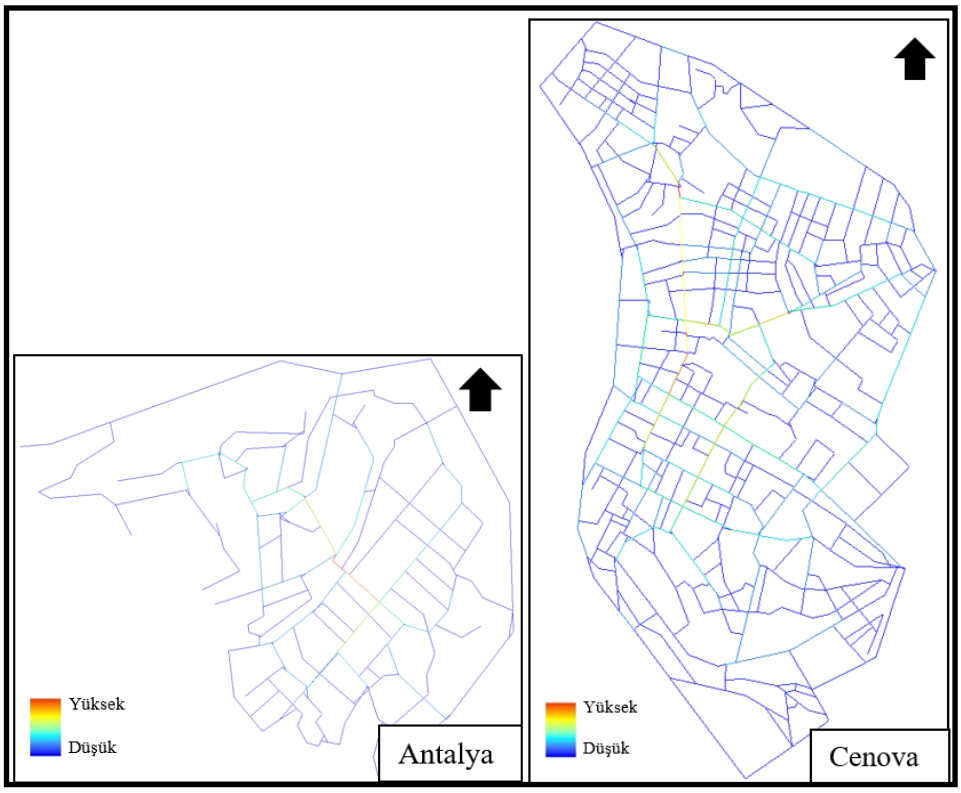

Şekil 4. 33: Antalya ve Cenova R400 bütünleşme haritaları.

Kent genelinde sürekliliğin sağlanmaya çalışıldığı ve önemli segmentler üzerine toplumun kültürel yapısını yansıtan kent elemanlarının yerleştirildiği, Cenova kentinin bütünleşme değeri Antalya kentinden daha fazla ve 258.286 olarak elde edilmiştir. Global bütünleşme değerleri incelediği zaman elde edilen sonuç, Antalya'nın bütünleşme değeri 86.3143 ile 319.835 değerine sahip Cenova kentinden düşük çıkmıştır. Tercih değerlerini incelediğimiz zaman ise Antalya'da bu parametre (R400) 2407.68 iken Cenova'da daha yüksek ve 10295.2 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bütünleşme ve tercih değerlerini bir arada değerlendirdiğimiz zaman, bütünleşme değerinin Cenova'da Antalya'dan daha yüksek olmasından dolayı Cenova Antalya'dan daha erişilebilir bir yapıya sahiptir. Bu sonuç, tercih parametresi ile elde edilen değerlerle de doğrulanmıştır. Cenova'nın tercih değerinin daha yüksek olması, sahip olduğu segmentlerin Antalya'ya göre daha fazla sistemde yer aldığı göstermektedir. Antalya'da ise bu durumun aksine ayrılmış yapının yansıması olarak, sistemde yer alan mekanlar daha az tercih edilmektedir (Şekil 4. 34).

Eksenel haritalardan elde edilen global bütünleşme ve bağlanabilirlik parametrelerinin korelasyonu olarak ifade edilen kavranabilirlik değerleri incelendiği zaman Antalya'da bu değer 0.2896 iken Cenova'da 0.2571'tir. Bu sonuçlar iki kent için de

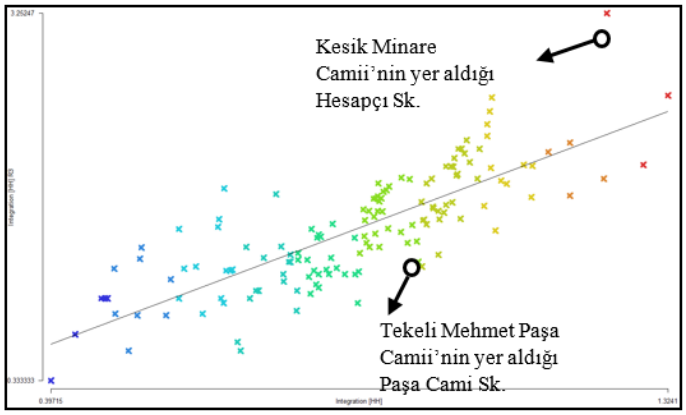
kullanıcılar için kent sisteminin neredeyse anlaşılamaza yakın orta derecede kavranabilir bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (0.45 > x > 0.2, x = kent sisteminin ortalama kavranabilirlik değeri). Global ve R400 bütünleşme değerlerinin korelasyonu ile elde edilen sinerji parametresinden elde edilen değerler ise Antalya için 0.6428 ve Cenova için 0.6043'tür. Bu değerler ise iki kentte de yerel ve global ölçek arasında bağlantının yüksek olduğunu göstermektedir (1 > x > 0.45, x = global ve yerel ölçek arasında bağlantının yüksek değere sahip olması). Sinerji parametresi sayesinde oluşturulan saçılım diyagramı ile her iki kentte de yer alan, kültüre ve dine dayalı yapıların kentin geneli ile olan bağlantısı elde edilebilir. Bu doğrultuda her iki kentte de yer alan dini yapıların yer aldığı eksenel çizgiler diyagram üzerinde yer alan noktalarda işaretlenmiş ve değerlendirme yapılmıştır.

Şekil 4. 34: Antalya ve Cenova R400 tercih haritaları.

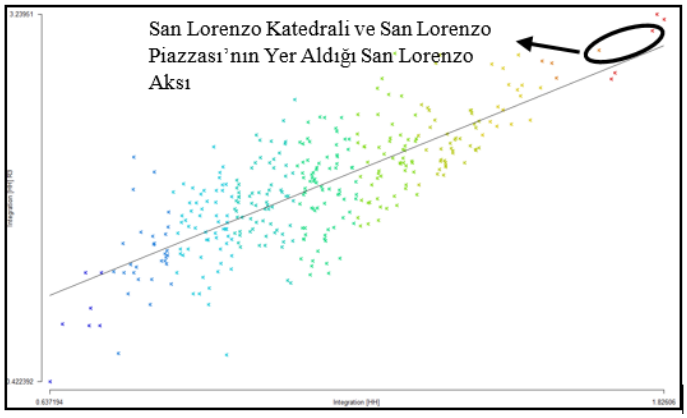
Elde edilen değerler doğrultusunda ilk olarak Antalya'yı incelediğimiz zaman, Roma döneminde ana yol (Decumanus) olarak işlev gören ve kent meydanı (agora) ve dini yapının yer aldığı, bugünkü Hesapçı Sokak hem ana regresyon çizgisinin üst tarafında hem de en sağ üst köşesinde yer almasından dolayı, kentin ortalama değerinin üstünde bütünleşmiş bir yapıya sahiptir (Şekil 4. 35). Öte yandan Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin yer aldığı Paşa Cami sokak hem ana regresyon çizgisinin altında hem de diyagram boyunca ortalama bir konumdadır. Bu durum ise hem ortalam değerin

altında bir değere sahip olduğunu hem de Hesapçı Sokak'a göre kent sisteminde daha zayıf ve ayrılmış bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. 35: Antalya sinerji diyagramı.

Cenova'da kentin önemli Ortaçağ meydanlarının (piazza) ve San Lorenzo katedralinin yer aldığı, San Lorenzo aksı ise Antalya örneğinde Hesapçı Sokak'ın yapısına benzer bir şekilde, ana regresyon çizgisinin üst kısmında ve en sağ üst köşesinde yer almaktadır (Şekil 4. 36). Kentin ortalama değerinin üstünde bütünleşmiş bir yapıya sahip aks üzerinde, önemli meydanların ve dini yapıların yer aldığını göstermektedir.

Şekil 4. 36: Cenova sinerji diyagramı.

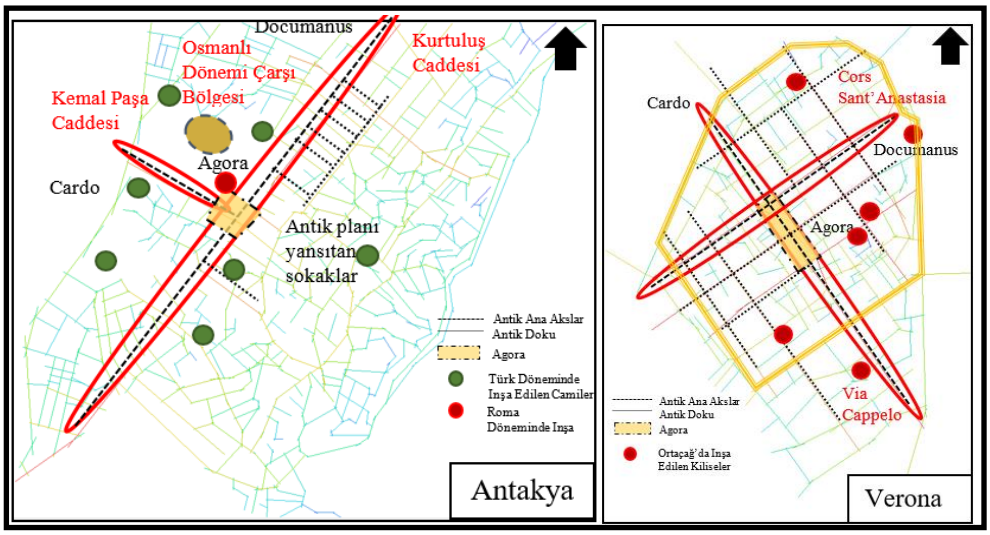
Morfolojik veriler ve statik değerler bir araya getirildiği zaman elde edilen sonuçlar;

- Antalya çalışma alanının Cenova'ya göre daha küçük olmasından dolayı sahip olduğu segment sayısı daha azken (143 – 370), ortalama segment uzunluğu Cenova'dan fazladır (10.48 – 8.65).
- Yine aynı sebepten dolayı yapı adası sayısı Antalya'da daha az iken (51 – 238), Cenova'da ortalama yapı adası büyüklüğü Antalya'ya göre daha düşük elde edilmiştir (1.460 – 356).

- Daha büyük yapı adalarının ve ortalama segment uzunluğunun fazla olduğu Antalya'da bütünleşme değeri daha düşük çıkmıştır (86.3143 - 319.835).
- Fakat yapı adalarının büyüklüğünün ve ortalama segment uzunluğunun fazla olduğu Antalya kentinin kavranabilirliğini Cenova'ya göre yüksek çıkmıştır (0.6428 - 0.6043).
- İki farklı toplumun kültürel ve dini yapılarına dair bu örneklemede elde edilen sonuç ise camilerin yer aldığı aks kentin geneline göre ortalamanın altında bütünleşme değerine sahip bir konumda yer almaktadır. Meydanların ve kiliselerin yer aldığı aks ise ortalamadan daha yüksek bir değere sahip konumda yer almaktadır.

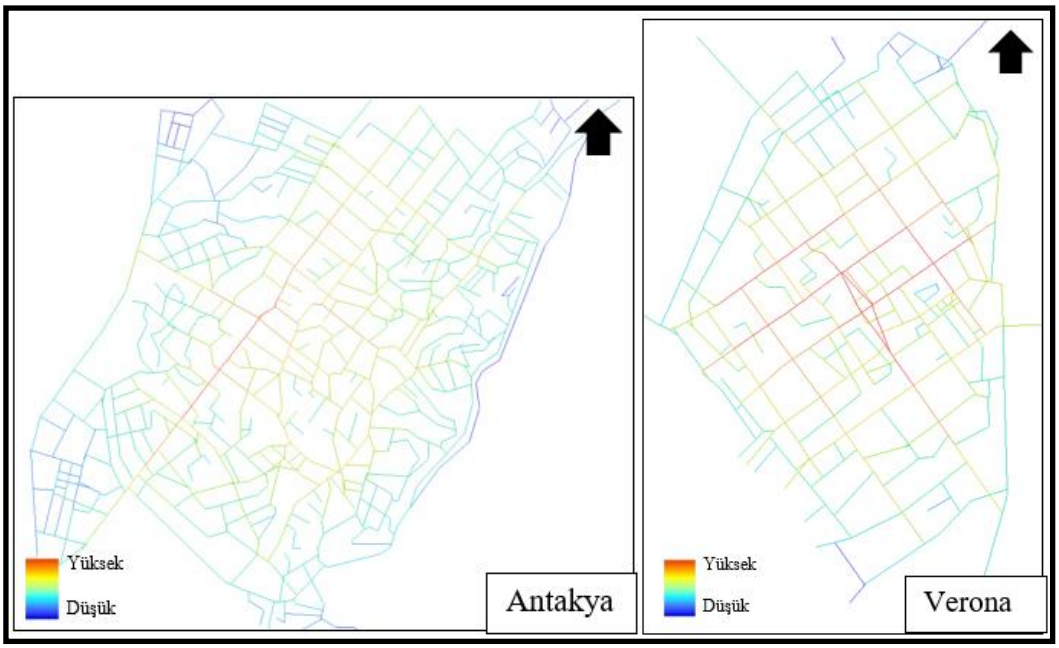
4.2.2 Antakya ve Verona

Roma dönemi kentlerinin sahip olduğu ve kentler ilk kurulurken mekansal yapının iskeletini oluşturan iki ana cadde Cardo ve Decumanus, Antakya ve Verona'da da antik dönemin en önemli kent elemanı olmuşlardır (Şekil 4. 37). Bu iki cadde boyunca kentin ekonomik hayatının yer alması ve kesişimlerinde kentin her türlü fonksiyonun yer aldığı forumların yer alması, kentlerin geri kalan sokak ağının da bu sisteme dayalı olarak gelişmesine neden olmuştur. Günümüzde, Antakya'da kısmen ve Verona'da tam anlamıyla korunan bu caddeler, kentiçi geri kalan sokak ağının etkileşimi ile kentin temel iskeletini oluşturan rollerini korumaktadırlar. Mekan dizimi yaklaşımı ile elde edilen matematiksel verilerden elde edilen değerler de bu caddelerin, kentlerin temel sistemlerini oluşturan yapısını destekleyecek şekilde bütünleşme değerlerinin kentin geri kalanına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Şekil 4. 38).

Şekil 4. 37: Antakya ve Verona mekansal yapı analizi.

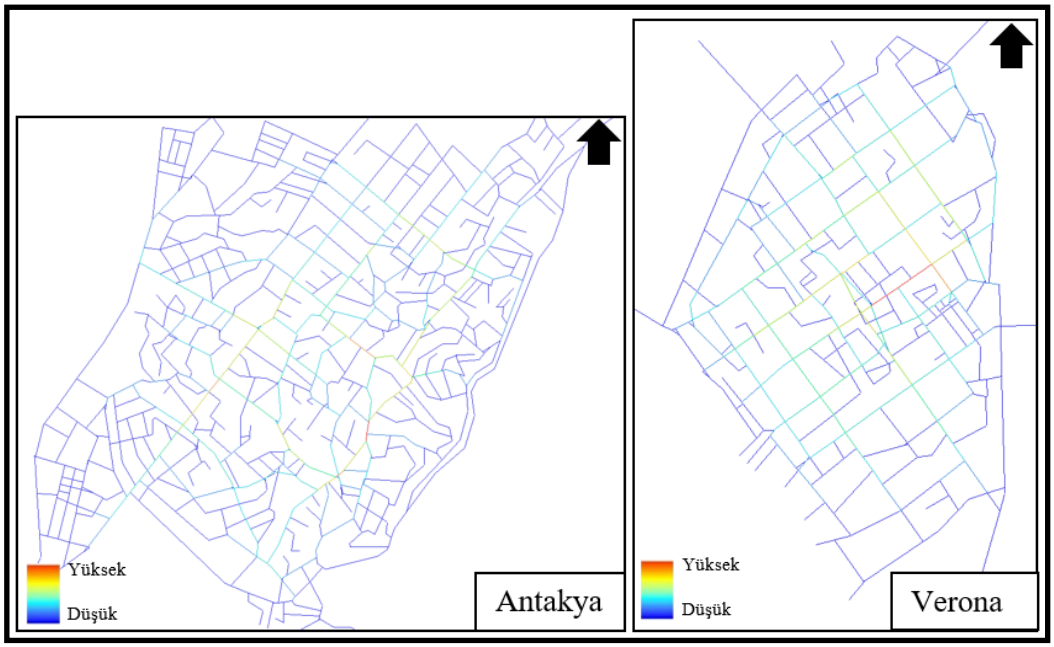
Antik Roma aksının korunduğu ve günümüz kent dokusunun iskeletini oluşturan Antakya'daki Kurtuluş Caddesi (Decumanus, R400 = 276.368) ve Kemal Paşa Caddesi (Cardo, R400 = 235.967) kentin bütünleşme değeri en yüksek tespit edilen segmentlerdir. Verona'da, Roma dönemine ait iki ana aksın izleri taşıyan Cors Sant' Anastasia (Decumanus, R400 = 260.845) ile Via Cappelo (Cardo, R400 = 254.281) ve kesiştikleri bölgede Ortaçağ'da Erbe meydanı olarak dönüşüme uğramış ama konumunu korumuş olan meydan (R400 = 236.13), günümüzde bütünleşme değeri en yüksek doğru parçalarıdır.

Şekil 4. 38: Antakya ve Verona R400 bütünleşme haritaları.

Doğal afetler sonucu kent yapısı zarar gören ve farklı bir toplumun etkisiyle kent kimliği değişikliğe uğrayan Antakya kenti ile Roma dönemi kent yapısını korumaya devam eden, Ortaçağ ve Rönesans dönemleri boyunca ihtiyaca göre şekillenen Verona kenti, temel olarak antik ana aksların korunduğu örneklerdir. Antakya'da antik akslardan çeperlere doğru gidildikçe doğrusallık bozulmakta ve ızgara doku yerini organik dokuya bırakmaktadır. Çeperlerin bütünleşme değeri ortalama olarak 99.8725 değerine sahipken, kentin bütünleşme değeri 166.121'dir. Verona'da, Roma dönemine ait ızgara dokunun büyük oranla izlerini koruması sonucu günümüzde de ızgara yapı formunu devam ettirmektedir. Ortaçağ'da ızgara dokuların arasına yerleştirilen çıkmaz sokaklar ve doğrusal olmayan sokaklar, ızgara doku içerisinde organik formların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Verona kentinin bütünleşme değeri 176.882 olarak tespit edilirken, ızgara yapının içerisinde yer alan organik yapıların ve nehrin

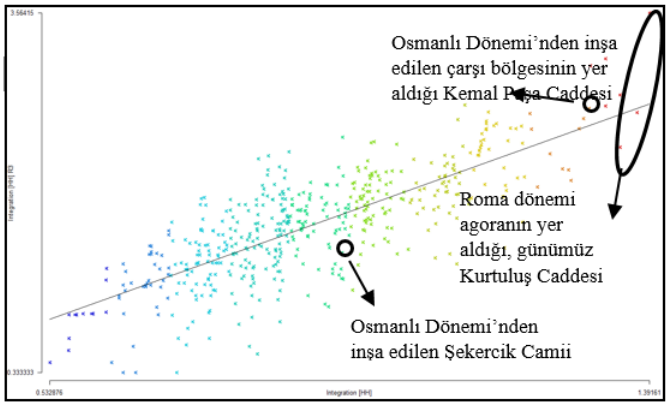
sınırlandırdığı bölgelerin ortalama bütünleşme değerleri genelden düşük ve 105.665 olarak tespit edilmiştir. Antakya'ya ait tercih parametresi (R400) 6905.02 değeri ile Verona'ya ait tercih değerinden (R400) 3735.12 fazla çıkmıştır. Bunun sebebi ise Antakya'ya ait segment sayısının yaklaşık olarak Verona'dan 3 kat fazla olmasıdır (512 – 175). Bu sebepten dolayı Antakya daha fazla seçenek sunuyor olarak gözükse de tercih değerleri ve segment sayıları oranlandığı zaman Verona'nın sahip olduğu değer daha fazladır (Şekil 4. 39). Elde edilen değerler sonucu Verona Antakya'ya göre daha erişilebilir bir yapıya sahiptir.

Şekil 4. 39: Antakya ve Verona R400 tercih haritaları.

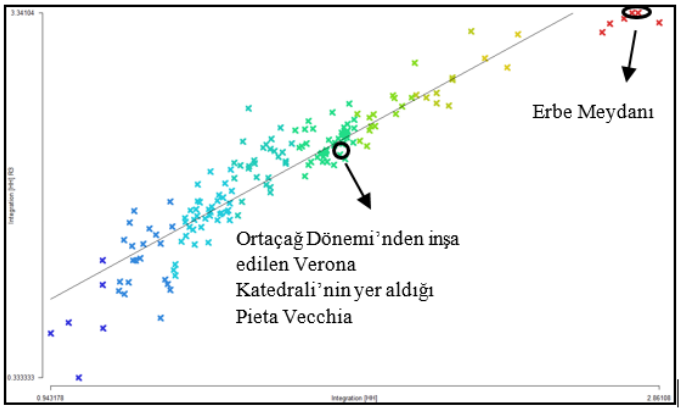
Kavranabilirlik değerleri incelendiği zaman Antakya'da bu değer 0.1862 iken Verona'da bu değer 0.5480'tir. Sonuçları ayrı ayrı değerlendirdiğimiz zaman, bu iki kent kullanıcılara farklı tecrübeler sunmaktadır. Antakya'nın kavranabilirlik değerinin ortalama değerden düşük olması, kent sisteminin kullanıcılara anlaşılır olmadığını göstermektedir (0.2 > x, kent sisteminin kavranabilirlik değeri ortalama değerden düşük). Verona'da ise Antakya'nın tam aksine, sahip olduğu yüksek değerle kullanıcılar tarafından anlaşılabilir bir yapıya sahiptir (x > 0.45, kavranabilirlik değeri ortalama değerden yüksek). Sinerji parametresinden elde edilen değerler ise Antakya için 0.6007 ve Verona için 0.8754'tür. Bu değerler ise iki kentte de yerel ve global ölçek arasında bağlantının yüksek olduğunu göstermektedir. Verona'da bu değerin çok daha yüksek çıkmasının sebebi ise Roma dönemine ait ızgara sistemin günümüzde de yapısını koruması bağlı olarak yorumlanabilir.

Antakya'nın diyagramından elde edilen sonuç, Roma dönemine ait kent izlerinin yer aldığı Kurtuluş ve Kemal Paşa Caddesi ana regresyon çizgisinin üst kısmında ve sağ bölgesinde yer almaktadır. Osmanlı döneminde hanların inşa edildiği ve kentin çarşısı olarak kullanılan bölge de bütünleşmiş bu bölgede yer almıştır. Öte yandan Osmanlı döneminde inşa edilen camiler ise regresyon çizgisinin alt kısmında ve orta bölgelerinde yer almaktadır. Diyagramda işaretlenen bu nokta ise kentin Osmanlı Devleti döneminde sahip olduğu organik yapının yer aldığı ve bütünleşme değerinin düşük olduğu bölgeyi göstermektedir (Şekil 4. 40).

Şekil 4. 40: Antakya sinerji diyagramı.

Verona'da kentin merkezinde yer alan, Ortaçağ'da inşa edilmiş, Erbe meydanı ana regresyon çizgisinin en sağ bölgesinde yer aldığı ve kentin ortalama değerinin üstünde bir değere sahip olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan yine Ortaçağ'da, kentin katedrali olarak inşa edilen Verona katedrali, regresyon çizgisi hizasında fakat orta bölgede yer almaktadır. Bu da yapının yer aldığı bölgenin bütünleşme değerinin aslında düşük fakat yüksek bütünleşme değerine sahip bir aks ile desteklendiğini göstermektedir (Şekil 4. 41).

Şekil 4. 41: Verona sinerji diyagramı.

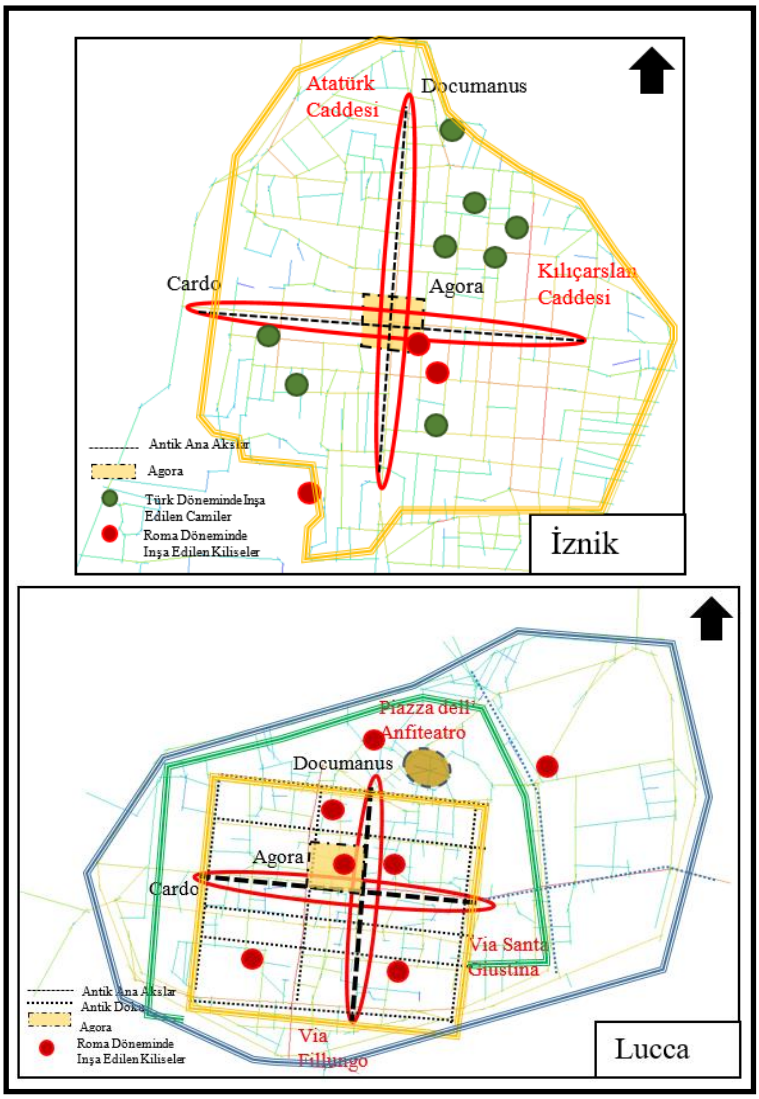
Morfolojik veriler ve statik değerler bir araya getirildiği zaman elde edilen sonuçlar;

- Antakya çalışma alanının Verona'ya göre daha büyük olmasından dolayı sahip olduğu segment sayısı daha fazla (512 – 175), fakat ortalama segment uzunluğu Verona'dan azdır (11.11 – 13.95).
- Çalışma alanı Antakya'da daha büyük olsa da yapı adaları sayıları iki kentte birbirine yakındır (156 – 137), Verona'da ortalama yapı adası büyüklüğü Antakya'ya göre daha düşük elde edilmiştir (1.153 – 834).
- Daha büyük yapı adalarının yer aldığı Antakya'da bütünleşme değeri daha düşük çıkmıştır (166.121 – 176.882).
- Fakat yapı adalarının alan büyüklüğünün az ve ortalama segment uzunluğunun fazla olduğu Verona kentinin kavranabilirliğini Antakya'ya göre yüksek çıkmıştır (0.1862 - 0.5480).
- İki farklı toplumun kültürel ve dini yapılarına dair bu örneklemede elde edilen sonuç ise Anadolu örneğinde camilerin yer aldığı aks kentin geneline göre ortalamanın altında bütünleşme değerine sahip bir konumda yer almaktadır. Meydanların ve kiliselerin yer aldığı İtalya örneğinde ise aks ortalama bir değere ya da ortalamadan daha yüksek bir değere sahip konumda yer almaktadır.

4.2.3 İznik ve Lucca

Antik dönem kentlerinin, kentsel yapısının oluşumunda en önemli role sahip olan iki ana cadde, Cardo ve Decumanus, fiziksel ve işlevsel olarak Antakya ve Verona örneklerinden sonra İznik ve Lucca'da da varlığını korumuştur. Lucca'da izlerin korunduğu antik dönemin iki ana caddesi etrafında yer alan ızgara yapının, İznik antik caddeleri etrafında yer alan yapı adalarına göre antik dönemin izlerini daha fazla koruması sonucu, bozulmuş yapıya göre daha düzenli bir haldedir. İki kentin yapısında da antik döneme göre çok fazla değişiklik olsa da bu yapının iskeletini oluşturan iki ana caddenin korunuyor olması, bu aksların kent içerisinde bütünleşme değerleri en yüksek olan akslar olmalarına neden olmuştur (Şekil 4. 42). İznik'te kentin iskeletini oluşturan antik ana akslar, Atatürk Caddesi (Decumanus, R400 = 279.569) ve Kılıçarslan Caddesi (Cardo, R400 = 236.549), bütünleşme değeri en fazla olan segmentlerdir. Aynı şekilde Lucca'da da antik ana aksların izleri olan Via Fillungo

(Decumanus, R400 = 350.303 ve Via Santa Giustine (Cardo, R400 = 317.985), bütünleşme değeri en yüksek segmentler olarak tespit edilmiştir.

Şekil 4. 42: İznik ve Lucca mekansal yapı analizi.

Önemini kaybetmesi sonucu sahip olduğu nüfusu göç ile kaybeden ve bunun sonucu kent yapısında değişikliklere uğrayan İznik kenti, daha sonra modernleşmenin etkisiyle tekrar yapılaşma sürecini girmiştir. Öte yandan Roma dönemi izlerini korumaya devam eden ve Ortaçağ'da genişleme ihtiyacı duyması sonucu önceki İtalya örneklerinde yer aldığı gibi, Lucca kentinde de surların genişletilmiş ve ızgara dokunun içerisine çıkmaz sokakların yerleştirilmiştir. Lucca kentinde kent bütünü, Roma dönemi sürekliliğini merkezde devam ettiriken, sur dışında oluşan mekansal yapı Ortaçağ kent karakterini yansıtacak şekilde organik yapıdadır. İki kente ait bütünleşme değerleri (R400), İznik'te 123, Lucca'da ise 203.341 olarak tespit edilmiştir (Şekil 4. 43). Genel bütünleşme değerlerini incelediğimiz zaman ise (Rn), İznik'te bu değer 259.661 iken Lucca'da 333.641'dir.

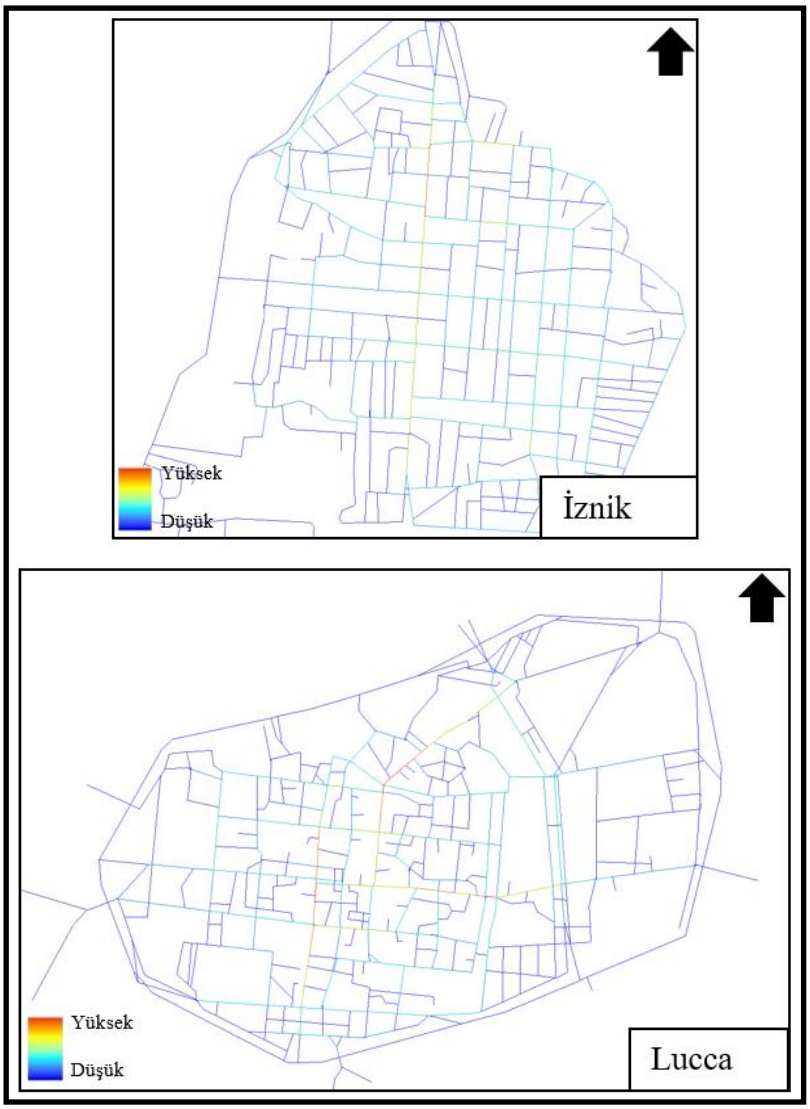

Şekil 4. 43: İznik ve Lucca R400 bütünleşme haritaları.

Birbirlerine yakın segment sayılarına sahip olan bu iki kente air tercih parametresinden elde edilen değerler ise bütünleşme değerlerine paralel, İznik'in sahip olduğu değer Lucca'dan daha düşük tespit edilmiştir (R400, 2210.18 – 5687.82). Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda Lucca kenti İznik'e göre daha erişilebilir bir kent sistemine sahip olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4. 44).

Kavranabilirlik değerleri incelendiği zaman İznik'de bu değer 0.3832, Lucca'da 0.2694 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar iki kent için de kullanıcılar için kent sisteminin orta derecede kavranabilir bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Sinerji parametresinden elde edilen değerler, kavranabilirlik parametresinde elde edilen ilişkiden farklı olarak, İznik için 0.8702 iken 0.6595 olarak tespit edilmiştir. Bu değerler ise iki kentte de yerel ve global ölçek arasında bağlantının yüksek olduğunu göstermektedir. İznik'de bu değerin çok daha yüksek çıkmasının sebebi ise sokak

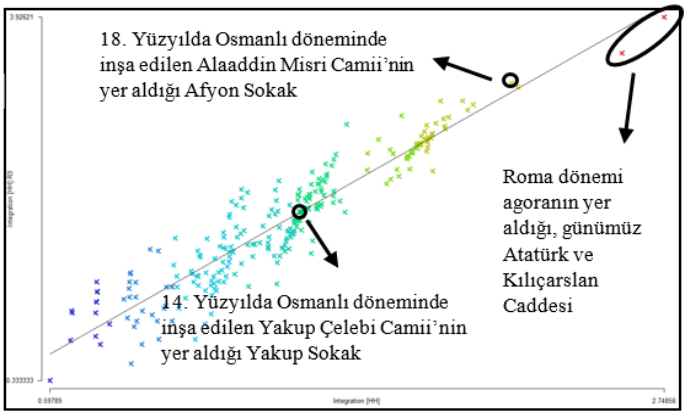
yapısının, Lucca'nın iç kesimlerinde yer alan organik yapının aksine doğrusal bir yapıda olmasıdır.

Şekil 4. 44: İznik ve Lucca R400 tercih haritaları.

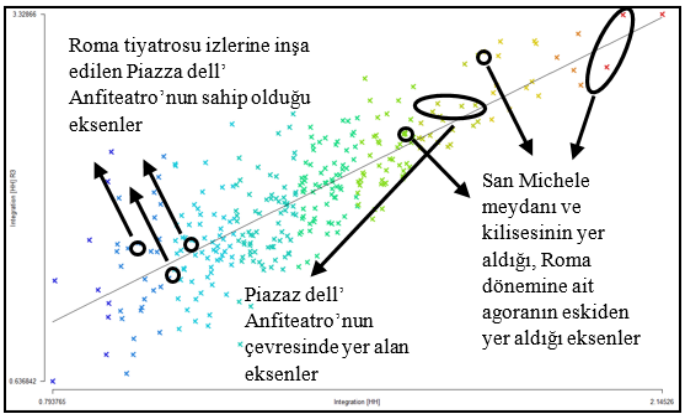
İznik'in sinerji diyagramından elde edilen sonuç, Roma dönemindeki ana akslara ait izlerin yer aldığı Atatürk ve Kılıçarslan Caddesi ana regresyon çizgisinin en sağ köşesinde yer almaktadır. Osmanlı döneminde inşa edilen camilerin yer aldığı eksenlerin diyagramdaki noktasal karşılığı da ana regresyon çizgisinin farklı bölgelerinde tespit edilmiştir. Bu camiler kentin iç kesimlerinde yer alsa da diyagramdan elde edilen sonuç, kentin ızgara yapısının iç kesimlerde de sistemin geneline göre bütünleşme değerinin yüksek olmasını sağladığıdır. Lucca'da kentin merkezinde yer alan ve Ortaçağ'da inşa edilmiş San Michele meydanı ve kilisesi ile ilişkili eksenler, ana regresyon çizgisinin üst kısmında ve dağınık olarak diyagramın

sağ tarafında yer almıştır. Bunun nedeni ise meydan ve kilise ile ilişkili, sistemde yer alan farklı bağlantıların var olmasıdır (Şekil 4. 45).

Şekil 4. 45: İznik sinerji diyagramı.

Kentin estetik açıdan önemli bir başka meydanı olan ve antik Roma tiyatrosunun izleri üzerine inşa edilen Piazza dell' Anfiteatro'nun sahip olduğu eksenler ise noktasal olarak ana regresyon çizgisinin etrafında dağılmış bir halde ve diyagramın sol tarafında tespit edilmiştir. Öte yandan meydanın etrafında yer alan aksların diyagramdaki noktasal karşılıkları regresyon çizgisinin üst kısmında ve sağ bölgesinde yer almaktadır. Bu da noktasal girişlere sahip olan ve sınırlandırılmış bir mekan içerisinde yer alan meydanın yerel ölçekte kent sisteminden kopuk olduğunu fakat çevresinde yer alan eksenlerin ise sistemde yüksek bütünleşme değerine sahip olduğunu göstermektedir (Şekil 4. 46).

Şekil 4. 46: Lucca sinerji diyagramı.

Morfolojik veriler ve statik değerler bir araya getirildiği zaman elde edilen sonuçlar;

- İznik ve Lucca kentinin çalışma alanı olarak sınırlandırılmış alan büyüklükleri yaklaşık olarak aynı değere sahipken, İznik'in segment sayısı 274, Lucca'nın

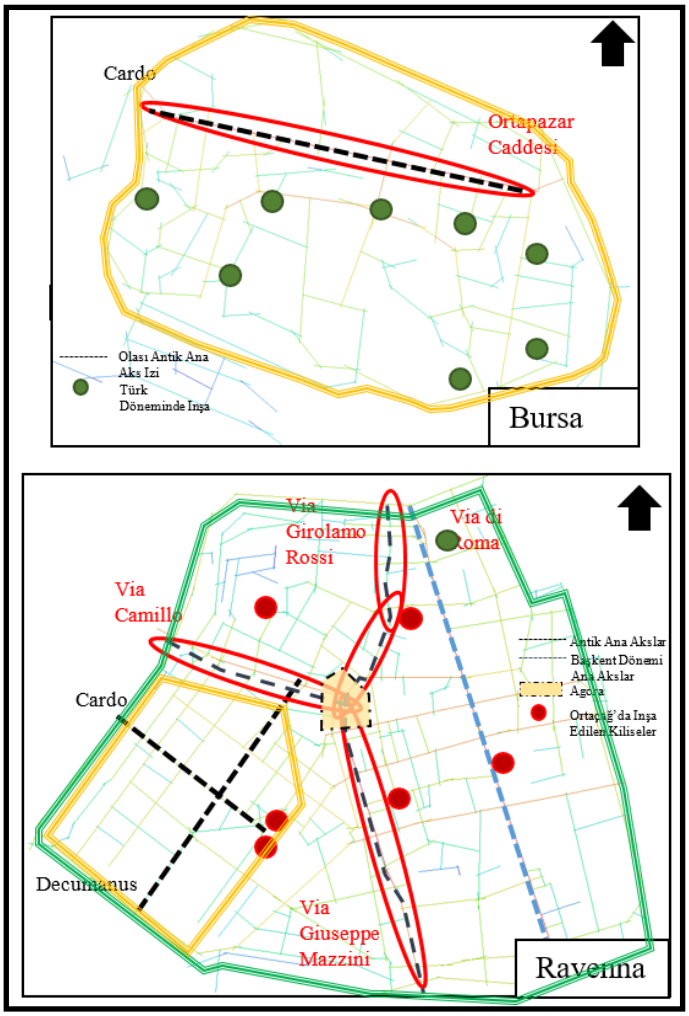
ise 335'tir. Çalışma alanı ve segment sayısı arasındaki oran nedeniyle İznik'in ortalama segment uzunluğu Lucca'nın sahip olduğu değerden daha fazla çıkmıştır (16.80 – 13.47).

- Yapı adaları sayıları iki kentte birbirine yakın ve yukarıdaki sonuçla ilişkilidir (177 – 197). Lucca'da ortalama yapı adası büyüklüğü İznik'e göre daha düşük elde edilmiştir (1.528 – 1.211).
- Daha büyük yapı adalarının yer aldığı İznik'te bütünleşme değeri daha düşük çıkmıştır (123 – 203.341).
- Ortalama segment uzunluğunun fazla olduğu İznik kentinin kavranabilirliğini Lucca'ya göre yüksek çıkmıştır (0.3832 - 0.2694).
- İki farklı toplumun kültürel ve dini yapılarına dair bu örneklemede elde edilen sonuç ise, diğer Anadolu örneklerinin aksine camilerin yer aldığı akslar İznik'te kentin geneline göre ortalamaya eş değer ya da ortalamanın üstünde bütünleşme değerine sahip bir konumlarda yer almaktadırlar. Öte yandan diğer Anadolu kentleri ile göstermiş olduğu asıl benzerlik, camilerin merkeze yakın değil kentin iç kesimlerinde yer almasıdır. Bütünleşme değerinin yüksek çıkmasının sebebi ise antik Roma kent yapısını yansıtan ızgara ve doğrusal yollara sahip kent sisteminin günümüzde de varlığını sürdürmesidir. Meydanların ve kiliselerin yer aldığı İtalya örneğinde, antik dönemde agoranın yer aldığı akslar diğer örneklere benzer şekilde, meydan olarak kullanılmakta ve kent sisteminin sahip olduğu değerin üstünde bir bütünleşme değerine sahiptir. Roma döneminde kent surları dışarısında, aktivitelerin yer aldığı tiyatro günümüzde meydan olarak kullanılmaktadır. Ortalamadan yüksek değere sahip bir konumda yer alsa da sahip olduğu sınırlayıcılar sayesinde kent sisteminden kopuk bir yapıdadır.

4.2.4 Bursa ve Ravenna

Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu Roma İmparatorluğu gibi önemli iki büyük imparatorluğa ev sahipliği yapmış olan Bursa ve Ravenna, sahip oldukları önem gereği ilk kuruldukları sınırların dışına yayılmış ve yaşanan doğal felaketler ile birlikte kent yapılarında değişikliklere uğramışlardır. Günümüzde Bursa'nın sahip olduğu kent yapısı tamamen Osmanlı döneminde yaşamış olduğu değişiklikleri yansıtırken, Ravenna Roma döneminde kentin sahip olduğu, kent içi ulaşımın sağlandığı ana sokak sisteminin izlerini korumaktadır (Şekil 4. 47). Her iki kentte de giriş noktalarından

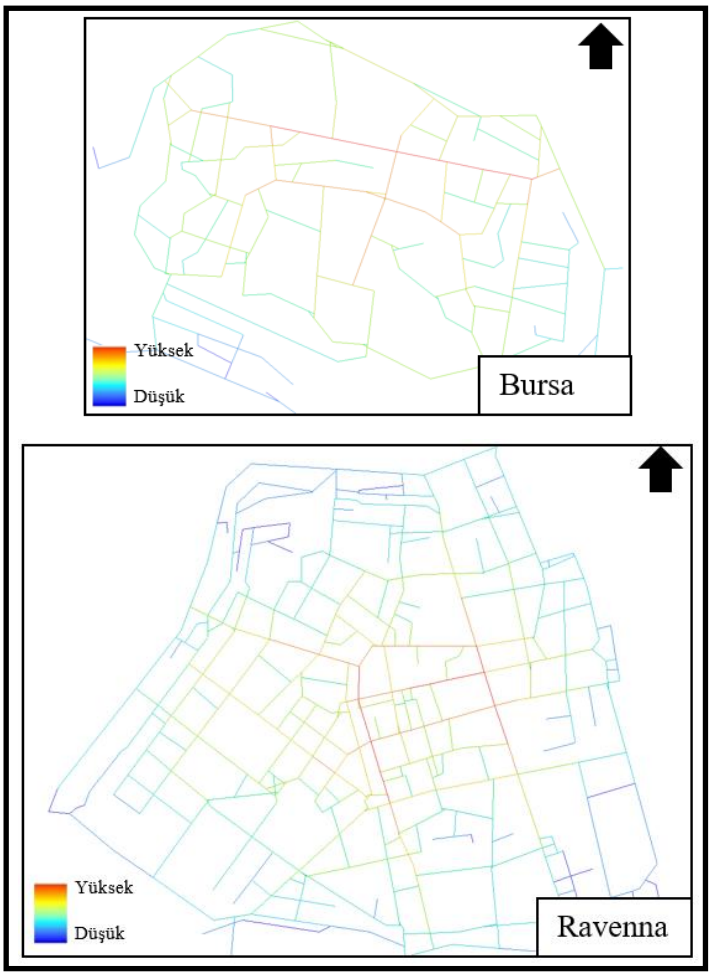
kent sistemine ulaşım sağlayan yollar, kentin iç kesimlerine yayılan yollarla entegre olurken, mekan dizimi yöntemi ile elde edilen değerler de bu aksların bütünleşme değerlerinin kentin genelinde en yüksek değerlere sahip olduğunu göstermektedir. Kent ağının ana iskeletini oluşturan ve doğrusal bir yapının hakim olduğu Bursa'da Ortapazar Caddesi (Cardo, R400 = 138.234) ve Ravenna'da Via Roma (R400 = 202.309) ve Via Giuseppe Mazzini (R400 = 211.313), kent sisteminde yer alan bütünleşme değeri en yüksek segmentler olarak tespit edilmiştir.

Şekil 4. 47: Bursa ve Ravenna mekansal yapı analizi.

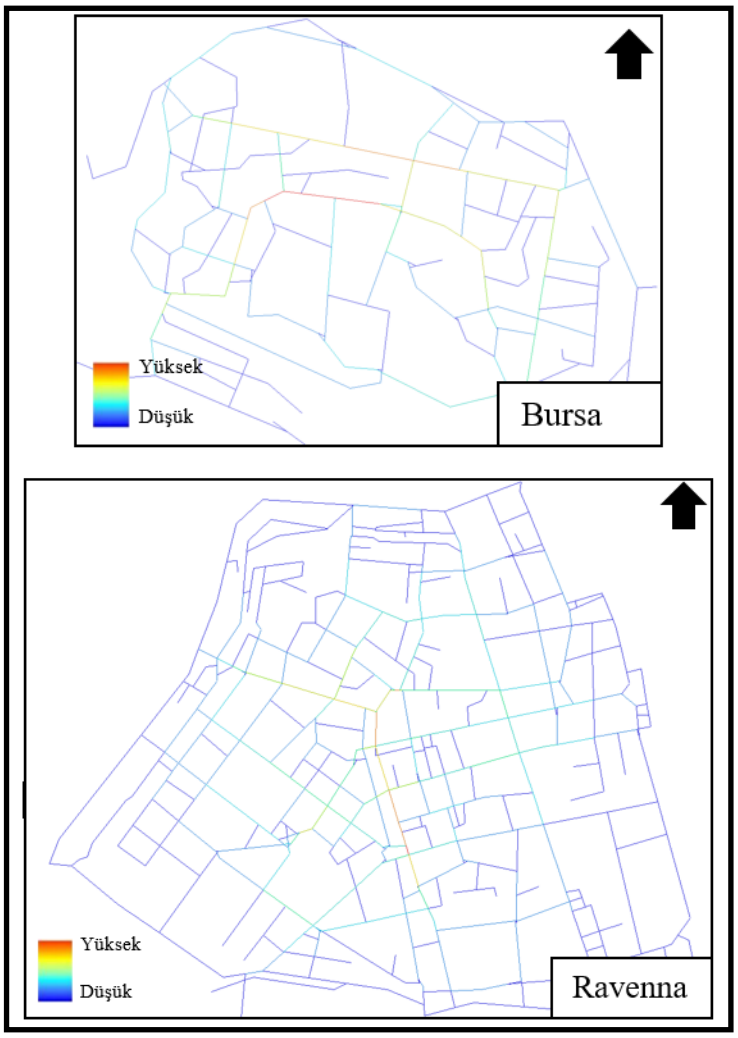
Nüfus artışı ile sur dışının önem kazandığı ve doğal felaketler sonucu Bursa sur içi sahip olduğu dokuyu Osmanlı döneminde kaybetmiştir. Bu süreçte tekrar oluşan kent yapısında organik doku hakim olmuştur. Bursa Orhangazi bölgesi, büyük ve geometrik formdan yoksun ve çıkmaz sokaklarla desteklenen yapı adalarının yer aldığı bir bölgeye dönüşmüştür. Kent sisteminden kopuk, sokakların birçok dönüş ve kırılma noktasına sahip olduğu düzensiz morfolojik yapısıyla, matematiksel olarak da bütünleşme değeri 89.3895 (R400) olarak düşük tespit edilmiştir. Ravenna'nın kent

yapısı incelediğimiz zaman Roma dönemine ait sadece ana aksların izlerinin korunduğu görülmektedir. Kent içerisinde yer alan doku Bursa'ya benzer şekilde sokakların birçok dönüş ve kırılma noktalarına sahip olmasıyla oluşmuştur. Hatta antik ana akslardan biri olan Via Girolamo Rossi, bu yapıyı destekleyecek şekilde, doğrusallığını kaybetmiş ve birçok kırılma noktasına sahiptir (Şekil 4. 48).

Şekil 4. 48: Bursa ve Ravenna R400 bütünleşme haritaları.

Bu morfolojik yapı sonucu, ızgara yapının ön planda diğer İtalya örneklerine göre bütünleşme değeri düşük tespit edilmiştir (R400 = 125.088). İki kentin genel bütünleşme değerleri (Rn) incelendiği zaman Bursa'nın sahip olduğu değer yine Ravenna'dan düşük tespit edilmiştir (100.517 – 240.428). Bursa'ya ait tercih parametresi (R400) 1867.02 değeri ile Ravenna'ya ait tercih değerinden (R400) 2268.24 düşük çıkmıştır. Elde edilen bütünleşme ve tercih parametreleri sonucu Ravenna Bursa'dan daha erişilebilir bir kent sistemine sahip olsa da tercih değerleri diğer örnekler arasında en düşük değere sahip sistemler olarak tespit edilmişlerdir (Şekil 4. 49).

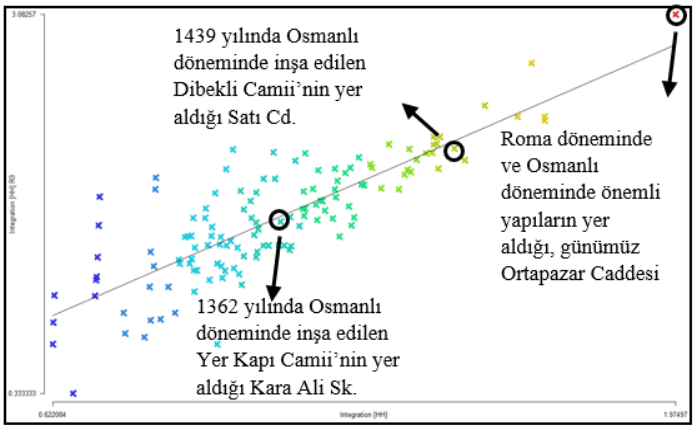

Şekil 4. 49: Bursa ve Ravenna R400 tercih haritaları.

Bursa'nın kavranabilirlik değeri 0.3366 ve Ravenna'nın kavranabilirlik değeri 0.4132 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, kent sisteminin orta derecede kavranabilir bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir ($0.45 > x > 0.2$, x = kent sisteminin ortalama kavranabilirlik değeri). Sinerji parametresinden elde edilen değerler kavranabilirlik değerlerine paralel olarak Bursa'nın sahip olduğu değer Ravenna'dan daha düşük tespit edilmiştir (0.6932 – 0.8265). Bu değerler, iki kentte de yerel ve global ölçek arasında bağlantının yüksek olduğunu göstermektedir. Ravenna'da bu değerin daha yüksek çıkmasının sebebi ise kentin iskeleti oluşturan iki adet, birbirine paralel aksın doğrusal bir şekilde kent içerisinde bağlantı sağlamasıdır.

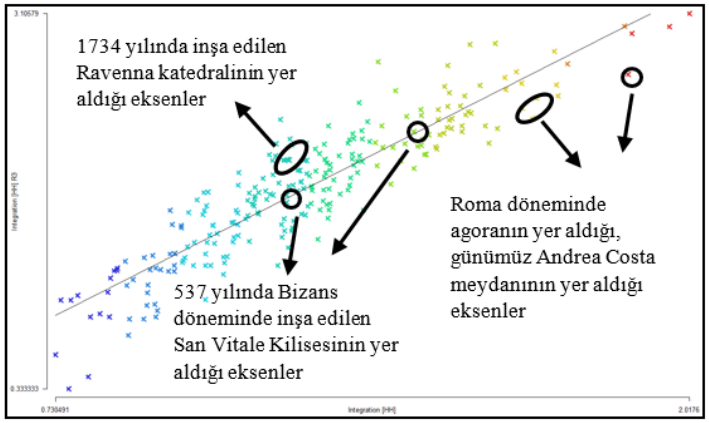
Tez kapsamında önceki karşılaştırmalı örneklerde de incelenilen Anadolu örneklerine benzer şekilde, Bursa'da da Roma dönemine ait izler taşıyan Ortapazar Caddesi ana regresyon çizgisinin üst kısmında ve en sağ üst köşede yer almaktadır. Bu durum Ortapazar Caddesi'nin kentin geneline göre daha fazla bütünleşme değerine sahip

olduğunu göstermektedir. Osmanlı döneminde inşa edilen camilerin yer aldığı eksenler ise İznik örneğine benzer şekilde, değerlendirilen noktalar ana regresyon çizgisinin farklı bölgelerinde tespit edilmiştir (Şekil 4. 50).

Şekil 4. 50: Bursa sinerji diyagramı.

Ravenna'nın merkezinde yer alan Andrea Costa meydanı Roma dönemine ait agoranın bulunduğu bölgede yer almaktadır. Günümüzdeki yapısı ile ana regresyon çizgisinin alt kısmında yer alarak kent sisteminden kopuk bir yapı sergilemektedir. Öte yandan Bizans döneminde inşa edilen kilise ve 1734 yılında inşa edilen katedral kentin ortalamasına göre yüksek bütünleşme değerlerine sahiptir (Şekil 4. 51).

Şekil 4. 51: Ravenna sinerji diyagramı.

Morfolojik veriler ve statik değerler bir araya getirildiği zaman elde edilen sonuçlar;

- Bursa çalışma alanının Ravenna'ya göre daha küçük olmasından dolayı, Bursa'nın sahip olduğu segment sayısı Ravenna'ya göre daha azdır. (135 – 256) Ravenna'da yer alan sokakların hiç kesilmeden devam eden doğrusal yapısı sonucu ortalama segment uzunluğu Bursa'dan fazladır (12.10 – 18.10).

- Yine alan farkından dolayı yapı adası sayısı Bursa'da daha azdır (54 – 146). Bursa'da ortalama yapı adası büyüklüğü Ravenna'ya göre daha düşük elde edilmiştir (1.564 – 2.260).
- İki örnek arasında yapı adası sayıları arasındaki oran neredeyse 3 katı iken Bursa'nın yapı adası büyüklüğü ile Ravenna arasında çok fark olmaması, Bursa kentinin geniş yapı adalarına sahip olduğunu göstermektedir. Bütünleşme değeri Ravenna'dan daha düşük tespit edilmiştir (89.3895 – 125.088).
- Ortalama segment uzunluğunun fazla olduğu Ravenna kentinin kavranabilirliği Bursa'ya göre yüksek çıkmıştır (0.3366 - 0.4132).
- İki farklı toplumun kültürel ve dini yapılarına dair bu örneklemede elde edilen sonuç ise Anadolu örneğinde camilerin yer aldığı aks, kentin geneline göre farklı bütünleşme değerine sahip noktalarda, ortalama değerde ya da ortalama değerin altında, yer almaktadır. İtalya örneğinde ise kentin merkezinde yer alan ve Lucca örneğinde yer alan tiyatro meydanına benzer şekilde, sınırlandırılmış olan Andrea Costa meydanı kent genelinde ortalama değerin altında bir bütünleşme değerine sahiptir. Hem Bizans döneminde hem de 1739 yılında inşa edilen kiliseler ise ortalama değerin üstünde bütünleşme değerine sahip olduğu tespit edilmiştir.

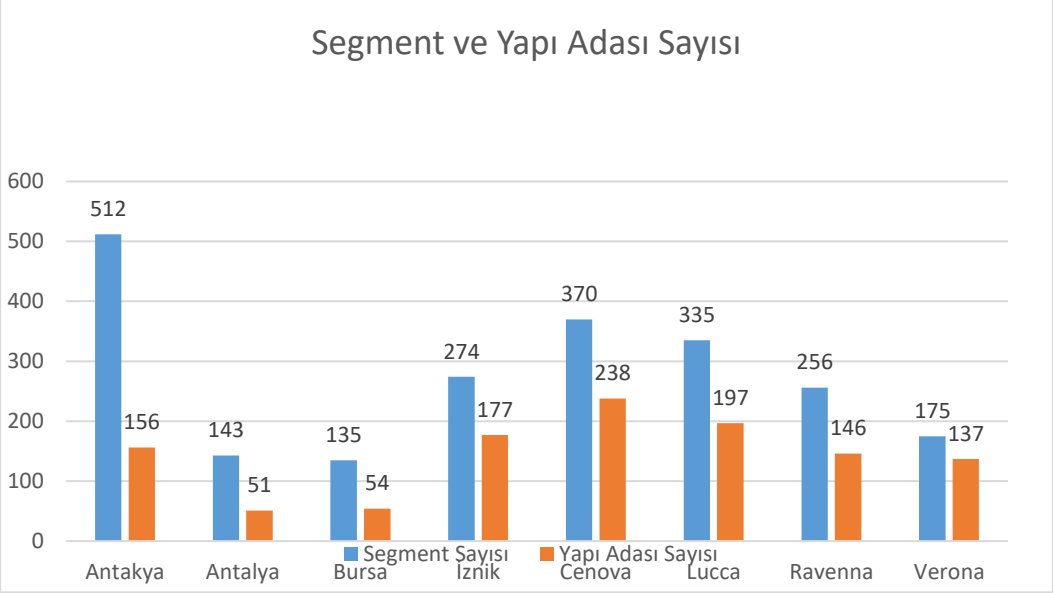
4.2.5 Karşılaştırmalı değerlendirme

Bu bölümde, seçilen ve karşılaştırmalı olarak ele alınan, ''Antalya – Cenova'', ''Antakya – Verona'', ''İznik – Lucca'', ''Bursa – Ravenna'', örnek kentlerin sayısal verilere dayanarak analizleri yapılabilmesi için, çizilen günümüz kent dokusunu yansıtan eksenel haritalar üzerinden, mekan dizimi yöntemi ve DepthMap programı kullanılarak matematiksel sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen eksenel haritalar ilk olarak DepthMap'te segment yapıya dönüştürülmüş ve program yardımıyla elde edilen parametreler, mekan dizimi yaklaşımı ile yorumlanmıştır.

Elde edilen parametrelerde çalışma kapsamında kullanılan veriler, bütünleşme ve tercih değerleri ve belli parametrelerin korelasyonuna dayanan kavranabilirlik ve sinerji değerleri olmuştur. Bütünleşme değerinin bir mekan ile alanda yer alan diğer mekanlar arasındaki ilişkiyi açıklaması, bir takım yaklaşımlar ve veriler sunması, mesafe kavramından daha çok bir derinlik ilişkisi kurması sonucu kentin sahip olduğu dokuya dair fikir sunmaktadır. Tercih, kentin sokak ağında yer alan parçaların

kullanıcılar tarafından en kısa yol potansiyeli olarak değerlendirilmesidir. Kavranabilirlik değeri ise elde edilen bütünleşme değerleri ile global bütünleşme değeri ve bağlanabilirlik parametresi arasında oluşturulan bir korelasyon sonucu elde edilmektedir. Kavranabilirlik değeri yüksek ise kent ağı kullanıcı için o kadar net bir hale gelmektedir. Sinerji ise global bütünleşme ve yerel bütünleşme değerlerinin korelasyonu sonucu mekanlar ve kent sistemi arasındaki ilişkiyi yorumlamaktadır.

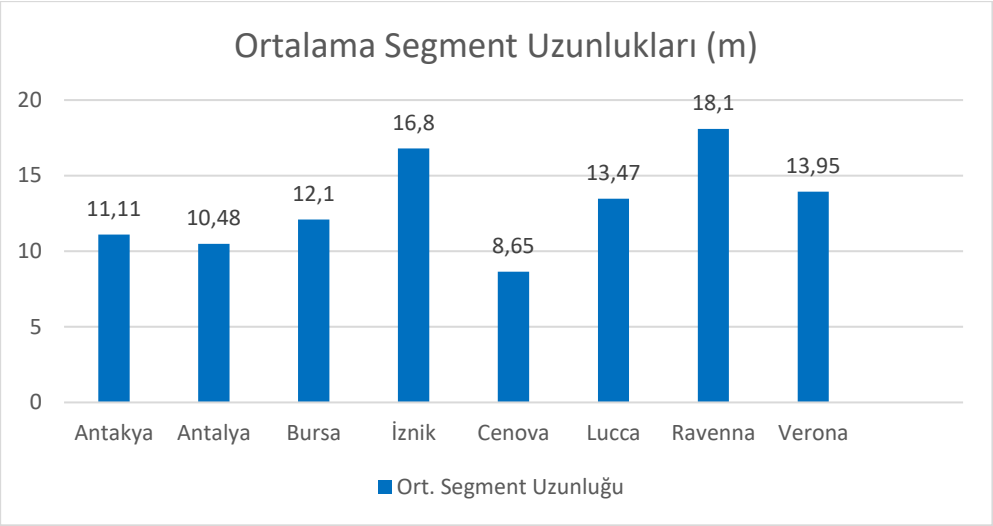
Kent morfolojisi üzerinde kültür farklılıklarını incelemek için, karşılaştırmalı analizlerden elde edilen sonuçları hem örnek kentler doğrultusunda hem de Anadolu ve İtalya olmak üzere iki aşamada incelemek genel bir fikri de beraberinde getirecektir. Bu kapsamda mekan dizimi yöntemi ile tespit edilen matematiksel değerler yorumlanmış ve bu değerlerin morfolojik analizlerle olan ilişkisi değerlendirilmiştir (Tablo 4. 2, Tablo 4. 3, Tablo 4. 4 ve Tablo 4. 5). Ayrıca kentler içerisinde yer alan, toplumun kültürel ve dini yapısını yansıtan dini yapılar ve meydanlar, kültür etkisinin kent üzerindeki etkisini göstermek adına elde edilen matematiksel değerlerle ilişkilendirilmiştir.

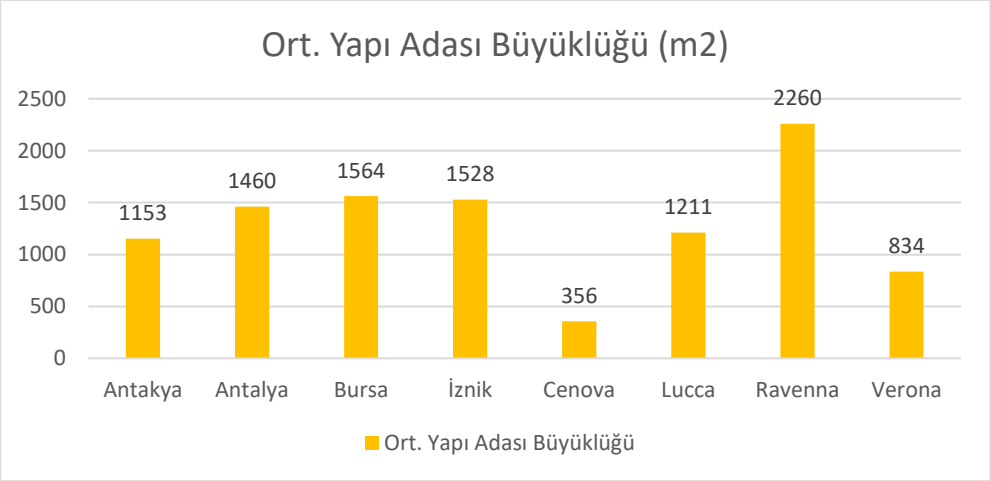
Tablo 4. 2: Segment ve yapı adası sayısı.

Şehirler	Seçilme Nedenleri	Kuruldukları Dönem	Segment Sayısı	Ortalama Segment Uzunluğu	Yapı Adası Sayısı	Ortalama Yapı Adası Alanı	Bütünleş. Değeri (Rn)	Bütünleş. Değeri (R400)	Seçim Değeri (R400)	Kavranabilirlik	Sinerji
Antalya	- Akdeniz üzerinden önemli bir giriş noktaları olmaları, - Kuzeyde dağlar ve güneyde Akdeniz ile çevrili, coğrafik olarak benzer gösteren yapısı, - 12. yüzyılda her iki kentte de korunma amaçlı inşa edilen ve çalışma alanını belirleyen surlar.	M.Ö. 79 Bergama kralı II. Attalos tarafından bölgede yer alan kuzeyde Olbia ve güneyde Korkykos kentlerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.	143	10.48	51	1.460	86.3641	82.8945	2407.68	0.2896	0.6428
Cenova		M.Ö. 6. yüzyıl Kuruluş tarihi Etrüsk dönemine dayanmaktadır.	370	8.65	238	356	319.815	257.286	10295.2	0.2571	0.6043
Antakya	- Tarihin farklı dönemlerine dayanan birçok katmanın iki kent yapısı üzerindeki etkisi, - Coğrafik açıdan ova üzerine ve dağ eteklerine kurulmuş olmaları ve iki kentte de ticaretin ön plana çıkmasına neden olan Asi ve Adige nehirleri boyunca yer almaları.	M.Ö. 300 Büyük İskender'in komutanı Seleucus Nicator tarafından kurulmuştur.	512	11.11	156	1.153	285.369	166.121	6905.02	0.1862	0.5994
Verona		M.Ö. 100 Neolitik zamandan itibaren toplulukların yer aldığı bölgenin kentleşme süreci Roma İmparatorluğu ile başlamıştır.	175	13.95	137	834	208.07	176.882	3735.12	0.5480	0.8754
İznik	- 10. ve 11. yüzyıllar arasında sınırları içerisinde yer aldıkları devletlerin başkentleri olmaları, - Konumları gereği çevrede yer alan önemli kentlere yakınlıklarından dolayı hem kent dokusu açısından hem de fonksiyon açısından etki altında kalmaları.	M.Ö. 316 Büyük İskender'in ölümünden sonra imparatorluğu paylaşan generallerden Antioyonos tarafından kurulmuştur.	274	16.80	177	1.528	259.611	123	2210.18	0.3832	0.8702
Lucca		M.Ö. 180 Etrüsklerin yönetimi altında olan kent Roma İmparatorluğu ile birlikte askeri kamp olarak yeniden inşa edilmiştir.	335	13.47	197	1.211	333.631	203.341	5687.82	0.2694	0.6595
Bursa	- İki önemli imparatorluğa başkentlik yapmaları; Bursa - Osmanlı Devleti, Ravenna - Doğu Roma İmparatorluğu, - Merkezin yer aldığı surlarla çevrili alan dışında izledikleri gelişme politikası benzer ve banliyo yapıya dayalı olmuştur.	M.Ö. 700 Bitinya Kralı Prusias tarafından kurulmuştur.	135	12.10	54	1.564	100.517	89.3895	2676.51	0.3366	0.6932
Ravenna		M.Ö. 191 Etrüsklerin yönetimi altında olan kent Roma İmparatorluğu ile birlikte askeri kamp olarak yeniden inşa edilmiştir.	256	18.10	146	2.260	240.428	125.088	2268.24	0.4132	0.8265

Tablo 4. 3: Örnek kentlere ait değerler.

Tablo 4. 4: Ortalama segment uzunlukları.

Tablo 4. 5: Ortalama yapı adası büyüklüğü.

Morfolojik veriler ve matematiksel değerler bir araya getirildiği zaman elde edilen sonuçlar;

1. Çalışma alanı olarak seçilen kentler, alan büyüklüğü ve segment ve yapı adası sayısı olarak farklılık göstermektedirler.
2. Roma kent yapısının korunmuş olduğu kentlerin ortalama segment uzunlukları organik dokuya sahip kentlerin ortalama segment uzunluklarından fazla tespit edilmiştir. Bu durum ise, Roma izlerini koruyan kentlerin sahip olduğu sokakların doğrusal yapısını ve sürekliliğini yansıtmaktadır.
3. Antik döneme ait sadece ana aks izlerinin korunduğu Anadolu örneklerindeki ortalama yapı adası büyüklüğü, Roma dönemine ait ızgara planın büyük ölçüde korunduğu İtalya kentlerine göre daha fazla tespit edilmiştir. Bunun nedeni iki sebeple açıklanabilir. İlki, Anadolu kentlerinde ızgara planın yerini, Türk ve

İslam kültürü etkisiyle organik ve geniş yapı adalarına bırakmasıdır. Bir diğer neden ise, İtalya'da Ortaçağ'da kent içerisinde gerçekleşen değişimin ızgara planı bozmadan, yapı adalarının içerisinde müdahaleler ile yapılmasıdır.

4. Bütünleşme ve tercih değerleri (R400), karşılaştırılan örneklerde, İtalya kentlerinde Anadolu yerleşimlerinden daha yüksek tespit edilmiştir. Bu da İtalya kentlerinin Anadolu kentlerine göre daha erişilebilir bir yapıda olduğunu vurgulamaktadır.
5. Kavranabilirlik değeri, Roma ızgara planın en çok belirgin olduğu Verona kentinde en yüksek tespit edilmiştir (0.5480). Değerin 0.45'ten büyük olması, kentin kavranabilirlik değerinin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Organik dokunun hakim olduğu Antakya kentinde ise kavranabilirlik değeri en düşük tespit edilmiştir (0,1862). Değerin 0.2'den küçük olması, kent sisteminin anlaşılmaz bir yapıda olduğunu göstermektedir. Ayrıca karşılaştırmalı analizler oluşturulurken, ortalama segment uzunluğunun fazla olduğu kentin, diğerine göre daha kavranabilir bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise 2.maddede açıklanan Roma kent yapısı ve sokakların doğrusal yapısı ile ilişkilendirilebilir.
6. Anadolu örneklerinde incelenen kentlerde meydan kavramı yer almazken, camiler kent içerisine yerleştirilmiş ancak şehiriçi merkezde yer almamaktadır. Öte yandan İtalya örneklerinde, meydanı kavramı yer almakta ve kentin asıl meydanı merkezde yer alırken kentin geri kalan kısımlarında da açık alanlar yer almaktadır. Kiliseler ise Anadolu kentlerine benzer şekilde kente yayılmıştır, ayrıca merkezde yer alan meydanla da ilişkili kiliseler yer almaktadır. Topluma ait kültür ve dinin yansıması olarak kentlerde yer alan bu yapılar, elde edilen sinerji parametresi ile ilişkilendirildiği zaman kent yapısı ve konumu arasındaki etkileşime dair sonuçlar elde edilmiştir. Anadolu ve İtalya yerleşimlerinde dini yapılar benzer bir şekilde kente dağınık yerleştirilmiş olsa da Anadolu kentlerinde yer alan camilerin, sistemin sahip olduğu ortalama bütünleşme değerinin altında yer alan bölgelerde yer aldığı tespit edilmiştir. İtalya kentlerinde ise bu durumun aksine, kiliselerin ortalama değere sahip ya da ortalama değerin üstünde yer alan bölgelerde bulunduğu tespit edilmiştir. İtalya kentlerine özgün meydan yapısının ise sistemin en yüksek bütünleşme değerine sahip bölgede olduğu tespit edilmiştir.

7. Bütünleşme değerine ait elde edilen bir başka sonuç ise (Bkz: 3.madde) Anadolu ve İtalya kentlerinin morfolojik yapılarındaki değişim ile bütünleşme değerleri arasında bir ilişki olduğudur. İncelenen Anadolu kentlerinde, Roma dönemine ait sürekli ve doğrusal yapıya sahip kent dokusu değişime uğramıştır. İtalya örneklerinde yer alan organik doku kenti tamamen değiştirmek yerine, korunmuş olan Roma dönemine ait ızgara dokunun iç kesimlerinde yer almaktadır. Bunun yansıması olarak, bütünleşme değerleri Anadolu kentlerinde merkezde yer alan antik ana akstan çeperlere doğru azalama gösterdiği tespit edilmiştir (Bkz: Bütünleşme Haritaları – Anadolu örnekleri). İtalya kentlerinde ise kentin geneline hakim olan bütünleşme değeri yüksek aksların iç kesimlerinde yer alan organik doku bütünleşme değerinin az olduğu kısımlar olarak tespit edilmiştir (Bkz: Bütünleşme Haritaları – İtalya örnekleri). Bu da bizi önceki maddelerde elde edilen sonuçlara götürmektedir. Kentin genelinin doğrusal ve sürekli akslarla desteklenmesi kentin erişilebilir olmasını sağlarken, bütünleşme ve tercih değerlerinin yüksek tespit edilmesi bu durumu doğrulamıştır. Kavranabilirlik değeri ise bağlanabilirlik parametresi ile de ilişkili olduğundan, kent merkez – kent çeperi ilişkisinden bağımsız olarak, doğrusal aksların uzunlukları ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

4.3 Bölüm Değerlendirmesi

Tez kapsamında seçilen ve karşılaştırmalı olarak ele alınan, Antalya – Cenova, Antakya – Verona, İznik – Lucca, Bursa – Ravenna, örnek kentlerin, kentsel yapısını ve bu yapıyı şekillendiren unsurları ortaya çıkarmak adına bu bölümde, ilk olarak bu kentlerin kentleşmeye başladıkları dönemlerden itibaren sahip oldukları kent dokusu ve yaşayan toplumlar ile günümüze kadar geçen zaman içerisinde, her iki yapıda da uğradıkları değişimler incelenmiştir. Bu incelemenin temelini oluşturmak adına ise örnek kentlerin yer aldığı iki farklı ülke, Türkiye ve İtalya üzerinde yer alan topluluklar ve dönemlerin etkisi ilk olarak açıklanmıştır. Bu bölümde tespit edilen morfolojik değerler, 4.2 bölümünde yapılmış olan matematiksel analizlere katkı sağlamıştır.

İkinci bölümde, seçilen çalışma alanlarının morfolojik yapısı ve mekan dizimi yöntemine dayalı sayısal değerleri ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu kapsamda her örneğe ait, kentin morfolojik yapısını yansıtan ve çalışma alanı sınırları içerisinde

geçmişte yer alan, agora, önemli akslar olan Decumanus ve Cardo, surların konumları ve dini yapılar gibi önemli tarihi kent ögeleri, çizilen ve Depthmap programı ile elde edilen segment (R400 Bütünleşme) haritası üzerine işlenmiştir. Çalışma doğrultusunda karşılaştırmalı analize veri sunan mekan dizimi parametreleri ise, bütünleşme değerleri (n ve R400), tercih değerleri (R400), kavranabilirk ve sinerji değerleri olmuştur. Sinerji değerleri bölümün başında, haritalandırılmış önemli kent ögelerinin kentin bütünüyle olan ilişkisini tespit etmede kullanılmış bir parametredir. Çalışma kapsamında kullanılan bütün bu parametreler ise son olarak, bir önceki bölümde tespit edilen, segment sayısı ve ortalama segment uzunluğu, yapı adası sayısı ve ortalama yapı adası büyüklüğü gibi morfolojik değerlerle ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır. Tespit edilen değerler üç ayrı şekilde incelenmiştir;

- Kentler ayrı ayrı, sahip oldukları önemli ögelere dayalı olarak tespit edilen sayısal değerlerle yorumlanmıştır.
- Kentler karşılaştırmalı olarak tespit edilen sayısal verilerle analiz edilmiştir.
- İtalya ve Anadolu'ya ait genel sonuçlar değerlendirilmiştir.

5. SONUÇ

Bu tez, toplumların sahip olduğu kültür yapısının, kentsel mekan üzerindeki etkisini ve kent morfolojisini nasıl değiştirdiğini, mekan dizimi yöntemi kullanarak, sayısal bir yöntem değerlendirmesi üzerine açıklamayı amaçlamıştır. Anadolu ve İtalya'dan örneklerin seçilmesinin nedeni, Anadolu'nun klasik dönem kentlerine ev sahipliği yapmış olması ve batı kültürüne ait izler taşımaşıyla birlikte, Türklerin Anadolu'ya göç etmesi sonucu kentlerin yapısında kültüre dayalı gerçekleşen değişimlerdir. Selçuklu Devleti ile Anadolu'ya başlayan göçler, Roma etkisine sahip kentlerin yapısında değişikliğe neden olmaya başlamış ve Osmanlı Devleti'nin Anadoluya hakim olmasıyla birlikte, Türk ve İslam etkisi kentlerde etkisini göstermiştir.

Anadolu ve İtalya yarımadası üzerinde yer alan ''Antalya – Cenova'', ''Antakya – Verona'', ''İznik – Lucca'', ''Bursa – Ravenna'' örnek kentleri, Roma İmparatorluğu döneminde sınırlı kaldıkları sur içi alanlar, çalışma alanı olarak seçilmiştir. Eşleştirmenin temel alındığı noktalar ise bu kentlerin kuruldukları tarihten itibaren, bulundukları bölgeler içerisindeki önemleri ve konumları, bağlı oldukları devletler içerisindeki statüleri, aynı dönemlerde geçirdikleri benzer yapısal değişiklikler gibi unsurlara dayandırılmıştır. GIS programı yardımıyla oluşturulan ölçekli haritalar, kentlerin blok yapısını ve sokak dokusunu ifade edecek şekilde sayısallaştırılmıştır. Elde edilen haritalar, ilk olarak tarihi haritalarla ilişkilendirilmiştir. Oluşturulan eksenel haritalar daha sonra DepthMap programı aracılığı ile haritalar elde edilmiş ve analiz edilmiştir. Analizler sonucu mekan dizimi yaklaşımına ait bütünleşme, tercih, kavranabilirlik ve sinerji parametreleri tespit edilmiştir. Toplumun, mekan üzerindeki etkisini incelemek için ise, tarihi yapıların yer aldığı konumlar haritalar üzerine işlenmiştir (Bkz: Şekil 4.32, 4.37, 4.42, 4.47).

Seçilen örnek kentlerin dokusu incelendiği zaman, en yüksek bütünleşme değerine sahip doğru parçaları, iki ülkede de benzer olarak, antik dönemden kalma ve günümüzde yerleşimin iskeletini oluşturan akslar olduğu tespit edilmiştir. İtalya örnek kenti Verona'da, antik dönem ve Ortaçağ dokusunun korunduğu (Bkz: Şekil 4.37), Anadolu örnek kenti Antakya'da (Bkz: 4.37) ise Türk ve İslam etkisiyle bu dokunun

değiştiği ve organik bir hal aldığı tespit edilmiştir. İtalya kent dokusu, sürekliliğin ve doğrusal yapının korunduğu bir formdadır. Bu süreklilik, kentin merkezinde yer alan ve antik dönemden beri mekansal yapının en önemli elemanlarından biri olan meydanlarla desteklenmektedir. İncelenen Anadolu yerleşimlerinde ise, kentin ana iskeletini oluşturan ve antik dönemin izlerini yansıtan bir aks yer alsa da, bu yapının çevresinde yer alan doku, sürekliliğin sağlanamadığı düzensiz bir yapıdadır.

Sunduğu kanıtlanabilir ve sayısal veriler doğrultusunda, seçilen örneklere ait karşılaştırmalı analiz imkanı sunan mekan dizimi yaklaşımı, bu morfolojik çalışmaya entegre edilmiştir. İncelenen 8 örnekte de bütünleşme parametresi en yüksek değere sahip doğru parçaları olan antik ana aksların izleri, günümüzde ticari fonksiyonların yer aldığı ve kentin merkezine erişen sokaklardır. İtalya örneklerinde bu sokaklar, kentin merkezinde yer alan meydanla etkileşim halinde ve kentin geri kalan dokusuyla bütünleşmiş bir yapıda, erişilebilir bir sistem sunmaktadır. Anadolu örneklerinde ise bu sokaklar, kentin iskeletini oluşturan bir dereceye sahipken, kentin geri kalanında yer alan konut bölgelerinden ve fonksiyonlardan kopuk bir yapıdadır ve kent genelinde erişilebilirliği kısıtlamaktadır (Bkz: Şekil 5.1). Çalışma kapsamında incelenen örneklerde;

- İtalya kentlerinde yer alan meydanlar, önemli bir role ve etkiye sahipken, bu meydanlar kent merkezine ve kentin geneline entegre haldedir.
- Bu meydanların antik dönemde yer aldıkları konumlar, Anadolu örnek kentlerinde etkisini kaybetmiş ve konum olarak da kentin genelinde bütünleşmiş bir yapıya sahip değildir.

Çalışma alanı olarak seçilen ve analiz edilen kent dokusu ortak bir sınıra göre belirlenmiş olsa da, bu alanların çevresinde yer alan ve bu merkezlerle ilişki kentsel doku varlığını sürdürmektedir. Bu doğrultuda, hesaplanan parametrelerde daha iyi sonuç alabilmek için R400 metrik mesafesi doğrultusunda tespitler yapılmış ve yorumlanmıştır.

Anadolu kentlerinde yer alan geniş yapı adalarının, birçok dönüş ve kırılma noktasına sahip akslar ile çevrelendiğini göstermektedir. Morfolojik açıdan Anadolu kentlerinde Roma dönemine ait ızgara plan yerini, Türk ve İslam kültürü etkisiyle düzensiz ve geniş yapı adalarına bırakmıştır. İtalya kentlerinde ise kentin uç noktalarına erişebilen akslar varlığını korurken, Ortaçağ'da oluşmaya başlayan organik doku bu akslar

arasında yer almaktadır. Doğrusal aksların arasında yeni aksların oluşması yapı adalarını bölmüş ve küçük yapı adaları ortaya çıkarmıştır.

Daha erişilebilir yapıya sahip olduğu vurgulanan İtalya kentleri, yapılan matematiksel çalışma sonucu elde edilen değerlerle de doğrulanmıştır. İtalya'ya ait bütünleşme ve tercih parametrelerin değerleri Anadolu kentlerinden daha yüksek tespit edilmiştir (Bknz: Tablo 4.2). Roma kent yapısının en belirgin olduğu Verona kenti, tespit edilen 0.5480 kavranabilirlik değeri ile hem örnekler arasında hem de genel kavranabilirlik değeri olarak, ortalamanın üzerinde bir kavranabilirlik değerine sahiptir. Yalnızca antik ana aksın korunduğu ve kentin geri kalan kısmında organik yapının yer aldığı, Antakya kentine (Bkz: Şekil 4.37) ait 0.1862 kavranabilirlik değeri ise örnekler arasında en düşük değere sahiptir.

Tez kapsamında karşılaştırmalı olarak ele alınan parametreler ile elde edilen sonuçlar, iki ülkenin kentlerinde karakteristik yapıya dair yorum yapabilmek için kullanılmıştır. Bu kıyaslamalar ile örnekler arasında üstünlük yaratma algısı güdülmemiştir. Sayısal değerlerin karşılaştırıldığı mekan dizimi parametreleri de bu yöntem içerisindeki anlamlarıyla sınırlı kalacak şekilde incelenmiştir. Bu doğrultuda kavranabilirlik değeri sadece, kent sistemi içerisinde yer alan mekanlar ile sistem arasında nasıl bir ilişki olduğunu açıklamaktadır. Bu sayede kent sisteminin tüm yapısı, yüksek kavranabilirlik değerine sahip olduğu takdirde parçalarından anlaşılabilmektedir. Antakya ve Verona örneklerinin bu parametrede ön plana çıkmasının sebebi de buna dayanmaktadır. Organik dokuya ve karmaşık sokak yapısının en belirgin olduğu Antakya kentinin kavranabilirlik değeri, Roma kent yapısının korunmuş olduğu düzenli ve doğrusal sokak dokusuna sahip Verona kentinden daha düşük çıkmıştır.

Örnekler arasında İtalya kentlerinde sokak dokusu, merkezde buluşup bir açık alan ile entegre olurken, Anadolu örneklerinde böyle bir mekansal kurgu yer almamaktadır. Bunun yerine, cami avluları ve külliyeler bu ihtiyacı karşılayan yapılar olarak değerlendirilirken, bu yapılar kentin farklı ve kentin genelinden kopuk bölgelere yerleştirilmiştir (Bkz: Şekil 4.35, 4.40, 4.45, 4.50). İtalya yerleşimlerinde dini yapılar benzer bir şekilde kente dağınık yerleştirilmiş olsa da kiliselerin bütünleşme değeri olarak ortalama değere sahip ya da ortalama değerin üstünde yer alan bölgelerde bulunduğu tespit edilmiştir (Bkz: Şekil 4.36, 4.41, 4.46, 4.51). İtalya'da yer alan örnek kentlerin, özgün meydan yapısı ise sistemin en yüksek bütünleşme değerine sahip bölgede yer almaktadır.

Sonuç olarak, tarihte yer alan ve etki ettiği tüm yerleşimlerin mekansal dokusunu oluşturan, Roma kent yapısının, günümüz İtalya kentlerinin tarihi merkezlerinde de yapısı koruduğu ve etkisini gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrusal ve sürekli yapı, kullanıcıyı merkezde yer alan bir noktaya doğru yönlendirirken, tespit edilen yüksek bütünleşme ve tercih değerleri kent sistemlerinin erişilebilir olduklarını doğrulamıştır.

Bu tez ile, toplumun sahip olduğu kültür yapısının ne denli kente yansıdığı ve kültürel yapının, kent içerisinde aldığı formlarla bu yansımayı nasıl etkilediği açıklanmaya ve bu doğrultuda literatüre katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Ayrıca devam niteliğinde, Roma kentinden Türk – İslam kentine dönüştürülen örneklere ek olarak, Osmanlı döneminde kurulmuş olan yeni şehirlerin bu çalışma ile ilişkilendirilmesi, çalışmaya katkı sağlayacaktır.

Şekil 5. 1: İncelenen örnek kentlerde bütünleşme değeri yüksek tespit edilen doğru parçaları.

6. KAYNAKLAR

Adger, D. (2015). *WIREs Cogn Sci* 2015, 6:131–147. doi: 10.1002/wcs.1332

Aktüre, S. (1985). Osmanlı Devletinde Taşra Kentlerindeki Değişimler. Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, 4.

Alias, A., Ali, A. S. & Wai, C. K. (2011): New Urbanism and township developments in Malaysia. *Urban Design International*, 16:2, 76-93.

Andringa, W. V. (2012). Statues in the Temples of Pompeii: Combinations of Gods, Local Definition of Cults, and the Memory of the City. Oxford: Oxford University Press.

Aronoff, M. & Fudeman, K. (2011). What is Morphology? New York: John Wiley & Sons.

Bağbancı, K. Ö. (2007). Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Korunması Üzerine Öneriler, İstanbul, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.

Balchin, P. N. (2008). Urban Development in Renaissance Italy, New York: John Wiley & Sons.

Banerjee, U. K. & Thilagam, N. L. (2015). The morphological characteristic of medieval temple towns of Tamilnadu, *Environment and Planning B*, 0, 1 – 27.

Batty, M. (2000). Exploring isovist fields: space and shape in architectural and urban morphology. *Environment and Planning B: Planning and Design 2001*, 28, 123-150.

Bayes A., Rakibul H. & Maniruzzaman, K. M. (2014). Urban Morphological Change Analysis of Dhaka City, Bangladesh, Using Space Syntax, *ISPRS Int. J. Geo-Inf.*, 3, 1412-1444.

Baykal, K. (1950). Bursa and the Monuments. Bursa: Aysan Press.

Benedikt, M.L. (1979). To take hold of space: isovists and isovist fields. *Environment and Planning B.* 6, 47-65.

Bobek, H. (1927): Grundfragen der Stadtgeographie. *Geographischer Anzeiger*, 28, 213–224.

Bohl, C. (2000): New urbanism and the city: Potential applications and implications for distressed inner-city neighborhoods. *Housing Policy Debate*, 11:4, 791-797.

Bratchel, M. E. (2008). Medieval Lucca and the Evolution of Renaissance State. Oxford: Oxford University Press.

Cannife, E. (2008). The Politics of the Piazza: The History and Meaning of the Italian Square. Abingdon, Routledge.

Cavaglier, G. (1949). Otline for a History of City Planning From Prehistory to the Fall of the Roman Empire: IV. Etruscan and Roman, Journal of the Society of Architectural Historian, 8:3/4, 27 – 42.

Charalambous, N. & Mavridou, M. (2012) Space Syntax: Spatial Integration Accessibility and Angular Segment Analysis by Metric Distance (ASAMeD), in

Angela Hull, Cecília Silva and Luca Bertolini (Eds.) Accessibility Instruments for Planning Practice. COST Office, pp. 57-62.

Choudhary, P. & Adane, V. (2012). Spatial Configutartions of the Urban Cores in Central India, *Eighth International Space Syntax Symposium*.
Cirelli, E. (2010). Ravenna – Rise of a Late Antique Capital. In: Debating Urbanism: Within and Beyond the Walls AD 300 – 700. University of Leicester, 239 – 263.
Cirelli, E. (2013). Rome, the see and the port of Classe Augustan. In: Ravenna and the Adriaticfrom its origins to Roman times, 109 – 122. Bologna: AnteQuem.
Çimrin, H. (2007). Bir Zamanlar Antalya, Tarih, Gözlem ve Anılar, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, Antalya, cilt 1.
Conzen, M. P. (2001): The study of urban form in the United States, *Urban Morphology*, 5:1, 3-14.

Dark, K. R. (2004) Houses, streets and shops in Byzantine Constantinople from the fifth to the twelfth centuries, *Journal of Medieval History*, 30:2, 83-107.
Deliyannis, D. M. (2014). Ravenna in Late Antiquity. Cambridge: Cambridge University Press.
Dhanani, A., Vaughan, L., Ellul, C. & Griffiths, S. (2012) From Axiel Line to Walked Line: evaluating the utility of commercial and user-generated street network datasets in space syntax analysis, in: Greene, M, (ed.) http://www.sss8.cl/call-papers-and-paper-submission/.

Duggan, C. (1994). A Concise History of Italy. Cambridge: Cambridge University Press.
Dursun, P. (2007). Space Syntax in Architectural Design, Proceedings 6th International Space Syntax Symposium, Istanbul: ITU.
Epstein, S. A. (2001). Genoa and Genoese, 958 – 1528, *The University of North Carolina Press, Kuzey Karolina*.
Eyice, S. (1960). İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme, *Tarih Dergisi*, 11:15, 99 – 120.
Enlil, Z. M. (1999). Housing and Urban Culture in the 19th Century of Istanbul.
Falamaki, M. (2008). Revitalization of Historical Monuments and Cities, Tehran Üniversity.
Fierro, M. (2011). The New Cambridge of Islam; The Western Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries, 2, 301 – 366.
French, D. H. (1967). Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: I. The İznik Area, *Anatolian Studies*, 17, 49 – 100.
Fuller, M. (2015). Fascist Italy: Architectural and Urban Histories, *Architectural Histories*, 3:5, 1 – 4.
Fussel, S. (2008). Braun/Hogenberg, Cities of the World – Complete Edition of the Colour Plates 1572 – 1617 (Civitates Orbis Terrarum). Taschen America Llc.
Gabellini, P. (2008). Profiles of Italian Urban Planning, *Planum The European Journal of Urban Plannin.*
Gauthiez, B. (2004). The history of urban morphology, *Urban Morphology*, 8:2, 71-89.

Gedik, G. S. & Yıldız, D. (2016) Assessing the role of users in sustainable revitalization of historic urban quarters: The case of Bursa – Khans District, *ITU A/Z*, 13:1, 195 – 208.
Geltner, G. (2013). Healthscaping a medieval city: Lucca's Curia viarum and the future of public health history, Urban History, 40:3, 395 – 415.

Gorse, G. L. (1998). City Ritual as a Key to Interpreting Renaissance Genoa.
Gül, M. (2006). Antalya Kent Merkezi Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesinde Yer Alan SİT Alanları ve Bu Alanlarda Antalya Büyükşehir Belediyesince Başlatılan Çalışmalara İlişkin Genel Bir Değerlendirme, *Planlama Dergisi,* 4, 121 – 145.
Güneş, A. (2001). İznik, Osmanlı Dönemi, *İslam Ansiklopedisi*, 23, 545 – 547.
Hamamcıoğlu, C. & Kerestecioğlu, F. (2007). Akdenizde Topoğrafyasını Koruyan Ortaçağ Limanları ve Turizmin Çevresel Etkileri: Alanya Hisariçi Mahallesi, Antalya İçkale Mahallesi, Girne Tarihi Liman Mahallesi, *YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi*, 2:2, 108 – 132.
Hedgcock, D. & Pidala, A. M. (2014). Education, practice and professionalism: a comparative history of the development of urban and regional planning in Italy and Australia, *Planning Perspectives*, 29:4, 527 – 542.
Henderson, J. & Raby, J. (1989). The Technology of Fifteenth Century Turkish Tiles: An Interim Statement on the Origins of the Iznik Industry, *World Archaelogy*, 21:1, 115 – 132.
Hillier, B. (2003). The architectures of seeing and going: or, are cities shaped by bodies or minds? And is there a syntax of spatial cognition?, in: Hanson, J. (Ed.), *Fourth International Space Syntax Symposium*. University College London, London.
Hillier, B. (1996). Space Is the Machine : A Configurational Theory of Architecture. Cambridge: Cambridge University Press.
Hillier, B. & Hanson, J. (1984). The Social Logic of Space. Cambridge: Cambridge University Press.

Hillier, B., Turner, A. Yang, T. & Park, H. (2007). Metric and topogeometric properties of urban street networks: some convergences, divergences and new results, *Proceedings 6th International Space Syntax Symposium*, ITU, Istanbul, Turkey, 12-15 June 2007.
Hirt, S. A. (2009): Premodern, Modern, Postmodern? Placing New Urbanism into a Historical Perspective. *Journal of Planning History*, 8:3, 248-273.

Kaplan, K.. *A Reconstruction of Antiochia on the Orontes at its height*. http://home.antiochiatrust.org/?page_id=41|.

Kaplanoğlu, R. (2008). Bursa'nın Kentsel Gelişmesi, *Bursa Defteri*, 31, 39 – 53.

Kasaba, R. (2008). The Cambridge History of Turkey; Turkey in the Modern World, 4, 419 – 472.
Kaya, M. A. (2003). Anadolu'daki Roma Garnizonları, *Tarih İnceleme Dergisi,* 18:2, 83-94.
Kejanlı, T. (2005). Anadolu'da İlk Yerleşmeler ve Kentleşme Eğilimleri. Doğu Anadolu Bölge Araştırmaları, Dicle Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü.
Keskinkılıç, H. (2008). Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alan larının Sorunları: Antalya, Kaleiçi Örneği, Ankara.
Kepenek, E., Gençel Z. & Güçlü, B. (2015). Antalya Tarihi Kent Merkezi Ve Yakın Çevresindeki Mekânsal Değişimin Günümüz Kent Formuna Etkilerinin Değerlendirilmesi, *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3:2, 77 – 84.
Killinger, C. (2002). The History of Italy. California: Greenwood Publishing Group.
Kuban, D. (1968). Anadolu – Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler, *Vakıflar Dergisi*, 3, 53 – 73.
Kuban, D. (1975). Sanat Tarihimizin Sorunları: Anadolu Türk Sanatı, Mimarisi ve Kenti Üzerine Denemeler. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Kubat, A. S. (1997). The morphological characteristics of Anatolian fortified towns, *Environment and Planning B: Planning and Design*, 24:1, 95 – 123.

Kubat, A. S. (1999). The morphological history of Istanbul, *Urban Morphology*, 3:1, 28-41.

Kubat, A. S., Asami, Y. & İstek, İ. C. (2001). Characterization of Street Networks in Turkish – Islamic Urban Form, Proceedings 3rd International Space Syntax Symposium, Atlanta.

Kubat, A.S. & Topçu, M. (2009). Antakya ve Konya tarihi kent dokularının morfolojik açıdan karşılaştırılması, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6: 2*

Kubat, A. S., Özbil A., Özer, Ö., & Ekinoğlu, H. (2012). "The Effect of Built Space on Wayfinding in Urban Environments: A Study of the Historical Peninsula in Istanbul." *8th International Space Syntax Symposium*, Santiago, Chili, January 3-6.

Kuran, A. (1996). A Spatial Study of Three Ottoman Capitals: Bursa, Edirne and İstanbul, *Muqarnas*, 13, 114 – 131.

Labunski, M. G. (2010). Friars in the City: Mendicant Architecture and Pious Practice in Medieval Verona, c. 1220 – c. 1375. Department of Art, Art History, and Visual Studies, Duke University.

Levy, A. (1999): Urban morphology and the problem of the modern urban fabric: some questions for research, *Urban Morphology*, 3:2, 79-85.

Li, X., Lv, Z., Zhong, C., Hijazi, I. H., Cheng, S. (2015). Assessment of lively street network based on geographic information system and space syntax, Multimed Tools Appl. Doi: 10.1007/s11042-015-3095-2.

Lloyd, S. (1989). Ancient Turkey: A Traveller's History of Anatolia. Universtiy of California.

Magrini, G. 2008, The walls of Lucca, 5 Ağustos 2016, http://brunelleschi.imss.fi.it/itineraries/place/TheWallsOfLucca.html

Marzot, N. (2002): The study of urban form in Italy, *Urban Morphology*, 6:2, 59-73.

Mazza, M. (2005). Ravenna: problemi di una capitale, Spoleto: Fonzione, 3 – 40.

Medeiros, V. and Holanda, F. (2007). A step further: segment analysis for comparative urban studies In Proceedings of the 6th International Space Syntax Symposium, ed. A. Kubat, O. Ertekin, Y. Guney, and E. Eyuboglu, Istanbul: Istanbul Technical University.

Meek, C. (1978). Lucca 1369 – 1400: Politics and Society in Early Renaissance. Oxford, Oxford University Press.

McEvedy, C. (2004). *İlkçağ Tarih Atlası*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları

Mohareb, N. & Kronenburg, R. (2012). Arab Walled Cities: investigating peripheral patterns in historic Cairo, Damasucus, Alexandria ant Tripoli, *Eighth International Space Syntax Symposium*.

Morris, A. E. J. (1994): History of Urban Form: Before the Industrial Revolutions. Michigan, Michigan University: Longman.

Moudon, A. V. (1997): Urban morphology as an emerging interdisciplinary field, *Urban Morphology*, 1, 3-10.

Mumford, L. (1937). What Is a City?

Mustafa, F. A. & Hassan, A. S. (2013). Mosque layout design: An analytical study of mosque layouts in the early Ottoman period, Frontiers of Architectural Research, 2, 445 – 456.

Nazemi, P. (2013). A Comparison Between Beauty in Islamic Urban Textures and European Historic Cities: Differences in Urban Conservation Strategies, *Conservation Science in Cultural Heritage*, 13, 193 – 211.

Osmond, P. (2011). The Convex Space as The Atom of Urban Analysis. *The Journal of Social Logic of Space 2011*, 2: 1, 97-114.

Owens, E. J. (1994a). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent* (C. Bilsel, çev.), 123 – 151. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.

Owens, E. J. (1994b). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent* (C. Bilsel, çev.), 95 – 123. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.

Owens, E. J. (1994c). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent* (C. Bilsel, çev.), 11 – 30. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.

Owens, E. J. (1994c). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent* (C. Bilsel, çev.), 75 – 95. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.

Özcan, K. (2006). Anadolu – Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu – Türk Kent Modelleri, *Bilig*, 38, 161 – 184.

Özcan, K. (2015). Selçuklu Çağında Anadolu Kentleşme Koridoru, *Bilig*, 73, 185 – 206.

Psarra, S. (2012). Spatial morphology, urband history and design *''in Julienne Hanson's Urban transformation: A history of design ideas''*, *The Journal of Space Syntax*, 3:1, 7-19.

Rabbel, W., Erkul, E., Stümpel, H., Wunderlich, T., Pasteka, R., Papco, J., Niewöhner, P., Barış, Ş., Çakın, O. & Pekşen, E. (2015). Discovery of a Byzantine Church in İznik/Nicaea, Turkey: an Educational Case History of Geophysical Prospecting with Combined Methods in Urban Areas, *Archaeological Prospection*, 22, 1 – 20.

Ratti, C. (2004). Space syntax: some inconsistencies. *Environment and planning B: Planning and design*, 31:4, 487–499.

Romano, M. (1993). L'estetica della citta europea, Forme e immagini. Torino: Giulio Einaudi editore.

Saalman, H. (1968): Planning and Cities: Medieval Cities by Howard Saalman. Braziller Incorporated, George.

Satılmış, E. (2012). 2863 Sayılı Yasa Kapsamında Koruma Amaçlı İmar Planlarının Kent Dokusuna Etkileri: Antalya Kaleiçi Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Örneği, Ankara.

Stonor, T. (2014), Space Syntax: a SMART approach to urban planning, desing & governance.

Süer, A. (2006). The Analysis of Historical, Cultural Pattern Development and Conservation Plans of Antalya Kaleiçi, İzmir.

Tanyeli, U. (1986). Anadolu – Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11. – 15. Yüzyıl). İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İ. (1999), "Bursa'nın Tarihinde Üç Ayrı Dönüşüm Dönemi", Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi, 06-08 Mayıs 1999, Uludağ Üniversitesi.

Topçu, M. (2003). Şehir Morfolojisi Üzerine Bir Çalışma Konya ve Antakya'nın Tarihi Dokularının Karşılaştırılması. İTÜ Yüksek Lisans Tezi.

Tunalı, S. (2010). Geleneksel İznik Konutlar, *Sanat Tasarım Dergisi*, 1:1, 55 – 60.

Turner, A. (2007). From axial to road-centre lines: a new representation for space syntax and a new model of route choice for transport network analysis. *Environment and Planning B*, 34:3, 539-555.
Usta, K. M. (2005). İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi, Balıkesir.
Ünal, Ç. (1997). İznik İlçesinin Turizm Potansiyeli, *Türk Coğrafya Dergisi*, 32, 197 – 219.
Vance Jr, J. E. (1977). The Continuing City: Urban Morphology in Western Civilization. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1990.

Yağçı, Ö. (2009). Antalya Tarihi Kent Merkezi Gelişim Süreci, *Planlama*, 49, 31 – 51.
Zucker, P. (1955). Space and Movement in High Baroque City Planning, *Journal of the Society of Architectural Historians*, 14:1, 8 – 13.
Webb, D. (1994) The church of San Frediano, Lucca, History Today, 44:5, 61 – 63.
Vimercati, A. 2013, *Ottoman Architecture*, ETH Basel, 9 Temmuz 2016, http://www.studio-basel.com/projects/beirut/damascus/atlas/ottoman-architecture.html

While, A. (2006): Modernism vs Urban Renaisasnce: Negotiating Post-war Heritage in English City Centres. *Urban Studies*, 43:13, 2399-2419.

Whitehand, J. W. R. (2001): British urban morphology: the Conzenian tradition, *Urban Morphology*, 5:2, 103-109.

URL-1 *Cosa – Ansedonia*, 9 Temmuz 2016 http://spazioinwind.libero.it/popoli_antichi/Etruschi/Cosa.html
URL-2 *Julia Augusta Taurinorum – Torino (Piemonte)*. 9 Temmuz 2016, http://www.romanoimpero.com/2013/02/julia-augusta-taurinorum-torino-piemonte.html
URL-3 *Azem Palace (1749, later Ottoman Palace)*, 9 Temmuz 2016, http://web.mit.edu/akpia/www/AKPsite/4.239/Azem/Azam%20Palace.html
URL-4 *Türkiye Tarih Atlası – Hellenistik Dönem*, 3 Kasım 2016, http://f.eba.gov.tr/tarih_atlasi-I/1944/index.html#&panel1-1
URL-5 *Türkiye Tarih Atlası – Anadolu Türk Beylikleri*, 3 Kaım 2016, http://f.eba.gov.tr/tarih_atlasi-I/1950/index.html#&panel1-3
URL-6 *Türkiye Tarih Atlası – Osmanlı İmparatorluğu*, 3 Kasım 2016, http://f.eba.gov.tr/tarih_atlasi-I/1977/index.html#&panel1-3
URL-7 *Genova romana imperiale*, 4 Ağutos 2016, http://www.giuntafilippo.it/genova-2/03-genova-romana-indice/03-genova-romana/
URL-8 *Centro storico di Genova*, 4 Ağustos 2016, http://www.wikiwand.com/it/Centro_storico_di_Genova
URL-9 *ArS Artistic Adventure of Mankind*, 4 Ağustos 2016, https://arsartisticadventureofmankind.wordpress.com/2014/05/14/art-of-the-roman-provinces/
URL-10 *Brousse (Bursa, Boursa) city map*, 1914, 4 Ağustos 2016, http://www.discusmedia.com/maps/turkish_city_maps/5592/

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Kahraman Eskidemir

Doğum Tarihi ve Yeri : 30 Haziran 1989, Mersin

E-posta : keskidemir@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2012, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü